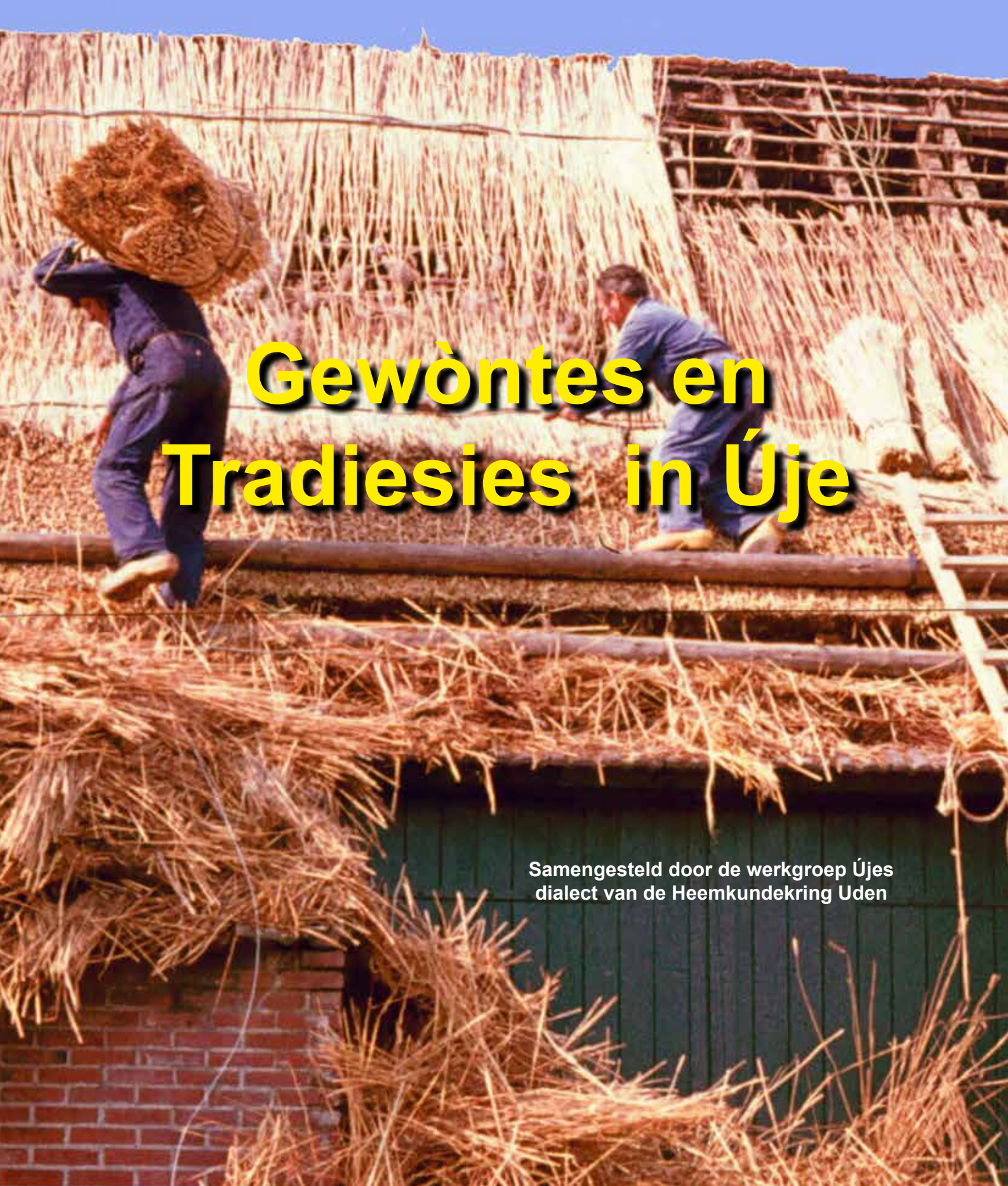

A photograph showing two men in blue work clothes carrying large, round bundles of straw on their heads. They are walking on a wooden plank structure that appears to be part of a traditional thatched roof or a similar construction. The background shows more of the thatched structure and a clear blue sky. The text 'Gewòntes en Tradiesies in Úje' is overlaid in large, bold, yellow letters with a black outline.

Gewòntes en Tradiesies in Úje

Samengesteld door de werkgroep Újes
dialect van de Heemkundekring Uden

Gewòntes en Tradiesies in Úje

**Samengesteld door de Werkgroep
Újes dialect van de Heemkundekring Uden**

Uitgegeven door: Stichting Uden in geschriften

Inhoudsopgave

02	Inhoudsopgave	46	Kleur óp de boerderêj
03	Voorwoord		Kleur op de boerderij
04	Leeswijzer	47	Zòtterig poetsdag
			Zaterdag poetsdag
05	Królle	48	Vóre slichte
	Anijskrollen		hoeken spitten
07	Húbertusbrood	48	Zeegegèld
	Hubertusbrood		Zegengeld
08	De wasdag van Sjâne	50	Úje óp Beevert
	De wasdag van Sjaan		Bedevaarten en Uden
10	Roosduifke	52	De Blasiuszeege
	Tortelduifje		De Blasiuszegen
11	Appel èn perre dreuge	52	De kerrekgang nao 'n bevalling
	Appels en peren drogen		De kerkgang
12	Kersefiste in Úje	54	De Sacremèntspresèssie
	Kersenfeesten in Uden		De Sacramentsprocessie
14	Peele	56	De H. Femielie èn de Congregâsie
	De buurt versieren		De Heilige Familie en de Congregatie
16	Dak dekke mi roggestrój	58	't Rózenhuujke
	Dak dekken met roggestro		Het Rozenhoedje
17	De mûlder	60	Krous mâke óp brood
	De meikever		Kruis maken op brood
18	Óvver de krèmmer èn ânder óngemakke	61	Missiebuskes
	Over rugpijn en andere ongemakken		Missiebusjes
23	De IJshijlige	63	Onneuzele kijnder
	De IJsheiligen		Onnozele kinderen
24	Vlojje stooke in Úje	64	Róndelum d'n dood
	Vlooiestoken in Uden		Overlijdensrituelen
26	Óvver foekepot èn sèpwòtter	66	Pesjonkele
	Over rommelpot en dropwater		Pesjonkele
28	Vuggelkes outhaole	67	Huis èn rog palleme
	Vogelnestjes uithalen		Huis en rog palmen
29	Toffele	69	Vâstetrummelke
	Tafelen		Vastentrommeltje
31	Sunte Mathijs	71	't Vissersmiske
	Sint Mathijs		De Vissersmis
33	Sund	72	Vruchte der ârde
	Zonde		Vruchten der aarde
35	Búrehulp	73	Ziekelof
	Burenhulp		Ziekteverlof
36	Noodslachting	74	Wit krous óp de boerderêj
	Noodslachting		Wit gekalkt kruis op de boerderij
37	'n Vèèreke slachte	75	Zieketriediejum in Úje
	Een varken slachten		Ziekte triduüm Uden
41	Stierhaauwerêj		
	Stieren houden	78	Eerdere publicaties van de Werkgroep Újes dialect
42	Vèèrekesfokkerêj		
	Varkensfokkerij	80	Colofon
44	Zândfigúre óp de vloer van d'n herd		
	Zandfiguren op de vloer van de woonkeuken		

Voorwoord

Voor u ligt alweer het vierde “búkske” in het Újes en het Nederlands dat door de werkgroep Újes dialect van de Heemkundekring Uden is samengesteld. Eerder verschenen al een boekwerkje over de “Vertelsels van vrúger”, een “búkske” over de verrassende rijkdom van de Újese verkleinwoorden en een boekje over Újese venters. Nu heeft de uit acht personen bestaande werkgroep zich met veel enthousiasme verdiept in “Újese tradiesies èn gewóntes”.

Het was een hele klus om uit honderden Nederlandse en Brabantse gebruiken toch die voorbeelden te kiezen die een lokaal gekleurd karakter hadden. Verwacht geen wetenschappelijke benadering; tenslotte zijn het vaak persoonlijke herinneringen en mondelinge of schriftelijke overleveringen die hier op schrift zijn gesteld. Het zal u niet verbazen dat in veel van deze verhalen de religie en de boerderij een belangrijke rol spelen.

We hebben ons, gezien de omvang van dit boekje, bij sommige onderwerpen helaas vaak moeten beperken tot de belangrijkste facetten.

Oudere lezers zullen zich zeker bepaalde gebruiken nog goed voor de geest kunnen halen en er zelf ook smeuïge verhalen over kunnen vertellen.

Jongere lezers kunnen zich waarschijnlijk amper voorstellen, dat tot voor kort bepaalde gebruiken gewoon bij het leven van alledag behoorden! En dan te bedenken dat sommige van die gewoontes eeuwenlang door de mensen in Uden in ere werden gehouden!

Onze speciale dank gaat uit naar Ad van den Broek die de lay-out heeft verzorgd en de Heemkundekring Uden en de Stichting Het Uden-archief van Bressers die onze teksten hebben omlijst met fraaie afbeeldingen. Daarnaast hebben we nog van enkele privé collecties gebruik mogen maken

Vat unne stoel èn gottes hèndig be zitte èn geniet eraf!
Oftewel: wij wensen u veel leesplezier!

Uden, februari 2021

Biek van Beek
Bep Coolen – Strick
Ad van Driel
Chris van Haandel
Jan van Kuijk
Jeanne van der Leest
Toon Swinkels
Truus Verstegen

Leeswijzer

Om het wat “makkelijker” te maken kunt u in onderstaand overzicht nakijken hoe de uitspraak is bij de verschillende schrijfwijzen van de klanken in het Újes. Deze leeswijzer kunt u raadplegen om de woorden die erg veel op elkaar lijken, de juiste betekenis te geven.

a	Korte a als in “kat”
â	lange a als in Duits “Bahnhof” of Engels “large”
ao	a met ronde mond uitgesproken, als in Engels “wall”
á	lange aa-klank maar dan kort uitgesproken
<u>e</u>	korte e als in “bed”
e	toonloze e als in “gerust”
ee	lange e als in “heet”
è	korte lage e (lage onderkaak) als in het Engels “ham”
èè	lange lage e (lage onderkaak) maar nu lang aangehouden
ê	lange lage e (onderkaak hoog) als in Engels “air”
<u>e</u>	korte e met veel nadruk
i	korte i als in “kip”
ie	lange ie als in “griep”
iee	verlengde ie-klank als in “hier”
o	korte o als in “stop”
oo	lange o als in “brood”
ó	lange oo-klank maar dan kort uitgesproken als in Frans “océan”
ò	korte o laag uitgesproken, als in Engels “love”
ô	lange lage o-klank als in Engels “ball”
u	korte u als in “kus”
ù	korte lage u als in Engels “sir” maar dan kort
uu	lange uu-klank als in “buurt”
ú	lange uu-klank maar dan kort uitgesproken als in “Utrecht”
ei	net als in “ei”
ij	net als in “ei”
oe	oe-klank als in “stoet”
oeë	verlengde oe-klank als in Frans “blouse”
ui	ui-klank als in “fruit”
uij	verlengde ui-klank
eu	eu-klank als in “kleur”
èu	lage eu-klank als in Engels “sir” of Frans “soeur”
ou	ou kort zoals “hout”
oou	ou-klank lang uitgesproken met duidelijke oo-klank
aw	au kort met een duidelijke a

Dùr 't jaor hinne Gebruiken door het jaar heen

Królle

Hier in d'n umtrek zi niemest anijskrol, mar gewoon król. Tis un zâgt breujke mi daorin veul anijszaod. De zaodjes kanne vùr un gedilte gekneusd zen. Hoeveul anijs d'r gebruikt wùrdt, is per dùrrep èn per bakker verskillend. Unne bakker pròtte zèllefs óvver 'n bakkersgehijm. D'n anijs wùrdt pas op 't èènd be 't deeg gedaon.

De naom król is 'n verbastering van krul. 't Verwijst nòr de krul die ontstù as 't deeg mi de hând geknupt wùrdt. Ellek dùrrep Óst-Brabant, of 't nou Úje, Vèggel, Gimmert of Skijndel is, is gruts op hulliejen èège król. Boekel hi iets èèges: daor laote ze de anijs úrst wèijke. Ók Gimmert hi iets aparts: daor hen ze unne król in S-vùrrem.

De Újese królle zen trouwes gróter dan de Vèggelse; in Úje pâse n'r twee spikkelâsiemènnekes tusse, in Vèggel mar inne!

Anijskrollen

In Oost-Brabant zegt niemand anijskrol, maar gewoon krol. Het is een zacht wit broodje met daarin veel anijszaad. De zaadjes kunnen gedeeltelijk gekneusd zijn. Hoeveel anijs er gebruikt wordt, is per dorp en per bakker verschillend. Een bakker sprak zelfs over een bakkersgeheim! De anijs wordt pas in het eindproces bij de deeg gevoegd.

De benaming krol is een verbastering van krul. Het verwijst naar de krul die ontstaat, wanneer het deeg met de hand geknoot wordt. Elk dorp in Oost-Brabant, of het nu Uden, Veghel, Gemert of Schijndel is, is trots op zijn eigen krol. Boekel heeft iets eigens: daar laten ze de anijs eerst weken. Ook Gemert heeft iets aparts: daar hebben ze een krol in S-vorm.

De Udense krollen zijn overigens groter dan de Veghelse; in Uden passen er twee speculaasjes tussen, in Veghel maar één! In Veghel denken

In Vèggel denke ze, dèsse daor begónne zen mi de król. Ine van Dijk van bakkerij Van Bussel hi oit in 'n aaup búkske geleeze, dètter al in 1865 królle in het durrep wiere verkócht! Veul historiese dinge óvver 't breujke zen wijter nie bekend. Wel dè 't gebruik van de król zeeker al vùr de Twidde Wirreldorlog in dees streek hil bekend is gewist. De król is trouwes hillemaol onbekend in de rèst van Nederland.

De królle worre dik al in september gebakke. Dè bakke gù in veul durrepe dùr tot vastelaovend. In Uje skeeje ze d'r vrúger uit mi Suntereklòs. In hil Oost-Brabant li rond Suntereklòs de piek.

Vrúger al wùrde er toen be de èchte bakkers al hónderde królle gebakke èn mi de hând geknupt. Tiggeworrig gùgget allemaol masjienâl. Gin pèkskesaovend zónder królle mi un dikke laag goei bótter ertusse èn mi un spikkelâsiemènneke.

De król hi in Vèggel èn umstreeke wir wa meer naom gekrigge dùr de Krollenloop. Ónder 't motto "Holle vùr goei królle" gòn ze sijns tweedúzendvirtien hardloope. Mee 't úrste jaor hán ze al 600 mènse die mee dinne. Nao de wedstrijd krijgt alleman die mee dú ne król, al is 't dan ne klèene, mi spiklâsie!

De boovekant van unne król is un bietje hard; de zijkant is zofter. Di lèeste kùmt umdè de breujkes óp de bakplaot bekant tigge mekâre aon ligge; be 't rijze in d'n oove komme ze tigge mekâre te ligge èn uit d'n oove worre ze wer uit mekâre getrokke.

Hel vrúger hádde in Uje volgens bakker Bónnarts ók spikkelâsiekrolle: dùr de spikkelâsiekrùje hágget breujke 'n wa bruinere kleur. Mar de anijskrol higget in de loop van de jorre toch gewónne.

ze, dat de oorsprong van de krol in Veghel ligt! Ine van Dijk van bakkerij Van Bussel heeft ooit in een oud boekje gelezen dat er al in 1865 krollen in het dorp werden verkocht. Veel historische wetenswaardigheden over het broodje zijn verder niet bekend. Wel dat het gebruik van de krol in ieder geval al voor de Tweede Wereldoorlog in Oost-Brabant populair is geweest. De krol is overigens volslagen onbekend in de rest van Nederland.

De krollen worden vaak al in september gebakken. Dat bakken gaat in veel dorpen zelfs door tot carnaval. In Uden stopte het in het verleden met sinterklaas. In heel Oost-Brabant ligt rond Sint Nicolaas de piek.

Reeds vroeger werden er bij de ambachtelijke bakkers al honderden krollen gebakken en met de hand geknoopt. Tegenwoordig gaat het allemaal machinaal. Geen pakjesavond zonder krollen met een dikke laag roomboter ertussen en belegd met een speculaasje.

De krol heeft in Veghel en omgeving meer naamsbekendheid gekregen door de krollenloop. Onder het motto "Holle vur goei krolle" wordt er sinds 2014 een hardloopevenement gehouden met dat eerste jaar al meteen 600 deelnemers. Na afloop van de wedstrijd krijgt elke deelnemer een, weliswaar kleine, krol met speculaas!

De bovenkant van een krol is wat hard; de zijkant is zachter. Dit laatste komt, omdat de broodjes op de bakplaat bijna tegen elkaar aan liggen; bij het rijzen in de oven komen ze tegen elkaar te liggen en na het ovengebeuren worden ze weer uit elkaar getrokken.

Heel vroeger had je in Uden ook speculaaskrollen; door de speculaaskruiden had het broodje een wat bruinere kleur. Maar de anijskrol heeft het in de loop der jaren toch gewonnen.

Húbertusbrood

Húbertusbrood is de nâm vùr brood dè wier gewêjd dūr unne kattelieke priester óp driej november, de nâmdag van d'n hijlige Húbertus.

Húbertus van Luik góng óp Goeie Vrijdeg van 't jaor 683 jâge, mar èigelek móg dè óp diejen dag nie. Hubertus krig 'n groowt hert in 't oog èn joeg 'r âchteraon mi z'n heund. Toen ie 't hert bekant te pakke ha èn 't zenèege nòr hum toedrèejde, wòttie 't skieete. Óp dè momènt kwamp 'r in inne keer 'n verlicht kruis tussen 't gewèej. Hij hurde 'n stem die tiggen 'm zin, dèttie nòr Lambertus van Maastricht moes gòn. Tów skeep ie 'r mee out mi jaoge.

't Eete van Hubertusbrood is 'n religiejeus gebruik. Kerkgangers nâme zèèlef óp driej november 'n breujke mee um dè te laote wêje. 't Gewêjde breujke moes wel dreug ópgegeete worre. Pas nòderhand moode wa anders eete. Gewêjd Húbertusbrood eete zò oe beskerme teege hónsdólheid.

Tiggeworrig verkoope sómmigte bakkerêje nog Húbertusbreujkes in de vùrm van 'n kadetje.

Hubertusbrood

Hubertusbrood is de naam voor brood dat werd gewijd door een katholiek priester op 3 november, de naamdag van de heilige Hubertus.

Hubertus van Luik ging Op Goede Vrijdag van het jaar 683 op jacht, hoewel dat eigenlijk niet mocht. Hubertus bespeurde een groot hert en joeg erachteraan met zijn honden. Toen hij het hert bijna te pakken had en het dier zich naar hem toekeerde, wilde hij het neerschieten. Op dat moment verscheen er een lichtend kruis tussen het gewei. Hij hoorde een stem die hem zei naar Lambertus van Maastricht te gaan. Dat was meteen het einde van de jachtpartij.

Het eten van het Hubertusbrood is een religieus gebruik. Kerkgangers namen op 3 november zelf een broodje mee om het te laten wijden. Het gewijde broodje moest wel droog worden opgegeten. Pas daarna mocht je iets anders eten. Het eten van het gewijde Hubertusbrood zou beschermen tegen hondsdelheid. Tegenwoordig worden in sommige bakkerijen nog Hubertusbroodjes aangeboden in de vorm van een kadetje.

De wasdag van Sjâne

“**H** è hê”, Sjaan zuchte, want 't wâr wer zóndiggemiddeg èn dè beteevende dèsse aon de was moes beginne.

Ze keek 's nòr de lócht. Jao, dè zâg 'r goed uit. Ze liep âchter nòr 't stookhok, vieet wa krútskes èn unne rijbos èn stopte dè ónder de sokkittel. Èn nou nog efkes de was aansmeere. Ze liep nòr buite, vieet nen emmer èn durre baolskollek. Dè wâr ne juute skollek.

Ze moes wòtter gòn putte. Daor gojde ze de kittel mi vol. Zoo, dè wèèrek wâr klaor. Zeep d'r be èn d'n brând 'r in! De witte was kós gekókt worre. Ze lin de wasknijper be de kittel vùr 't óverlaoje van de was in 't mesjien. Dè kós dan mooi aon de

De wasdag van Sjaan

“**H** e he”. Sjaan zuchtte, want het was weer zondagmiddag en dat betekende, dat ze aan de was moest beginnen.

Ze keek eens naar de lucht. Ja, het zag er goed uit. Ze liep naar het stookhok achter het huis, pakte wat dennenappels en wat rijshout en stopte dat onder de wasketel. Nu de was even aansmeren en in de wasketel stoppen. Ze liep naar buiten, pakte een emmer en haar wasschort. Dat was een juten voorschoot. Ze moest eerst water gaan putten. Daar gooide ze de ketel mee vol. Zo, dat werk zat er vast op. Zeepoeder erbij en de brand erin! De witte was kon gekookt worden. Ze legde de wasknijper bij de ketel voor het overladen van de was in

gang blijve. Mèèregevrúg zòsse vrúg ópstòn èn dan wâr dieje was òlling klaor.

Smòndes smèères lieep um zes úre de wekker af. Sjaan keek 's nòr boutè èn gelukkig wâr 't skón weer. Vlug wâste ze derèège bē de pómp, vieet nen bótteram èn 'n tas koffie. Nou durre skollek veur èn dan de was nog mar 's goed kooke. Ze ruurde nog 's z'n best dūr de was die lekker stón te pruttele. Ze ha de tijle èn de skrâg klaorgezet óp de stoep.

De bónte was wier uitgezôcht: lichtbónt, dónkerbónt èn de smerrige óvverals. Ze gojde de tijle vol spuwòtter èn in de lêste din ze 'n zèkske blauwsel. Dan wier de was mooi wit. De was ha lang genoeg gekókt. Sjaan vieet mi de wasknijper de òlling was uit de fornuiskittel èn gojde ze in 't wasmesjien. Dè moes dan wer 'n tijdje rónklotse èn dan drèèjde ze alles stuk vūr stuk dūr de wringer. Van de wringer góng de witte was in d'n úrste tijl um te spuule. Dan in d'n twidde èn as lêste in d'n derde mi 't blauwsel.

Dan wier alles óp de skrâg ópgehangen um uit te druppe. De bónte was kwam 'r âchteraon. D'r wūrde nog wa Sunlichtzeep ingeraspt èn dan góng ók de bónte was dezèlfde weg. 't Witte gerèij dè ècht skón moes zen, lin Sjaan óp d'n blèik. Daor zette ze ne groowte gieter bē mi skón wòtter. As ge dan af èn tów wa wòtter d'r óp goot, dan wūrde de was mooi wit.

Nog efkes de smerrige óvverals as lêste èn dan kós alles aon de wasdrood. D'n emmer mi pinnekes stón ók al klaor ónder de wasdrood. Gelukkig wèèjden 't 'n bietje, dan dreugden 't goed.

Smiddes kós ze al hel wa binne haole. "Ik gaoj vrúg eete", dâcht ze, "dan kan ik 't nog mee wegstrijke èn ópruime." Dè kikte toch zò skón, as alles mooi strak in de kâst lag.

de machine. Die kon in ieder geval al zijn gang gaan. Morgenvroeg zou ze vroeg opstaan en dan was de was helemaal klaar.

Op maandagmorgen liep om zes uur de wekker af. Sjaan keek naar buiten en gelukkig was het mooi weer. Vlug waste ze zich bij de pomp, pakte een boterham en een kop koffie. Nou haar schort voor en dan de was nog maar eens goed koken. Ze roerde nog eens flink door de was die lekker stond te pruttelen. Ze had de teilen en de schraag klaargezet op de stoep.

De bonte was werd gesorteerd: lichtbont, donkerbont en dan de vuile overalls. Ze gooide de teilen vol spoelwater en in de laatste deed ze een zakje blauwsel. Daarmee werd de was mooi wit. De was had lang genoeg gekookt. Sjaan pakte met haar knijper de hete was uit de wasketel en gooide ze in de wasmachine. Dat moest dan weer een tijdje rondklotsen en dan stopte ze de was stuk voor stuk door de wringer. Vanuit de wringer ging de witte was in de eerste teil om te spoelen. Daarna in de tweede en tenslotte in de derde teil met het blauwsel. Dan werd alles op de schraag opgehangen, dan kon het goed uitdruppen. De bonte was kwam er achteraan. Er werd nog wat sunlight zeep ingeraspt en dan volgde die was dezelfde route. Het witte spul, dat écht goed wit moest zijn, legde Sjaan op het grasveld. Daar zette ze een grote gieter met schoon water bij. Af en toe werd de was begoten, dan werd ze mooi wit. Nog even de vuile overalls als laatste en dan kon alles aan de wasdraad. De emmer met wasknijpers stond ook al klaar onder de wasdraad. Gelukkig waaide het 'n beetje dus het droogde goed.

's Middags kon ze al een heleboel binnenhalen. "Ik ga vroeg eten, dan kan ik het daarna meteen nog wegstrijken en opruimen", dacht ze. Dat was toch een fraai gezicht, als alles weer mooi strak in de kast lag.

Mar saoves wâr Sjaan grif muuj èn dan moete weete dè vùr durren tijd alles mi de hând èn 't wasbord gedòn wier. Dùr al dè gesjouw slieep ze al, mee dèsse góng zitte.

Roosduifke

Vrúger hán veul mènse un pòr roosduifkes. As ge die hád zòdde gin roos krije. Mistal wâr 't 'n koppel tortelduifkes die in ónze streek roosduifkes hieete. Ze hielpe goed teege de roos, zòas gordelroos, netelroos, wondroos èn roos as ge unne kaoje baktând hád. 't Hielep verdùllemes èn dùrrum hiele de mènse ze ók. Hil ojt kreedde toch nog roos, mar dan kreeg 't duifke 't ók èn dè kós er nie teege èn gónk kepot.

Hoe dè kós, hebbe ze is outgezôcht èn wa wâr 't. In d'n duivestrónt zit iets wa roos teegehauwt. Dur mar dik nivve dè duifke te lope ojjemde 't stof in wa dè duifke makt dur in zun koike te krabbe wòr wa stront li èn voeier mi wa stroisel. Dè waor zat um gin roos te krije.

As ge d'n bóf hát, wier d'r 'n duifke teege oew wang gehaauwe. 't Duifke nâm d'n bóf óvver èn zèèlef wârde d'r van af.

Maar 's avonds was Sjaan behoorlijk moe. En dan te bedenken, dat voor haar tijd alles met de hand en het wasbord moest gebeuren. Door al dat gesjouw dutte ze in, zodra ze ging zitten.

Tortelduifje

Vroeger was het algemeen gebruikelijk om een paar duiven te hebben waaraan geneeskracht werd toegedacht. Het was meestal een koppeltje tortelduifjes ook wel roosduifjes genoemd, omdat ze goed schenen te helpen tegen roos. Enkele vormen van roos waren gordelroos, netelroos, wondroos en roos vanwege een ontstoken kies. De duifjes voorkwamen meestal roos. Soms, heel soms kreeg je toch roos, maar dan nam het duifje dit over en dat overleefde het niet. Uit onderzoek bleek, dat in duivenpoep een stofje zit dat roos tegenhoudt. Door dikwijls onder het kooitje door te lopen ademde je wat stof in dat het duifje zelf veroorzaakte door te krabben in zijn voer, strooisel en ontlasting die er op de bodem van het kooitje lagen. Daardoor bouwde je genoeg weerstand op tegen roos. Als je de bof had, werd een duifje tegen de wang gehouden. Het duifje nam de bof over en zelf was je genezen.

Appel èn perre dreuge

Wa as ge gin koelkast het um oew fruit te bewaore? Wa as ge in de winter nerrente gin fruit aon kóst komme? Dan gòdde zuuke nòr óplossinge. Èn die hán ze twee vrúger. Ge kóst oew fruit wecke èn ge kós 't dreuge. Hil veul mènse dinne dreuge, umdè ge dan meer plòts óvverhield in de kèlder. Dreuge wâr stik wa minder wèèrek èn ze vónne 't lèkkerder.

De appel èn de perre wiere geskeld èn dan in vier partjes gesneeje um 'r de kroos hèndig out te kanne snêje. Dan kós 't langsâm dreuge beginne. Dè kós óp twee maniere. Ge kónt de stukke fruit aon 'n dun touwke rijge. Dè wûrde dan boute ópgehangen, mar denker aon: in de wijnd èn nie in de zon.

'n Ànder manier wâr, dè ge óp zulder wa stukke pepier of zakke dint nirlegge. Daor linde dan 't fruit óp. Um 'r vùr te zùrrege, dè alles aon werskante goed indreugde, moeste wel um de zòveul tijd de stukskes appel èn peer umdrêje. Ge moest 'r ók vùr zùrrege, dè de mous d'r nie bè kósse, want dan wâr al oew wèèrek vùr niks gewist.

Hoe lang ge de appel èn de perre lieet dreuge lag 'r aon wa vùr weer 't wâr as ze boute hóngen of, as ze op zulder lâge, d'n trek die 'r bè kós. As alles goed wâr ingedreugd, dindet bewaore in 'n blekke trómmel.

Ge kóst de stukskes fruit gedreugd eete. Mar mestal dinne ze ze úrst in kaauw wòtter wèijke, zachjes kooke, nog wa suiker d'r bè, bijne mi èllepermeel of maizena èn dan... geniet 'r mar af bè de pudding of zòmar nao 't eete.

Appels en peren drogen

Hoe kon je vroeger fruit bewaren, toen er nog geen koelkasten waren? En hoe kwam je in de winterperiode aan fruit, als geen fruit te krijgen was? Toch had men daar twee oplossingen voor. Je kon het fruit wecken en je kon het fruit drogen. Heel veel mensen kozen voor drogen, omdat dat meer ruimte in de kelder opleverde; het drogen was ook veel minder werk en de smaak van het fruit bleef beter bewaard.

De appels en de peren werden geschild en dan werden ze in 4 parten gesneden om het klokhuis er makkelijk uit te kunnen snijden. Dan kon het langzaam drogen beginnen. Daar had je twee manieren voor: Je kon de stukken fruit aan een dun touw rijgen. Dit touw werd dan buiten gehangen. Maar je moest goed opletten: het touw moest uit de zon en in de wind hangen. Je kon ook wat stukken papier of zakken op zolder neerleggen. Daar legde je dan het fruit op. Om er voor te zorgen, dat alles aan weerskanten goed indroogde, moest je wel heel regelmatig het fruit omdraaien. Je zorgde er ook voor, dat de muizen er niet bij konden, want dan was al je werk voor niets geweest.

Hoe lang je de appels moest laten drogen was, als ze buiten hingen, afhankelijk van 't weer. Als ze op zolder lagen, lag dat aan de manier waarop de tocht er overheen kwam. Als alles goed ingedroogd was, werd het fruit bewaard in een blikken trommel.

Je kon de stukjes fruit gedroogd eten. Maar meestal werden ze eerst in koud water geweld en zachtjes gekookt, daarna werd er wat suiker bijgedaan of werden de stukjes gebonden met aardappelmeel of maizena. En dan... smullen maar: óf bij de pudding óf gewoon als toetje.

Kersenfeest op de Markt. (Fam. Van den Elsen)

Kersefiste in Úje

Úje wâr tot zestig jaor trug beroemd as kersedûrrep. De Újese Zwarte èn de Újese Spõnse wâre wijd èn zijd bekend. Mar nou in 2021 is de kersetult al lãng verleeje tijd, krèk as de Újese kersefiste.

Hermenie "De Eendracht" spulde in 1946 ne belangrijke rol be 't úrste kersefist, toen nog Kersenfestijn geheete. 't Góng 'r um 'n festievel te haauwe um de Újese kers bekender te mãke. 't Ógstfist zò 'n ècht Brabants volksfist moete worre. 't Festijn wier gehaauwe in de Prior van Milstraot be de Prof. Pulsersstraot.

Kersenfeesten in Uden

Uden was tot zestig jaar terug befaamd als kersendorp. De Ujese Zwarte en de Ujese Spaanse waren wijd en zijd bekend. Maar nu in 2021 is de kersenteelt al lang verleden tijd, evenals de Udense Kersenfeesten.

Harmonie 'De Eendracht' speelde in 1946 een belangrijke rol bij het eerste kersenfeest, toen nog Kersenfestijn geheten. Het doel was een festival te organiseren ter promotie van de Udense kers. Het oogstfeest zou het karakter moeten krijgen van een waar Brabants volksfeest. Het festijn werd gehouden in de

In 1949 wùrde d'n aord van de Újese kersefiste allemòl wa meer van hógerhând gereegeld èn óndersteund. Dè kwam vùrral dùr bùrgemister Van Kemenade èn 'n pòr Kruishirre. De bedoeling wâr um Úje as kersedùrrep te laote zien. 't Hógtepunt dètte jaor wâr d'n óptocht dùr Úje van de kersekunnigin "Ceres" mi d'r hofdâmes èn d'n ontvangst dùr d'n bùrgemister óp 't bordes van 't gemintehous. Nen dag lóttèr wâr d'r nen óptocht van wâges wòrin 't bekant alleen mar óvver de kers góng. D'r wâre waoges óvver "Bieje", "Voogelbestrijding", "De Pluk" èn "Veiling".

Wijter wâre d'r van alderhande dinge te bekeeke, d'r wâr 'n rad van avontuur, 'n dansvloer èn unne sprookjestuin. Óp 't fist kwâme meer as twintigdúzend man óp afl!

Be 't twidde kersefist gónket óvver de kersebrulleft. 't Bruidspâr wâr freule Udensia èn jonkheer Kerselaer.

In 1951 góngè ze 't anders doen. Óp de mèrt hán ze 'n groowt Breugheliaans fist gereegeld. Ze hán hónderde mi Brabants bont gedekte eettoffels nirgezet èn daor kós wel dúzende man zitte! In dè jaor wùrde ók 't simbool van de Újese kersefiste geplòtst: Peerke Verskiet; nen 18 meeter hooge voogelverskrikker die wijt boove de fistplòts uitstâk.

't Hógtepunt van 't fist in 1952 wâr 't óptreeje van 't beroemde mannekoor "De Maastreechter Staar" dè, umdè 't zò grúwelek heet wâr, vùr 't úrst in hullie suvventig jaor bestòn nie in rokkostuum mar gewoon in durre bloes din óptreeje. In 1956 kwâme de toen beroemde Jordaanzanger Johnny Jordaan èn de Selvera's zinge.

De jorre d'rnoo wâr d'r dan wir 's wel èn dan wir 's nie 'n kersefist. Vanaf 1957 wâr 't fist vanweege de groowte belangstelling óp de grónd van 't missiehuis wòr nou 't sportpark is.

Prior van Milstraat, ter hoogte van de Prof. Pulsersstraat. In 1949 kregen de Udense Kersenfeesten een officieel karakter dank zij burgemeester van Kemenade en enkele Kruisheren. Het doel was om Uden als kersendorp te presenteren. Het hoogtepunt was dat jaar de optocht door Uden van de kersenkoningin "Ceres" met haar hofhouding en de ontvangst door de burgemeester op het bordes van het gemeentehuis. Een dag later was er een optocht van wagens waarin de kers centraal stond. Er waren o.a. wagens met als thema "Bijen", "Vogelbestrijding", "De Pluk" en "Veiling".

Verder waren er allerlei demonstraties en een rad van avontuur, een dansvloer en een sprookjestuin. Het feest werd door meer dan 20.000 mensen bezocht!! Voor het tweede kersenfeest koos men als thema een kersenbruiloft met het bruidspaar freule Udensia en jonker Kerselaer.

In 1951 ging men over tot een nieuwe opzet: op de Udense markt werd een groot Breugheliaans feest georganiseerd. Er werden honderden met Brabants bont gedekte eettafels geplaatst, waaraan wel duizende mensen konden plaatsnemen! In dat jaar wordt ook het symbool van de Udense kersenfeesten geplaatst, namelijk Peerke Verskiet; een 18 meter hoge vogelverschrikker die hoog boven het feestterrein uittorende. Het hoogtepunt van het feest in 1952 was het optreden van het beroemde mannenkoor "De Maastreechter Staar" dat vanwege de ongekende hitte voor het eerst in hun 70-jarig bestaan niet in rokkostuum maar gewoon in het overhemd een optreden verzorgde. In 1956 traden de toen beroemde Jordaanzanger Johnny Jordaan en de Selvera's op!

De jaren daarop was er soms wel en soms geen kersenfeest. Vanaf 1957 was het festijn in verband met de grote belangstelling op het missiehuisterrein, het huidige sportpark.

In 1965 wâr 't afgelooppe mi de beroemde Újese kersefiste. 't Wâr vórt zo groowt geworre, dèsse 't nie mer gereegeld kósse krijge.

In 1992 èn 1993 hi 'n nêj stichting Újese Kersefiste nog geprobeerd um 't wir van de grónd te krijge. In 1993 góng 't nog nie zò slèecht, mar in 1994 hán ze nie meer as vijfdúzend man èn daor moesse ze teveul óp tówlegge.

Peele

As 'r in de búrt 'n fist of iets plèchtigs te doen wâr, wier de hil búrt ópgetrommeld um mee te komme peele. Alleman kwâm dan meehèllepe um vast te geniete van 't fist

In 1965 was het afgelopen met de befaamde Udense kersenfeesten. Het was zo'n succes dat het de organisatie boven het hoofd was gegroeid. In 1992 en 1993 heeft een nieuwe Stichting Udense Kersenfeesten nog geprobeerd het weer van de grond te krijgen; in 1993 werd dat best een succes. In 1994 bleef het aantal belangstellenden beperkt tot 5.000 en werd het een financieel fiasco.

De buurt versieren

Zodra er in de buurt een feest of een plechtige gebeurtenis in het verschiet lag, werden de buurtbewoners opgetrommeld om mee te komen versieren. Iedereen kwam

Buurtschap Moleneind: het ouderlijk huis van Albert Timmers bij zijn priesterwijding in 1958. (Fam. Timmers)

dètter aon stón te komme. Alleman? Nee nie krèk. Asser mènse uit de búrt nie verzôcht wâre, dan kwâme die ók ècht nie mee hèllepe.

D'r wùrde gepeeld be 'n 25-jòrrige, 'n 40-jòrrige èn 'n 50-jòrrige brülleft. Dè lêste hadde nie dik, want d'r wâre nie al te veul stelle die dè haolde.

Wa ge ók wèl 's hát, dètter iemeste uit de búrt tot priester gewêjd wùrde. Hij din dan as neomist in de èège perochiekerk z'n úrste plèchtige Mis. Dan moes 'r in de búrt vanèeges ók gepeeld worre.

'n Pòr daog vùr 't fist kwâm 't mânsvollek uit de búrt be mekaore um de weg te versiere èn vùr 't huis van de fisteling nen eereboog te boouwe. Van peul èn toouwe makte ze nen boog die ze vól stâke mi dennetakke tot dètter ne skóne gruune boog stón. Nivve de weg góngze ze mäsjes zette, mar wèl zò wijt as de búrt verzôcht wâr.

Meepesant din 't vroomvollek vùr de versiering van d'n eereboog èn de mäsjes blúmkes mâke van krèppepier. Asser 'n 25-jòrrige brulleft wâr, makte ze zilvere blúmkes , be 40 jaor getrouwd makte ze rooj blúmkes èn be 'n 50-jòrrige brulleft goouwe blúmkes, dè begrijpte wel. Asser iemeste z'n úrste Mis din, dan wùrde de blúmkes geel èn wit, de klurre van de kattelieke kerk.

As de blúmkes klaor wâre, wùrde ze een vùr een in d'n boog èn de masjes ópgehange. Bóvve de vùrdeur hóngze ze dik 'n plaot wòr óp stón wurrum d'r 'n fist wâr. Be ne neomist wâre dè âlt van die stichteke tekste. Inne wâr: "Uw religieuze staat zij God tot eer èn de mensen tot nut".

Wâr 't peelee klaor, dan hàn ze 't toch wel gêr dètter 'n borreltje ingegoote wier um vast wa in de stemming te komme.

dan mee helpen om alvast te genieten van de voorpret. Iedereen? Dat niet. Mensen uit de buurt die niet waren uitgenodigd, kwamen ook echt niet mee helpen.

De buurt werd versierd als er een 25-jarige, 40-jarige of 50-jarige bruiloft gevierd kon worden. Vooral een 50-jarig huwelijk was iets apart. Niet veel echtparen haalden deze mijlpaal.

Ook kwam het regelmatig voor, dat een buurtbewoner tot priester gewijd werd. Hij deed dan in de eigen parochiekerk als neomist zijn eerste plechtige Heilige Mis. Dan moest de buurt natuurlijk ook versierd worden.

Enkele dagen voor het feest kwamen de mannelijke buurtbewoners bij elkaar om de weg te versieren en voor het huis van de feesteling een ereboog te bouwen. De stellage van palen en touwen werd versierd met dennentakken, zodat er een mooie groene boog kwam te staan. Langs de weg werden aan weerszijden sparren gezet; tot zover als men was uitgenodigd.

Ondertussen gingen de vrouwen als versiering voor de ereboog en de boompjes bloempjes maken van crêpepapier. Bij een 25-jarige bruiloft waren die natuurlijk zilverkleurig, bij een 40-jarige bruiloft rood/robijn en bij een 50-jarige bruiloft waren het uiteraard gouden bloempjes. Bij een neomist waren de kleuren altijd geel en wit, de kleuren van de katholieke kerk.

Als de bloempjes klaar waren, werden die een voor een in de boompjes en de ereboog opgehangen. Boven de voordeur kwam vaak een bord te hangen met een tekst om duidelijk te maken welk feest er gevierd werd. Vooral bij een neomist waren dat heel stichtelijke teksten. Een voorbeeld: "Uw religieuze staat zij God tot eer en de mensen tot nut". Was de versiering klaar, dan werd het ten zeerste op prijs gesteld, als er een borreltje geschonken werd om alvast in de feeststemming te komen.

Boerderij aan de Canadasweg in het buurtschap De Rakt. (HKKU)

Dak dekke mi roggestrój

Vrúger lâg óp bekant alle boerderêje 'n dak van roggestrój. Bê hóiberge waor d'n hille boutekant van strój. Strójdekkers dinne in de zómmer 't dak dekke èn in de winter, as 't kaauw waor, dinne ze vèerrekes slachte.

Óp kaoje grónd groeide vrúger skón hard roggestrój vùr óp 't dak èn nò d'n ógst kóste óp dieje stoppel nog mooi spurrie of pisknùllekes teule.

As ge dieje rog gónkt dorse, moeste 't strój nie kepot dorse. As ge dè dint, waor 't nog goed um te stroouwe, mar vùr 't dak wâr 't niks mer werd. Nò 't dorse moes 't strój nog dur unne kam gehòld worre, zò dètter 't pluksel ók out wâr.

Dak dekken met roggestro

Over het algemeen werden vroeger de daken op de boerderijen en hooibergen met roggestro gedekt. De wanden van de hooiberg werden ook met stro bedekt. De strodekkers kwamen in de zomer dakdekken en in de winter varkens slachten.

Op de arme zandgronden groeide vroeger mooi hard roggestro voor op het dak en na de oogst kon je op de stoppels nog goed groengewas voor de koeien of groenknollen telen.

Bij het dorsen mocht het stro niet beschadigd worden. Als je dat deed, was het nog wel goed om in de stal te strooien, maar niet meer voor op het dak. Na het dorsen werd het stro door een kam gehaald om het onkruid te verwijderen.

Gereegeld moes er óp 'n stuk kaoj dak nêj strój èn dè linde mi de orre umbleg, anders hadde nog meer strój noddig. Bê un huurboerderêj stón âlt in 't contract, dègge behalleve huur betaole ók 't strójje dak goed moest ónderhaauwe óp èège kôste.

Bê d'n Huls in Úje wòn ze dè roggestrój ók wel. Dor makte ze 'r strójhulze af vùr um wijnflesse te doen in Frankrijk.

Tów de boere meer vee góngge haauwe kreege ze ók meer mès, de rog groeide te hard èn dè strój wâr niks mer werd vùr 't dak. Veul boere linne toen mar golfplaote óp 't dak, want riet wâr vùls te duur.

De mùlder

Lang geleeje vónne kijnder nog ellek vùrjaor in de buukehegge de mùlder.

't Wâr 'n kwestie van teege de heg stampe of aon de heg skudde; ge kónt de bisjes dan zoo van de grónd râpe. 't Wâre groowte keevers mi langwerpige, bruin skilde èn unne zwarte kóp. De kijnder dinne ze dan in 'n lúsieferredeuske mi 'n blojke slaoj èn nâme dè mee naor skool. Ge kónt d'r âlt mi speule èn d'r veul plezier aon beleeve. 't Skónste wâr natúrlek dè 't bisje ónder de lesse "kritselde" in 't deuske. Dè kós gebeure durdè de pótjes van de keever die óvver de binnekant van 't deuske krabbelde zo'n groowte trekkrâgt hán. De mister of de juf kós d'r moeilik âchterkomme wor dè geluid vandaon kwâm. Dè zùrregde vùr veul lache in de klas.

Regelmatig werden de slechtste stukken dak vervangen door nieuw stro dat met de aren naar beneden op het dak werd gelegd. Bij pachtboerderijen stond in het contract vermeld, dat je naast de te betalen huur ook het dak op eigen kosten goed moest onderhouden.

Bij de Dico in Uden kon je ook roggestro leveren. Daar werden dan strohulzen van gemaakt die gebruikt werden voor de wijnflessen in Frankrijk.

Doordat er steeds meer vee werd gehouden, kregen ze ook meer mest. Daardoor groeide de rogge te snel op en was het stro niet meer geschikt voor op het dak. Veel boeren legden golfplaten op het dak, omdat men riet te duur vond.

De meikever

Lang geleden vonden kinderen nog ieder voorjaar in de beukenheggen de meikever. Het was een kwestie van tegen de heg stampen of aan de heg schudden; je kon de beestjes dan zo van de grond rapen. Het waren grote kevers met langwerpige, bruine schilden en een zwarte kop. De kinderen deden ze dan in een lucifersdoosje met een blaadje sla en namen dat mee naar school. Je kon er altijd leuk mee spelen en er veel plezier

aan beleven. Het mooiste was natuurlijk dat het diertje tijdens de lessen "ritselde" in het doosje. Dat kon gebeuren doordat de pootjes van de kever die over de binnenkant van het doosje krabbelden, zo'n enorme trekkracht hadden. De meester of de juf kon er moeilijk achter komen waar dat "ritsel"-geluid vandaan kwam. Dat veroorzaakte alom hilariteit in de klas.

Di gebeurde dus al in vrúger têj, toen de misters èn jufrouwe nog ècht streng wâre. Soms liet één van de kijnder wel 's unne mûlder los in de klas, ditte vanèèges hillemlò tot óngenoege van de mister of de jufrouw.

'n Ânder "spèlleke" wâr 't vâstbijne van 'n pótje aon 'n dreujke gorre; 't bisje kós dan in 'ne kring rónnd zoeme. Dè hèitte volgens A. Zegers uit Zelland "maole".

As de mûlders hullie vluggelkes óppompte, zong de kijnder : "Mûlderke, mûlderke, telt oew gèld èn gao dan nog 's vlieege."

Óvver de krèmmen èn ânder óngemakke

Vrúger kóste, as ge pijn hát of errente lâst af had, nor iemeste in de búrt, die oew 'r dan af probeerde te hèllepe. Èn vur klèen óngemakke wò dè ók nog wel 's hèllepe. Ge hoefden er ók nie in te geleeve, mar be 'n bist hielp 't eeve goeed.

Mènse die niks mekeere èn gin pijn hebbe, weeten 't âlt better. Zeeker, asse 't óvver iemeste hebbe, die wel ziek is èn veul pijn moet lêje. Zò 't wel zò èrg zen as ie òn gù?

Wurum gùt dieje mènse nie nor iemeste die tum van de pijn af kan hèllepe of nor unne kwakzalver, want d'n dokter kan ók nie alles. As ge stikt van de pijn èn as dè mar lang zat duurt, dan gleufde vórt in alleman of ie oew nou kan hèllepe of nie. Dúrrum góng mènse vrúger úrst de búrt óp asse óngemakke hán. Alleman óp d'n outhoek wis wie kós hèllepe èn wòrvùr die kós hèllepe. Dè wâre mènse die wa meer kósse as gewoon mènse. Ze waore helderziend of ze hán een of ânder gâf. De miste zieeke hán d'r wijng baot be, mar ge hátter ók die wèl better wiere. Ge kós 't toch liggelek prebeere, zinne de mènse dan.

Dit gebeurde dus al in vroeger tijden, toen de leerkrachten nog echt streng waren. Soms liet een van de kinderen wel eens een meikever los in de klas, dit uiteraard helemaal tot ongenoegen van de meester of juf.

Een ander "spelletje" was het vastbinden van een pootje aan een draadje garen; het beestje kon dan in een cirkel rond zoemen. Volgens A. Zegers uit Zeeland werd dat "malen" genoemd. Terwijl de meikevers hun vleugeltjes oppompten, zongen de kinderen: "Mûlderke, mûlderke, telt oew gèld èn gao dan nog 's vlieege."

Over rugpijn en andere ongemakken

Vroeger gingen mensen, als ze ergens pijn hadden of ergens last van hadden naar iemand in de buurt die je van de pijn zou kunnen verlossen. Ook voor kleine ongemakken kon je bij hem of haar terecht. Je hoefde er ook niet in geloven, maar zelfs bij dieren hielp 't wel eens. Mensen die niets mankeren en geen pijn hebben, weten het altijd beter. Zeker, als ze het over iemand hebben die wel ziek is en veel pijn moet lijden. Zou het wel zo erg zijn als hij of zij vertelt? Waarom gaat die persoon dan niet naar iemand die hem van de pijn kan verlossen of naar een kwakzalver, want de dokter kan je ook niet altijd helpen. Als je maar genoeg pijn hebt en het maar lang genoeg duurt, dan geloof je in iedereen of die je nou wel of niet kan helpen. Daarom keek je vroeger eerst in de buurt rond of iemand je kon helpen tegen pijn en ongemak. Iedereen in de buurt kende wel iemand die je voor een bepaalde kwaal kon helpen. Zo'n persoon stond er om bekend dat die meer kon, omdat hij helderziend was of dat hij een of andere gave had. Meestal hielp het niet, maar soms had men er baat bij. Het was het proberen

'n Újese vertelt:

Zoo kèurde ik de zóndig de kerk out èn rakte ik mi Hannekes òn de praot. “Dètter ùlliejen Toon nie be is”, zin ik zoo. “Ónzen Toon”, zin ze, “hi grúwelek de krèmmen in zonnen rug.

Um de pòr jaor in d'n hèrfst as 't skoouw weer d'r wer òn kumt, krijgt ónzen Toon 't wer grúwelek in zonnen rug. Hij hitter be al z'n wèèrek veul lâst af. 't Zit 'm dan zòwa tusse z'n heupe èn z'n lèène.

Mi umkeeke hittie al veul moeete èn as 't er dan inskiet, trekt ie unne snuut wor ge af verskiet, zó'n pijn. Króm stòn dè kan ie al hillemòl nie. Hij kan verdùlleme hòst nie óvverend komme as ie te bed li. Dan kraakt 't glijk.

Ik zin tiggen ónzen Toon: „Wurum lèt er ók nie nor keeke? Ge keek 't mar af, mar zoo kande

waard, zo werd verteld. Een Udense aan het woord: Zo liep ik zondag de kerk uit en raakte ik met Hanneke aan de praot. “Waar is Toon?”, vroeg ik haar. “Toon”, zei ze, “heeft spit in zijn rug.

Elke paar jaar in de herfst als het koud en nat wordt krijgt Toon het weer vreselijk in zijn rug. Hij heeft er bij al werk veel last van. De pijn zit tussen zijn heupen en lendenen.

Met omkijken heeft hij veel moeite en bij elke beweging krijgt hij een pijscheut, zo erg dat zijn gezicht vertrekt van de pijn. Krom staan wil al helemaal niet lukken en 's morgens kan hij bijna niet uit bed komen. Dan kraakt het allemaal” Ik zei tegen mijn man: “Waarom ga je niet naar een dokter, ik zou maar niet langer wachten, zo

toch nie wijter. Strakke kande niks mer, ge bent nog vùls te jóng um zoo hinne te loope. Ën as er nou ginne raad vùr wâr”, zin ik, “mar in Gimmert in de Wolfsbosch wónt ’n wijfke dètter raad óp wit. Ik mèèn dè die d’r oouw af kan hèllepe. Piet Toone is ter ók gewist èn die stout er hard af.” Mi teegezin ging Toon d’r hinne. Nou, ’t wijfke keek twers dur z’n lijf hinne èn ze vroeg um hillemòl out. Of dè ’t in de femielie zât èn hoe lang dèttie ’t evvel wel nie ha èn zoo. Ónzen Toon wis nog dè z’n vòdder ók âlt krom lieep. Hij din wel z’n wèèrek, dè sprikt.

Dè moes wèl, want er wâr nog gin ânder mânsvolk in hous dè kos hèllepe. Tis sund, mar ónzen Toon is in de Wolfsbosch venant nie better geworre, al hagget vrouwke stik óp z’n lijf gedoouwd èn gevrivve.

Mar allengskes is ie wer mi un ânder vrouwke bizzig gewist èn dè kós stik wa meer. Dè wâr grif wa vùrger èn ’t vrif óvver zonnen rug krèk wòr ’t zât. Ónzen Toon vón dè skón, hij hitter veul genojje af gehad.

Ze makte ók nog wa krouskes óp zonne rug èn dòr pròtte ze wa bè. Ónzen Toon dâcht dèsse wa din bidde, mar dè kós ie nie krèk verstaan. Ónzen Toon is er meer kirres gewist èn nou is ie wer hòst d’n aauwe. Hij zin, tis goeod dètter die wijfkes zen, want ik heb er veul baot bè gehad èn ik kan wer mi óns Hanneke nor de kerk.”

Ik moes denke òn die mènse bè óns in de búrt die ók wa meer kósse èn óns dikzat vórt gehollepe hebbe. As we vrúger unnen ópgezette ónderkâk kreege die hillemòl rood wier èn ók nog wa begós te blinke, dan hadde de roos in oewe kop.

Daor kós d’n dokter ók nie veul òn doen. We góngé dan nor Berte. Die din ’n gebedje èn makte ’n krouske mi zonnen duim óvver de plòts wor ’t zeer din èn zin: “Doe mar wa in ’t missiebuske dan hedde nie langer mer pijn as dè ge ’t gehad het.” Ën gleuf ’t of nie, ’t kwâm nog out ók. Bert higget gebedje mee in zun

gaat het niet meer. Straks kun je niks meer, je bent nog veel te jong om niets te doen. Als er niks aan te doen was”, zei ik, “maar in Gemert in de Wolsbosch woont een vrouwtje dat het kan verhelpen.” Piet van Toon is er ook geweest en die was er vol lof over.”

Met tegenzin ging mijn man er naar toe. Het vrouwtje keek dwars door hem heen en stelde veel vragen. Ook of het een familiekwaal was en hoelang hij er al last van had. Mijn man wist nog wel dat zijn vader ook voorover liep, maar die werkte gewoon door.

Hij moest immers de kost verdienen, want er waren geen andere mannen in huis die hem konden helpen. Jammer, maar mijn man is niet beter geworden in de Wolfsbosch, ook al had het vrouwtje nog zo geduwd en gewreven.

Na verloop van tijd is hij naar een ander vrouwtje geweest en die kon veel meer. Zij was veel doortastender en behandelde de plek in zijn rug waar de pijn zat. Mijn man was er blij mee, hij was er goed mee geholpen.

Tijdens de behandeling maakte ze ook nog kruisjes over de pijnlijke plek en zei er een gebed bij. Mijn man is nog een paar keer terug geweest en hij is weer bijna de oude. “Goed dat er zulke mensen zijn”, zei hij, “ik ben er nagenoeg beter van geworden en ik kan zelfs weer met mijn Hanneke naar de kerk.”

Ik dacht meteen aan sommige buurtgenoten die konden belezen en ons vaak verder geholpen hebben. Als iemand vroeger een ontsteking in zijn kaak had, was die kaak rood en opgezwollen, je had dan roos in je gezicht.

Daar kon de huisarts weinig aan doen. We gingen dan naar Bert. Die prevelde een gebed en maakte met zijn duim een kruisje over de pijnlijke plek. “Als dank doe je wat in het missiebusje”, zei Bert, “en je hebt minder lang pijn, als dat je pijn gehad hebt.” En ongelooflijk, het hielp ook nog. Bert heeft het gebed mee in het graf genomen. In

graf genomme. Toen ie óp stèerreve lag, dūrfde niemend nor z'n gebedje te vraoge.

Miet wónde ók bē óns in de buurt èn die kós oew van de pijn afhèllepe as ge oewèège verbrand hād. Óp unne keer ha Tieske, zò'ne lummel van 'n jaor of drij, zónder èrg de wòttermoor van de kachel getrokke. 't Viel nog goed out dèttie alleen zunne voet wa verbrand ha. Mar hij krig toch zòveul lāst dē ge'm boute kóst heure janke van de pijn.

Dē wār zoo óvver toen ze d'r mi bij Miete wāre gewist. Miet zin dan: "Brānd brānd brānd, vlieg out 't vlis in 't zānd. In de naam van God de vader, God de zoon èn God de Hijlige Geest. Zowaar God de vader, God de zoon èn God de Hijlige Geest één zijn, zalde ge Tieske van de pijn geneeze zijn." Èn ternoo din Miet zes Ónze Vaders èn Weesgegroetjes bidde.

Bloed stūllepe dē wār ók zo iets. Hāske wār mi te hòst te kort nivve de ijzere eegt geloope. Unne groowte winkelhook in z'n mesjèsterse bóks, èllè dōr kós wel unne lap óp, mar hij ha ók nog un lelleke krèp in z'n been. Bloeje, bloeje dèttie din. Hij verskoot er zèèlef af, toen 't bloed in z'n klompe kwām stón. Hij bond er n'n tèsnuzzik um èn din 'r mi nor Mieje. Die din d'r gebedje èn 't bloeje skeej er sebiet out. 't Wār nie te geleuve. Dē gebedje góng zoo: "Vandāg óp dizzen dag dē gij dees wond gekrigge het. Bloed haw óp, bloed stō stil in de naam des Heeren. 't Zal nie pijnē, nie èttere èn nie zweere, in de naam des Heeren." Ternoo din ze zes Ónzevaders èn Weesgegroetjes bidde.

Verzwikke, nou as ge dē dint, dan lieepte nie hard mer. Dan góngde nor Nūllekes èn lieepte zoo wer òn. Ègelek moette oew èège toch wa viere, want de kwaol geneest nie, ge bent alleen van de pijn af. Nūlleke bidde dan: "Glorie zij den Vader, den Zoon èn den Hijlige Geest. Zo wār God de Vader èn de Zoon èn de Hijlige Geest één zen, zoo zalde van de pijn geneeze zen." Èn

zijn laatste dagen durfde niemand meer naar het gebed te vragen.

Miet woonde ook bij ons in de buurt en die kon je van de pijn afhelfen, als je brandwonden had. Zo gebeurde het dat Tiesje, een kleuter van een jaar of drie, de waterketel van de kachel had getrokken. Een geluk bij een ongeluk was, dat hij alleen zijn voet verbrand had. Maar hij kreeg er toch zoveel last van, dat je hem buiten kon horen schreeuwen van de pijn.

Dat was snel over, toen hij bij Miet kwam. Miet zei: "Brand, brand vlieg uit het vlees in het zand. In de naam van God de Vader, God de Zoon en God de Heilige Geest. Zowaar God de Vader, God de Zoon en God de Heilige Geest één zijn, zal je Tiesje van de pijn genezen zijn." Daarna werden er nog zes Onze Vaders en Weesgegroeten gebeden.

Soms was het nodig om bloedingen te stoppen. Haske was in zijn haast tegen een ijzeren eg gelopen. Behalve een scheur in zijn corduroy broek, ach ja daar kon wel een lap op, had hij in zijn been een flinke wond, die hevig bloedde. Hij schrok er zelf van toen er bloed in zijn klomp kwam staan. Met een zakdoek probeerde hij het eerst af te binden en daarna ging hij naar Mieke. Die zei haar gebedje op en geloof het of niet, het bloeden hield op. Het gebedje luidde als volgt: "Heden op deze dag dat jij deze wond gekregen hebt, bloed hou op. Bloed sta stil, in de naam des Heren. Het zal niet pijnen, niet etteren en niet zweren. In de naam des Heren." Hierna werden nog zes Onze Vaders en Weesgegroeten gebeden.

Als je je enkel verstuikt, dan kan dat flink pijn doen. Hier in de buurt ging men dan naar Nol en dan was je zo van de pijn af. Hij zei er wel bij dat je die enkel de eerste dagen niet mocht belasten, omdat die eerst moest genezen. Nol bad het volgende gebed: "Glorie zij de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Zo waar God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest één zijn, zo zal je van

hij makte dan ónder 't gebed drie kruiskes óvver de pijnleke plòts. Ternoo dinde sâme drie Ónze Vaders en Weesgegrootjes bidde. Di gebedje hielp ók merâkels asser 'n ków óvver de koot stón, ók al kós die ków nie geleuve.

Kórts, dè wâr ók zò iets. As die te hóg óplieep, wòs dè gevorlek. "Goouw mar nor Willemkes fietse", zinne ze dan, "die kós hèllepe". Willemke din z'n gebedje en ge wârt zoo van de kórts af. D'n dokter begreep er niks af, toch zinde d'r mar niks af. Nou weet ik wel dè gellie d'r niks af gleuft, mar wâcht mar 's tot ge zèèlef veul kórts het, wa doede dan?

Willemke bidde dan: "Toen de Heer Jezus nòr 't kruis toe gónk, riepe de Jódde 'm spottend achterna: Hij hi de kórts of hij krij de kórts, mar ge het de kórts nie mer." Ge kant gerust zèèlef zò'n gebedje prebeere, mar vraagt er niks vùr en wijger noit, want dan kande 't nie mer. As ge zò'n gebedje doet, moette hil stèèrek òn die ânder mi kórts denke, anders werk 't ók nie. Ók zò ik er eeve goeed den dokter nò laote keeke, mar hegget er mar nie óvver, want die nèijt toch zonnen èège naod.

Veul mense krijge spit in de rug en gòn nòr de therapie. Vrúger góngge we nòr Driekskes en die lin z'n linkse hând óp oewe skoouwer en din 't zèllefde bidde as be verzwikke. In tijd dèttie din bidde, makten ie mi zonnen duim drie krouskes óvver de pijnleke plòts. Zòlang as ge 't gehad het, zòlang hawde nog veul lâst en dan moet 't better worre. Miskien bende ók wel 's oit wa kwijt gerakt, dègge sebiet moest hebbe. Sint Antonius hielp dan mi: "Sint Antonius beste vrind, makt dè ik men wir vijn."

Ók hán de miste mense wa housmiddelkes zoas flierthee um 't bloed te zuivere en kamilthee tigge de tândpijn en kórts. 'n Borreltje sneevel dinne ze ók wel is tigge de tandpijn.

Haozegerw hielp tigge suikerziekt en thee van nooteblaor en hulst tigge huidziekt.

de pijn genezen zijn." Tijdens zijn gebed maakte hij drie kruisjes over de pijnlijke plek. Hierna ging je samen drie Onze Vaders en Weesgegrooten bidden. Dit gebedje hielp ook heel goed, als een koe met een knik in het achterbeen liep en een koe kan toch echt niet geloven!

Koorts was ook zoiets. Als die te hoog opliep was dat gevaarlijk. "Snel naar Willem fietsen", zei men dan, "die kan het verhelpen." Willem prevelde zijn gebed en de koorts zakte meestal. De dokter vond het vreemd, als iemand ineens geen koorts meer had, maar je durfde niets over Willem en zijn gebedje te vertellen. Veel mensen geloven er niets van dat dit kan, maar als je zelf met koorts te maken krijgt, wat doe je dan?

Willem bad dan: "Toen de Heer Jezus naar het kruis toe liep, riepen de Joden hem spottend achterna: hij heeft de koorts of hij krijgt de koorts, maar jij hebt de koorts niet meer." Iedereen kan deze gebedjes opzeggen, maar vraag er geen geld voor en weiger nooit, want dan gaat de gave over. Als je een gebedje opzegt, neem je de persoon met koorts heel sterk in je gedachten, anders werkt het niet. Je moet toch altijd even naar de huisarts gaan, maar praat er met hem maar niet over, want hij werkt toch op zijn eigen manier. Veel mensen met rugklachten gaan naar therapie. Vroeger legde Driek zijn linkerhand op je schouder en bad hetzelfde gebed als bij verstuiken. Onder het gebed maakte hij drie kruisjes over de pijnlijke plek. Zolang als je last had gehad, bleef je last houden. Daarna werd het beter. Soms was je wel eens wat kwijt Misschien ben je ook wel eens iets kwijtgeraakt en pakte je erop mis. Sint Antonius hielp je uit de nood met: "Sint Antonius beste vrind, help me dat ik mijn weer vind." In de meeste gezinnen had men allerlei huismiddeltjes zoals vlierthee om het bloed te zuiveren en kamille tegen kiespijn en koorts. Een flinke borrel jenever wou ook wel helpen tegen kiespijn. Duizendblad hielp tegen suikerziekte en thee van notenbladeren en hulst

Heete romme mi honning hielp, as ge 't in oew keel had. Unne fytvinger moes in de sódda. As iemeste kórts ha, wier dur âlt 'n fles kerse oope getrokke, dè wâr d'r hil goed teege. Vratte kóste verkoope èn sproetels kóste 't bêste mi pêderomme insmeere, as ge ze kwijt wôt.

Hádde lâst van krampe, linde unne juin ónder oew kopkusse. Tigge 't zweere van 'n wond moeste unne roestige spijker in 'n stuk spèk steeke of nor 't spijkerkepèlleke óp Essink gòn. 'n Seeperoog moeste outwâse mi wôtter out de drinkeskoul. 'n Por tortelduifkes hielepe ók goeed tigge de bof.

Boere die vee hán, goote alle mèèrreges unne pispot lig óvver unnen dikke hak van 'n ków èn dan wâr dè zoo wer better. 'n Nuchter kalf wa slap wâr, krig 'n por gruun èijer mi kejak. Toen Driek dè is tigge de veejârt zin, begós ie te lache èn zin: "Tis nie verkeerd, mar dè drink ik toch liever zèèlef óp."

De IJshijlige

Ijshijlige stù vùr enkele kattelieke hijlige. Hullie nâmdâge valle in d'n tijd van ellef tot vijtien mèi. De IJshijlige zen: Mamertus (11 mèi), Pancratius (12 mèi), Servatius van Maastricht (13 mèi) èn Bonifatius van Tarsus (14 mèi). In Zwitserland, Hongarije èn Duitsland wùrdt ók 15 mèi, de nâmdag van Sofia van Rome be de IJshijlige geteld.

Wa Bonifatius betrêft: dè is nie dieje Bonifatius die we kenne uit de geskiedenisbúkskes èn die in de búrt van Dokkum vermoord wier. D'n dizze wùrdt ók wel d'n apostel van Duitsland genúmd èn li begravve in de Duitse stad Fulda. D'n ijshijlige Bonifatius wâr ne Romein die in 307 de marteldood stierf toen ze de christene vervolgte. De nâmdâg van de ijshijlige worre gezien as nen oovergang van de lènte mi de

hielp tegen huidziekten. Warme melk met honing hielp tegen verkoudheid. Een ontstoken vinger deed je in sodawater. Als iemand koorts had, werd er een weckfles met kersen opengemaakt, dat was daar heel goed tegen. Wratten kon je het beste verkopen en sproeten kon je het beste insmeren met paardenmelk, als je ervan af wilde komen. Bij krampen hielp een ui onder je hoofdkussen. Om ontsteking van een wond tegen te gaan, kon je het beste een roestige spijker in een stuk spek steken of je ging naar het Spijkerkapelletje op Esdonk. Een ontstoken oog kon je uitwassen met water uit een drinkkuil. Tortelduifjes hielpen tegen de bof.

Boeren die vee hadden goten elke morgen hun pispot leeg over een dikke hak van een koe. Een pasgeboren kalf kon je het beste opkikkeren met een paar geklopte eieren met cognac. Toen Driek dat tegen de dierenarts vertelde, moest die lachen en zei: "Het is niet verkeerd, maar dat drink ik toch liever zelf op."

De IJsheiligen

Isheiligen is de naam voor enkele katholieke heiligen. Hun naamdagen vallen in de periode van 11 tot en met 15 mei. De ijsheiligen zijn: Mamertus (11 mei), Pancratius (12 mei), Servatius van Maastricht (13 mei) en Bonifatius van Tarsus (14 mei). In Zwitserland, Hongarije en Duitsland wordt ook 15 mei, de naamdag van Sofia van Rome, tot de ijsheiligen gerekend.

Wat Bonifatius betreft: dat is niet de Bonifatius die wij kennen uit de geschiedenisboekjes en die in de buurt van Dokkum werd vermoord. Deze wordt ook wel de apostel van Duitsland genoemd en ligt begraven in de Duitse stad Fulda.

IJsheilige Bonifatius was een Romein die in 307 de marteldood stierf tijdens christenvervolgingen. De naamdagen van de ijsheiligen worden gezien als een soort overgang van de lente met kans op

kans dè 't 'n bietje vrieest, nòr meer zómers weer. Mar jè, in de mònd juni hedde ók nog kans dè 't snächts vrieest.

In Brabant zegge wij: "Niks de grónd in vùr de ijshijlige, vùrral nie de bóne."

In Duitsland hebbe ze 't óvver: "Pflanze nie vor der kalte Sofie, (niks plante vùr de kaauw Sofie)".

De naom IJshijlige slù neturlek óp de groowte kans óp nâchtvôrst die in dizzen tijd veul skaoj kan aonrichte aon gewasse die volóp blèuje.

Vlojje stooke in Úje

In aauf geskifte kande leeze, dètter al in 1750 in Úje 't vlojje stooke wâr. Óp d'n úrste zondeg van de vâste wùrden 'r óp 't hógste punt van de Bedafse bèrge ne brandstaopel geboouwd èn aongestókt. 't Is sund zat, mar in 2019 is 't vlojje stooke vùr de lêste keer gewist.

Vrúger bestón d'n brandstaopel out beddestróje èn wa rijbosse. In 't begin van de lente hán ze âlt de groowte skónmâk in 't hous. Dan wier ók 't beddegoeed verskónd èn dè beddestróje, vol vlojje èn ânder óngedierte, wùrde dùr de bewooners van Bedaf bingebrocht. Dè stróje brandde netúrlek grúwelek goeod èn de vlamme kóste tot wijd eweg zien! Lòtter stókte ze ók autobênd èn hil veul beziene óp.

't Aonsteeke van 't vuur, dinne ze volges 'n aauf gebruik. D'n auwste bewoner van kefee De Pier ha 't rèecht um 't vuur as nen hoogepriester aon te mâke. Um klokslag âcht úre gónge in 't kefee de lichte out èn dan wier óp d'n berg 't vuur ontstooke. Nao 't vùrke stooke, gónge ze in d'n herberg d'r nog inne óp vatte.

't Vlojje stooke gù lichelek trug nòr 'n aauf heidens gebruik. Ze zùrregde in 't begin van de lente vùr veul vuur èn rook um de kaoj

nachtvorst naar een meer zomerse periode.

Overigens komt er nog wel af en toe nachtvorst voor tot in de maand juni.

In Brabant zeggen wij: "Niks de grond in voor de ijsheiligen, vooral niet de bonen."

In Duitsland bestaat de uitdrukking "Pflanze nie vor der kalte Sofie, (plant nooit voor de koude Sofie)."

De naam ijsheiligen duidt natuurlijk op het gevaar van nachtvorst die in deze periode veel schade kan aanrichten aan gewassen die in volle bloei staan.

Vlooiestoken in Uden

In oude geschriften staat te lezen dat er reeds in 1750 sprake was van het vlooiestoken in Uden. Op de eerste zondag van de vasten werd er op het hoogste punt van de Bedafse bergen een brandstapel gebouwd en in vlam gezet. Helaas gebeurde het vlooiestoken voor het laatst in 2019.

Vroeger bestond de brandstapel uit beddenstro en wat takkenbossen. In het begin van de lente vond namelijk de grote schoonmaak in huis plaats. Daarbij werd ook het beddengoed verschoond en het beddenstro vol vlooiën en ander ongedierte werd door de bewoners van Bedaf verzameld. Dat was natuurlijk goed brandbaar materiaal en de vlammen van het vuur waren tot ver in de omtrek te zien! Later werden er ook autobanden en vooral veel benzine gebruikt. Het ontsteken van het vuur gebeurde volgens een oud gebruik. De oudste bewoner van café De Pier had het recht dit vuur als een soort opperpriester aan te maken. Om klokslag acht uur ging in genoemd café het licht uit en dan werd op de berg het vuur ontstoken. Na het vuurtje stoken werd er in de herberg nog een biertje gedronken. Het vlooiestoken verwees waarschijnlijk naar een oud heidens gebruik; men zorgde in het begin van de lente voor veel vuur en rook om de boze wintergeesten te verdrijven

Has Verbossen bij het aansteken van de houtstapel. (HKKU)

wintergeeste te verdrijven en om de lentegeeste in 'n goei stemming te brenge. Alleman keek nao al die kaauw en korte dâg out nòr dieje lente en wa meer zón. Óp ânder plôtse in 't lând hedde lentevûre, mar dè zen eigelek Pòsvûre en dè is iet hel anders as 't Újese vlojjestooke. Zò'n 40 jaor geleeje góngze ze wa anders doen in dees eenvoudige en aaup tradiesie. Vûr 't vlojjestooke kwamp 'r 'n oopeluchtspe, "De roep om de lente". D'r kwâme dúzende mense óp af. 't Wâr dan ók prachtig om te zien: veul meziek, dans en van alderhande lichte en geluide en dè allemòl mi de Bedafse berge óp d'n achtergrònd. Wa ge vûlde óp zò'n oovend wâr as in 'n sprookje, mar 't wâr ók ojt aokelig en skrikèchtig. 't Spèl is in de loop der jòrre dÛr verskillende groepe ópgevoerd: de operettevereniging, de volksdansgroep en de meziekskool. D'n ópzet van 't spèl wâr dan ók

en om de lentegeesten gunstig te stemmen. Iedereen verlangde na de koude, korte dagen naar die lente en naar meer zon. Elders in het land is er sprake van lentevuren, maar het zijn eigenlijk Paasvuren en in niets is dit te vergelijken met het Udense vlooiestoken. Een 40-tal jaren geleden kwam er een verandering in deze eenvoudige, oude traditie. Het vlooiestoken werd vooraf gegaan door een openluchtspe, "De roep om de lente". Er kwamen duizenden mensen op af. Het was natuurlijk ook prachtig om te zien: veel muziek, dans, licht- en geluidseffecten en dat allemaal met de Bedafse bergen als achtergrond. De sfeer op zo'n avond was soms sprookjesachtig, maar soms ook akelig en eng. Het spel is in de loop der jaren door verschillende groepen ten tonele gebracht, o.a. door de operettevereniging, de volksdansgroep en de muziekschool. De opzet van het spel was

ellek jaor anders.

In 2020 wâr 't afgeloope mi dees hil aparte gebeurtenis èn dòrmi gónk 'r jammer genoeg 'n tradiesie van hóndere jòrre verlorre. Ze zen 'r mi gestopt umdè in 2019 ónder 't vlojjestooke 't grúwelek hard begós te stürme èn de vonke alle kante ópwèèjde.

Alleman moes hel vlug van d'n bèrg af èn gelukkig zen d'r gin óngelukke gebeurd. Mar de stichting die 't gelijk reeegelde, vón dèsse 't nie mer kósse mâke um dees aaupw tradiesie in 2020 nog dùr te laote gaon.

Óvver foekepot èn sèpwòtter

Aon 't èènd van de vastenaovend wâr 't de gewónte dè de kijnder langs de durre góngé um wa gèld óp te haole. Úrst hán ze dan ne foekepot of rómmelspot gemakt; ne vèèrekesblaos wier óvver 'n conserveblik getrokke èn daorin stâke ze dan 'n riet. Foekepot kumt lichelek van 't werkwoord "foekere". In 't bargoens hèit dè gèld óphaole mi meziek mâke. Bargoens wâr 'n dievetòltje dè dùr zwervers, marskremmers èn rónltrekkende handelsluij gesprooke wier. In plòts van foekepot zinne ze ók rómmelspot. Foeke kan ók de klank zen die uit ne foekepot kumt. Um vùr Aswoenzig nog wa gèld of snúpkés bin te skârze, zóngé de kijnder aon de durre:

Jan tis vastenaovend
we komme nie tuis vùr taovend.
Taovend in de mâneskijn
as óns vòdder èn 's moeder nòr bed tów zen.
Dan komme de boere óp klómpe,
simpe, sampe, sompe,
gekke Griet vertel 't nie
want ónze Jan is dronke.

dan ook elk jaar anders.

In 2020 was het afgelopen met deze unieke gebeurtenis en daarmee ging helaas een eeuwenoude traditie verloren. De reden was dat er in 2019 tijdens het vlooiënstoken een flinke storm was opgestoken en de vonken alle kanten opwaaiden.

Iedereen werd vlug de berg afgestuurd, waardoor er gelukkig geen ongelukken gebeurden. Maar de organiserende stichting vond het onverantwoord deze eeuwenoude traditie in 2020 nog voort te zetten.

Over rommelpot en dropwater

Aan het einde van de vastenavond was het gebruikelijk dat kinderen langs de deuren gingen om wat geld op te halen. Eerst hadden ze dan een foekepot gemaakt; een varkensblaas werd over een conservenblik gespannen en daarin werd een riet gestoken. Foekepot komt waarschijnlijk van het werkwoord "foekeren." In het bargoens betekent dat geld ophalen met muziek maken. Bargoens was een dieventaaltje dat werd gesproken door zwervers, marskramers en rondtrekkende handelaren. De foekepot heet ook rommelpot. Foeke is ook wel de klanknabootsing van het "instrument". Om vóór Aswoensdag nog wat geld of snoepgoed te verzamelen zongen de kinderen:

Jan tis vastenavond
we komen niet thuis voor tavond.
Tavond in de maneschijn
als vader en moeder naar bed toe zijn.
Dan komen de boeren op klompen,
simpe, sampe, sompe,
Gekke Griet vertel 't niet
want onze Jan is dronken.

Ik heb gin gèld um brood te koope
dùrrum moet ik mi de foekepot loope.
Foekepotterêj, foekepotterêj,
gif me ne cènt dan gò'k vùrbij.

D'r wùrde ók gezóngte:
Jan tis vastenaovend
we komme nie tuis vùr taovend.
Taovend in de mâneskijn
as óns vòdder èn 's moeder nòr bed tów zen.
Dan komme de boere óp klómpe,
simpe, sampe, sompe.
Ik heb gezóngte èn niks gehad
snij mar 'n stuk van 't vèèrekesgat.
Snij mar dieep, snij mar dieep,
snij mar in men duimke nie.
Kinnebakkerêj, kinnebakkerêj
gif me ne cènt dan gò'k vùrbij.
Dees tradiesie bestù al veul jòrre nie mer.
Ók wâr d'r mi de vastenaovend poeliesèp. Sèp is

Ik heb geen geld om brood te kopen
daarom moet ik met de foekepot lopen.
Foekepotterij, foekepotterij,
geef me 'n cent dan ga ik voorbij.

Een andere versie was:
Jan tis vastenavond
we komen niet thuis voor tavond.
Tavond in de maneschijn
als vader en moeder naar bed toe zijn.
Dan komen de boeren op klompen,
simpe, sampe, sompe.
Ik heb gezongen en niks gehad
snij maar een stuk van 't varkensgat.
Snij maar diep, snij maar diep,
snij maar in mijn duimpje niet.
Kinnebakkerij, kinnebakkerij,
geef me een cent en dan ga ik voorbij.
Deze traditie bestaat al vele jaren niet meer.
Ook was er tijdens de vastenavond "poeliesep".

Brabants vùr drop. Rónd vastenaovend kreege de kijnder 'n stuk lauriersèp wòr ze sèpnat van trokke. 't Stukske sèp wier in 'n fleske mi wòtter gedòn, óp 'n dónker plòts nergezet èn dan moeste gedúrente skudde. As 't wòtter dónker genoeg wâr, kónde mee èn dan 'n slùkske vatte.

Sèp kumt èigelek van Zuid-Italië. Wátter zeeker in moes is zuuthout. Um 'r vùr te zùrrege, dè de stukke sèp nie aon mekâre plèkte, linne ze d'r laurierblaojer tusse. De smâk van die blaojer trok dan netúrlek in de sèp. Vùr poeliesèp zinne ze ók: sèpnat, poeliepèk èn skuimke trekke. Wùrrum ze nou krèk mi de vastenaovend poeliesèp makte, weete we nie.

Poeliesèp hèlpt as ge 't in oew keel het èn 't is goeed vùr de spijsverteering. Vùr oewen bloeddruk is 't wa minder.

Stukke drop zen nog âlt te koop, mar de gewónte um poeliesèp te mâke rónd d'n vastenaovend is òlling weg.

Vuggelkes outhaole

In 't vurjaor, as de vuggelkes nêste makte, wisse de jóng out de buurt al zoo wòr ze zâte. De èikes dòr hán ze 't óp . As ze out skool kwâme, dinne ze ónderweeges al èèr outhaole èn óp durre kop ónder de pèt bewaore. Tous dinne ze die outblaoze èn òn 'n kurdje rijge, teminste as ze nie te lang bebrèujd wâre. Die èikes kóste nie mer outblaoze èn wùrde weggegojd.

Elk sort vuggelke lin 'n ânder kleur èèr èn van verskillende gruttes. Zò skón um de èèr allemol òn 'n kurdje te zien, ge wârt er gruts op. Ge moest er ojt wel wa vùr oover hebbe um bè de nest te komme. Ge zòt hòst oewe nek breeke wòdde bè zònne ekstersnest kanne komme, zò hóg in d'n bóm.

D'r wâren d'r ók die ekstersèèr dinne bakke èn

Sep is Brabants voor drop. Rond vastenavond kregen de kinderen een stuk laurierdrop waar ze dropsap van trokken. De dropstaaf werd in een flesje met water gedaan en op een donkere plaats weggezet. Dan was het zaak om zeer regelmatig te schudden. Als het water donker genoeg was werd er af en toe van gedronken. De oorsprong van drop ligt in Zuid-Italië. Een belangrijk ingrediënt is zoethout. Om te voorkomen dat de stukken drop aan elkaar plakten werden er laurierbladeren tussen gelegd. Iets van het aroma van de laurierbladeren trok dan natuurlijk in de drop. In het dialect zijn er meerdere benamingen voor dropsap. Waarom ze juist met vastenavond dropsap maakten, is niet duidelijk.

Dropsap verzacht keelpijn en is goed voor de spijsvertering. Nadeel echter is dat het hoge bloeddruk bevordert.

Staven laurierdrop zijn nog steeds verkrijgbaar, maar de gewoonte om dropsap te maken rond vastenavond is verdwenen.

Vogelnestjes uithalen

In het voorjaar, als de vogels nesten bouwden, wisten de jongens uit de buurt al waar ze zaten. De eitjes daar waren ze gek op.

Als ze uit school kwamen, haalden ze onderweg al eitjes uit en bewaarde die onder hun pet. Thuis werden de eitjes uitgeblazen en aan een touwtje geregen.

Eieren die te lang bebroed waren, kon je niet meer uitblazen en werden weggegooid.

Elk soort vogel legde eieren van een andere kleur of grootte legde. Zo mooi om al die eitjes aan een koordje te zien, je was er trots op. Je moest er soms wel wat voor over hebben om bij een nest te komen. Halsbrekende toeren werden er verricht om bij het eksternest zo hoog in de boom te komen.

Eieren van eksters werden door sommigen

ópeete. Jòrrelang waoren er teveul eksters èn die dinne de èèr van ânder vuggelkes kepot pikke. Èn dè nie alleen, ók jóng vuggelkes, jóng hòskes èn jóng knijnt wòn ze ók. Dan skoot de jâger un skot hâgel dÛr de nest èn waore d'n aauw mi de jóng kepot. Ók ojt kwâmde vergiftigde èèr teege in de wèij. Dè waor ók tigge de eksters.

'n Zwòlluw dòr bleefde af, ók al ha die nog zò'n skón èèr.

Musseneste zâte d'r âlt veul ónder de panne van hennekojje èn de skob. Die musse góngè òn de kerse èn dÛrrum moes de nest mi de èèr èn al eweg. In de jòrre dertig èn firtig waore d'r zòveul musse, dètter in Úje 'n mussegilde wâr. Bè 't bestuur kónde toen de èèr, de kaol spatse èn ók de aauw musse brenge èn dan kreeder ók nog wa vÛr. 'n Nêj dak hebbe ze tiggeworrig zoo gemakt, dètter gin mus mer ónder de panne kan.

Toffele

Toffele is 'n aauw volleksgericht, wòrbè nogal 's veul vernield wier. Toffele kumt van 't Brabantse "toefele" èn dè beteekent: sleeg geeve.

Diksentijsd kwâm 'n búrtskap int geweer asse mende dètter onrèècht wâr gedòn, zòas 't verbreeke van 'n verkeerig vlak vÛr 'n vùrgenomme trouwpertêj. Dan wier d'r "getoffeld".

Ónder kèijharde kittelmeziek wiere dÛr ópgeskoote jóng, die wel van wa kojóngesstreek hiele, karre, kreuges èn alderhând boeregetuig nor 't hous van de geweze bruid èn/of bruidegom geslèijpt, waarbè de karre dan dik 'n bietje kepot wiere gemakt, "in de kneup gelid", zòdèsse nie mer van de plak kósse.

Ók wier 'r mi stokke óp roome èn dÛrre geslâge. Af èn tów wier 'r zèllefs strónt èn gier tigge de geevel gesmeerd waornao 'r mi unne

ook gebakken en opgegeten. Jarenlang waren er teveel eksters en die pikten ook eieren van andere vogels kapot en een jong vogeltje, haasje of konijntje lustten ze ook wel. Dan schoot de jager een schot hagel door het nest. en was er van de ekster en haar kroost weinig over. En soms werden gifeieren neergelegd, dat was ook tegen de eksters.

Eieren van de zwaluw liet men over het algemeen met rust, hoe mooi ze ook waren.

De nesten van mussen zaten meestal onder de dakpannen en bossen stro. Die mussen gingen aan de kersen en daarom werd het nest met eitjes en al verwijderd. In de jaren dertig en veertig waren er zoveel mussen, dat er in Uden een mussengilde was. Bij het bestuur kon je toen de eitjes, de jonge en de oude mussen inleveren en dan kreeg je er ook nog iets voor.

Nu maken ze nieuwe daken zodat er geen mus meer onder de pannen kan.

Tafelen

Tafelen is een oud volksgericht, waarbij veel vernield werd. Het woord is afgeleid van het Brabantse toefelen dat betekent: een pak slaag geven.

Meestal kwam een buurtschap in het geweer na een vermeende grove onrechtvaardigheid, zoals het verbreken van een verkering vlak voor een voorgenomen huwelijk. Dan werd er "getafeld".

Onder oorverdovende ketelmuziek werden door op avontuur beluste jongelui karren, kruiwagens en allerlei landbouwgerief naar het huis van de gewezen bruid en/of bruidegom gesleept. Daarbij werden de karren dan vaak onklaar gemaakt, "in de knoop gelegd", zodat ze niet meer verplaatst konden worden.

Ook werd er met stokken op deuren en ramen geslagen. Soms werd zelfs de gevel met stront en gier ingesmeerd, waarna er met behulp

wanmeule kaf tigge wier geblaoze. Zoo wis den beusdoender mar al te goeed, dè watter gebeurd wâr nie, dÛr d'n beugel kós.

Ditte volleksgericht lieep dik out de hând en as de pliesie 'r lócht van krig, wier 'r dik stivvig ingegreepe. Mar nie allennig de ópgeskoote jóng góng toffe. Ók búrluij, die nie verzócht wâre vÛr 'n brulleft, dinne zò'n dinge. Nao den twidde wereldorlog is ditte "gebruik" stillekesaon verdweene.

van een wanmolen kaf ingeblazen werd. Op deze manier werd aan de boosdoener duidelijk gemaakt, dat wat er gebeurd was, niet door de beugel kon.

Dit volksgericht ging vaak alle perken te buiten en als de politie er lucht van kreeg, werd er vaak hardhandig ingegrepen. Maar niet alleen de op avontuur beluste jongelui gingen tafelen. Ook burenen die niet uitgenodigd waren voor een bruiloft, maakten zich schuldig aan deze activiteiten.

Na de tweede wereldoorlog is dit "gebruik" langzaam verdwenen.

Sunte Mathijs

D'n apostel Matthias wûrde volges de aauw vertellinge dÛr spierke trekke aongewizze um de plòts in te neeme van de vrùgere apostel Judas Iskariot. Dizze Judas ha zenèège ópgehangen nao dèttie Jezus ha verraoge vÛr dèrtig zilverlinge.

Matthias stierf d'n marteldood dÛr steening in Jerusalem. Hij prikte veul óvver 't geloof in Judea. Lötter lieet kijzerin Helena, de moeder van de Romeinse kijzer Constantijn, het gebint van d'n hijlige óvverbrenge nòr de Duitse stad Trier. Daor worre de rillekwieje sijns 1127 vereerd in de abdij van de Benedictijne. Zunne kop wùrdt bewaord in Rome. Sunte Mathijs is de patroonhijlige van timmerlùij, metselders, smeej èn klirmâkers. Ze roepen 'm aon be kinkhoest, pokke, onvruchtbaarheid èn as ge elleken dag teveul pruuft. Zunne feestdag is d'n vierèntwintigste fibrewárrie.

Sint Mathijs

De apostel Matthias werd volgens de oude verhalen door loting aangewezen om de plaats in te nemen van de vroegere apostel Judas Iskariot. Immers, Judas pleegde zelfmoord na het verraad van Jezus om dertig zilverlingen.

Matthias stierf de marteldood door steniging in Jerusalem. Hij verkondigde het geloof o.a. in Judea. Later liet keizerin Helena, de moeder van de Romeinse keizer Constantijn, het gebeente van de heilige overbrengen naar de Duitse stad Trier. Daar worden de relikwieën sinds 1127 vereerd in de Benedictijnerabdij. De schedel wordt bewaard in Rome. Sint Mathijs is de patroon van bouw- en timmerlieden, metselaars, smeden en kleermakers. Er wordt tot hem gebeden in gevallen van kinkhoest, pokken, onvruchtbaarheid en alcoholisme. Zijn feestdag is op 24 februari.

In Úje wâr d'r óp de mòndig nao Sunte Mathijs de Sunte Mathijs mèrt. 't Wâre vùrral de knèèchs èn de mèide die óp diej mèrt afdinne, want zòveul kans um mekâre teege te komme wâr d'r nie. Óp d'n úrste mert góng óp de boerderêje d'n dienst vùr 'n jaor in. Veul mèide èn knèèchs wisselde dan van bòs.

Tot in de jòrre vijftig hán veul boere nog 'n mèid èn unne knèècht. Lang geleeje wâre dè jóng èn dùrskes van dèrtien, virtien jaor, lòtter wâre ze vórt wa auwer asse góng "dieene". As d'n boer iemest kós hebbe óp z'n bedrijf, dinnie dik nòr 'n groowt houshaauwe, wòr ze 'r wel inne of een uit de kòst wòn hebbe. Asse 't ins wâre óvver 't wèèrek èn de kòste, dan góng zó'ne jónge of mèidje mi Sunte Mathijs aon 't wèèrek vùr 'n òlling jaor. De knèècht werkte alleen áchter. De mèid in 't vùrhuis, mar ók óp stal èn óp 't lând. Sunte Mathijs viel wel goeed in 't jaor. Ge hát dan nog de kans um de knèècht in te leere vùr 't wèèrek óp 't lând begós.

As de knèècht of mèid in d'n herd zâte te eete, dan keek d'n boer of ze dè vlug èn veul kósse! Want ze zinne: "Wie vlug is mi z'n tând, is ók vlug mi z'n hând."

't Wâr lang nie óvveral goeed um in de kòst te zen èn óp sommigte plòtse hán ze hel wijng millêj mi oe. As 't hel kaoj weer wâr, dan zin d'n boer: "Gòdde gij mar de sloot uitkrabbe, dan kan 't perd binne blijve."

Wel móchte ze âlt aon de toffel mee eete èn in 't vùrhuis of óp de zulder slaope. Knèècht èn mèid ieder aon inne kant van 't vùrhuis, dè snapte wel. In Vèggel wónde nen boer wòr ge ècht hóngre moest lêje. Daor sneej de mèid af èn tów stiekem 'n sneej van de mik af. Tów d'n boer daor áchter kwâm, gónkie d'rnoo de mik vórt ópmeete mi nen duimstok. Sijns diejen tijd númde ze 'm in Vèggel "Jânus de mikmeeter".

As knèècht of mèid hadde 'n kist of 'n kèèsje wòr oewèège gerèij in lîg. Sóndessmiddles móde efkes nòr huis èn as d'n boer tevreeje óvver oe

In Uden was er op de maandag ná Sint Mathijs de Sunte Mathijs Mèrt. Vooral veel knechten en meiden bezochten die markt, want zoveel gelegenheid om elkaar te ontmoeten was er niet. Op 1 maart ging op de boerderijen het jaarcontract in. Veel meiden en knechten wisselden dan van "baas".

Tot in de jaren vijftig hadden veel boeren nog een meid en knecht. Lang geleden waren dat jongens en meisjes van dertien, veertien jaar. Later waren ze wel ouder, als ze bij een boer gingen werken. Als de boer om hulp verlegen zat, ging hij vaak naar een groot gezin waar men wel iemand uit de kost kwijt wilde. Als ze het eens werden over het werk en de onkosten dan ging zo'n jongen of meisje met Sint Mathijs aan het werk voor een heel jaar. De knecht werkte alleen achter. De meid in het voorhuis maar ook op stal of in het veld. Sint Mathijs was wel een mooie tijd van het jaar. Je had dan de kans om de knecht in te leren voordat het werk op het land begon.

Als de knecht of meid in de woonkeuken zat, dan keek de boer of hij snel en veel kon eten! Ze zeiden immers: "Wie vlug is met zijn tanden, is ook vlug met zijn handen!"

Het was lang niet overal goed om in de kost te zijn en op sommige plaatsen hadden ze weinig medelijden met je. Als het heel slecht weer was, zei de boer: "Ga jij de sloot maar uitkrabben, dan kan het paard binnenblijven!"

Wel mochten ze altijd aan tafel mee-eten en in het voorhuis of op zolder slapen. Knecht en meid ieder aan één kant van het voorhuis, uiteraard. In Veghel woonde een boer waar je werkelijk honger moest lijden. Daar sneed de meid stiekem af en toe een snee van het brood af. Toen de boer daar achter kwam, mat hij in het vervolg het brood op met een duimstok. Vanaf die tijd heette hij in Veghel "Janus de mikmeter."

Als knecht of meid had je een kist of kastje met je persoonlijke spullen. Op zondagmiddag mocht je een poosje naar huis en als de boer tevreden was kreeg je wat zakgeld. De ouders kregen na

wâr, kridde wa traktemènt. De aauwlùij kreege nao 'n jaor sestig tot hónderd gulde, novvenant 'r wâr afgepròt. In de jòrre fiftig gónge de loone in d'n boouw èn in de febrieke umhóg. Daor kósse de boere nie teegenóp èn kwamp 'r 'n end aon 't "dieene".

Sund

Zuinig zen dor zen we vrúger mi groowt geworre. Dinge wâre duur èn 't vroomvolk ha goed nèije geleerd. D'r wier ne lap stof gekôcht óp de mèrt of d'r kwâm unne krèmmer òn de deur. Van die lappe wùrde wer dinge gemakt. Dinge dinne ze ók vermake of unne lap er óp zette. Oit dinde van unnen aauwe mantel 't stof umdrèije, dan leek ut wer net nijt èn kóste dor wer dinge vùr de jóng af mâke. As ge óp begraffenis moest van de nòste femielie, moeste ók nog un jaor èn zes weeke in de rouw. Dinge dinne ze dan wel 's zwart vèrve, mi kijnder wâr 't zoo dè die dinge nò diejen tijd toch te klên worre.

Van de aauw dinge die versleete wâre, hòlde ge de kneup nog af umdè die nog 's te pàs kósse komme. De dinge zèèlef kóste nog gebruike as poetstod, skóttelslèt of dwèèl. Sokke dinde stoppe tot 't een èn al stop wâr. Sund um weg te gojje. Nêj dinge kôchte of makte ge tigge Pòsse, dan zâge ze d'r op z'n pòsbêst uit. Mi Pòsse dinde oewen dikke jas nie mer òn as ge nor de kerk góngt, wa vùr weer 't ók wâr.

As ge trouwde, góngde nor de klirmâker vùr 'n nêj pak aon te meete èn te mâke. Dè wâr van kamgorre, dè góngk lang mee. Daor moeste 't oew hil leeve vórt mi doen. As ge dùr de jòrre hinne te dik worde góngde trug èn lieete 't outlegge of 'n spie er in zette. Sund um 'n nêj te koope. In d'n kersenógst moese de kerse nò 't plukke outgezôcht worre. Alle òngepikte, gespróngè èn rotte kerse wòn ze óp de veiling nie. Dè hèitte wij skrot. Sooves dinne wij de bêste kerse out de skrot wer outzuuke èn inmâke vùr in

'n jaar zestig tot honderd gulden, naargelang de afspraak. In de jaren vijftig gingen de lonen in de bouw en in de fabrieken omhoog. Daar konden de boeren niet tegenop en kwam er een eind aan het "dienen".

Zonde

Zuinig zijn daar zijn velen mee opgegroeid. Kleren waren meestal duur en de meeste vrouwen konden goed naaien. Daarom werd er stof gekocht op de markt of langs de deur waar kleren van gemaakt konden worden. Kleren werden ook vermaakt en versteld en soms werd de stof gekeerd of werden van gebruikte kleren weer kinderkleren gemaakt.

Bij een begrafenis was het de gewoonte om een jaar en zes weken in de rouw te gaan. Kinderkleding werd dan zwart geverfd, omdat die na die tijd toch niet meer paste.

Van oude kleren werden de knopen verwijderd en bewaard om te hergebruiken. De oudste kleren konden nog gebruikt worden voor poetsdoek, afwasdoek of dweil. Sokken werden gestopt, steeds maar weer, zonde om weg te gooien. Nieuwe kleren kocht je of maakte je zelf tegen Pasen, dan zag je er op zijn paasbest uit. Met Pasen ging je voor het eerst weer zonder winterjas naar de kerk, wat voor weer het ook was. Een trouwpak liet je bij de kleermaker aanmeten en maken van kamgaren. Dat was de beste stof die er was en je deed er je hele leven mee. Als je op oudere leeftijd te dik werd ging je naar de kleermaker. Die kon je pak uitleggen (wijder maken) of er een spie inzetten. Zonde om een nieuw te kopen. Tijdens de kersenoogst moesten de kersen na het plukken uitgezocht worden. Alle aangepikte, gesprongen en rotte kersen wilden ze op de veiling niet. Deze werden schrot genoemd. 's Avonds werden de beste kersen uit de schrot uitgezocht en ingemaakt

de winter. De goei kerse brochten 't geld óp, sund um die óp te eete. Ën ingemakte skrot smakte nog lèkkerder as goei kerse.

Koffie zette dinde iederen dag. Ge moest dan nie te veul koffiebóne vatte, dè wâr sund. Mar dieje slappe loerie wâr ók nie alles, want dan kridde te heure: "Goeje koffie, mar ik kan d'n bojjem van de tas zien."

Toender in de twidde helft van d'n niggentienden eeuw minder koffie wâr, èn ie dus ók dúrder wâr, góngze ze cichorei gebruike, Di drónke ze in de plòts van koffie, mar lötter bleeve ze dè toch be de koffie doen. Roelof Buisman verbeterde 't resèpt èn dè kónde óplosse in wötter. Alleman kende dè as: "Buisman gebrande suiker."

't Hèndige wâr, dè ge mi "Buisman" de koffie veul zwarter kóst mâke zónder teveul koffiebóne te gebruike. Niemeste klâgde nog óvver slappe loerie èn 't spaorde koffiebóne uit: gin sund mer. Veul mènse hán kiepe èn dan hadde ók wel 's wijneêr. Die hèitte zoo, umdètter gin skaol um hinne zât. Smèères as de kiepe van stok kwâme, moeste de wijneêr weg hebbe, anders pikte de kiepe ze óp.

Ge kóst ècht nie pruuve of 't 'n gewoon èij wâr of 'n wijndèij as ge ze hâd gebakke in de pan. Èèr wòr nun duts inzât kóste ók nie livvere èn durrum âte ze die zèèlef óp. De goei èèr góngze nor d'n èijerbond èn in de jorre vijfzig wâre de èèr goed on de prijs. Sund um dan zèèlef de goei óp te eete. Alleman ha unne sundzulder wor ge gerèij wa ge nie mer nòddig had, nog dint bewaore. As de zulder te vól kwâm, dan moes 'r plòts gemakt worre èn góngde keeke wa weg kós. Hoene gruttere zulder, hoe meer d'r bewaord wier. Sund um weg te gojje!

voor de winter. De goede kersen brachten geld op, zonde om die op te eten. En geweekte schrot smaakte nog lekkerder dan goede kersen. Koffie zetten deed men elke dag. Je moest daarvoor niet teveel koffiebonen gebruiken, dat was zonde. Maar slappe koffie was ook niet alles. Die werd dan getypeerd met: "Goede koffie, maar ik kan de bodem van het kopje zien."

Toen in de tweede helft van de 19e eeuw koffie steeds schaarser werd en daardoor duurder, ging men cichorei gebruiken. Dit was een vervanging van koffie, maar later bleef men het als toevoeging gebruiken. Roelof Buisman perfectioneerde het recept en dit was oplosbaar in water. "Buisman gebrande suiker" werd een begrip. Het grote voordeel was, dat je met "Buisman" de koffie een heel donkere kleur kon geven, zonder veel koffiebonen te gebruiken. Niemand klaagde nog over te slappe koffie en het spaarde koffiebonen uit: geen zonde meer. Veel mensen hadden kippen en dan had je wel eens windeieren, zo genoemd omdat de schaal ontbrak. Als de kippen van stok kwamen moest je erbij zijn om de windeieren te rapen anders pikten de kippen ze op. Deze smaakten even lekker als ze gebakken werden in de pan als eieren met schaal. Ook eieren met een gebroken schaal kon je niet leveren en waren dus voor eigen consumptie. De goede eieren werden verkocht en brachten vooral in de vijftiger jaren goed geld op. Zonde om dan zelf die goede eieren op te eten. Iedereen had een "zonde-zolder" waar overbodige spullen werden bewaard. Als de zolder te vol werd, moest er plaats gemaakt worden en ging je kijken wat er weggegooid kon worden. Hoe groter de zolder, hoe meer er bewaard werd. Zonde om weg te gooien!

Róndelum de boerderêj

Rond de boerderij

Búrehulp

Vrúger wâr d'r óp 'n boerderêj veul hândwèèrek. As er unnen boer ziek wûrde, kwâm de búrt hèllepe. Mèlleke èn voejere, de groep outkrùije èn de vèèrekeskoje outskieete, dè din dan iemes out de búrt. Wâr d'r unnen boer langer ziek, dan din de búrt ók in 't vèld hèllepe. Mangels dunne, skoefele èn wèije, dòr kwâm de hil búrt òn te pàs. In inne middig waor ut gelijk gedòn èn intijds wier ók veul gebúrt be 'n tas koffie.

Hèllepe dòr vroegde niks vur, ziek zen waor al èrg zat. Ók as 'r un ków moes kalleve, kwâm er

Burenhulp

In vroeger jaren was er op de boerderij veel handwerk. Als er dan iemand uitviel wegens ziekte, sprong de buurt bij. Melken en voederen en andere meest noodzakelijke werkzaamheden werden dan door een of meer buren gedaan. Als een boer langer ziek was, werden ook werkzaamheden in het veld gedaan. Bieten uitdunnen, schoffelen en wieden werden door alle boeren uit de buurt gezamenlijk op een middag gedaan. Er werd ook veel gebuurt en koffie werd zeer op prijs gesteld.

De hulp was gratis, ziek zijn was al erg genoeg. Als er een koe moest afkalven, werden de buren

nèt zòveul volk out de búrt hèllepe as noddig wâr. Ooit lagen ze bē un maol wel mi vijf man òn 't kalf te trekke. D'n boer waarvan ze mende dèttie er 't miste keek óp ha, vieet 't vùrtouw. As ut allemòl goeed outgevalle wâr, dinne ze nog wa naobúrte èn dronke intijd 'n tas koffie èn oit, as ze tijd zat hán, un borreltje.

As 'r un bist vâst zât of errest ingevalle wâr, stón de búrt klaor. As ge te wijinig volk hâd mi koei verskoore, hielp er âlt wel iemeste. Wel kreedde âlt un tas koffie nòdderhand èn dinde efkes bēbúrte.

Ploege kóste nie mi een perd èn dan hòlde ge 'r in de búrt 'n perd bē. Âlt óp dezèllefde plòts, dan wâre de pêrd ók òn mekâre gewend. Tiggeworrig hebbe alle boere zèèlef wèèrek zat èn mi al dè ingewikkeld gerèij kumt er iemeste die dor mi um kan gòn, as d'n boer d'r outvalt.

Noodslachting

In de veejhaauwerij kùmmet af èn tów vùr dè biste dūr 'n óngeluk breuke óf spierskeuringe óplooep. Dūr welzijsreeje kan èn mag zò'n bist dan nie mer vervoerd worre. Tis sunt um zò'n bist in zò'n geval dood te maoke èn daornao af te voere. Asset nog kan, wordt 'r dan nog 'n noodslachting gedaon, óf óp 't èège terrein óf in 'n slachthous.

Un noodslachting mag pas gedaon worre, as 't bist óp d'n oogenblik van 't ongeval nie ziek is èn gen wâchttijd hi vùr vlis. Mi wâchttijd wùrdt hier bedoeld d'n tijd dè 't vlis nie verwerkt óf gegeete mag worre, umdè 't bist middiesijne hi gekrigge. Ók moet 't bist gedood worre binne 72 úre nao 't ongeval.

Bē de noodslachting moet 'r goeed sâmegewerkt worre mi unne "geborgde" veejarts. Unne "geborgde" veejarts voldú aon 't riggelemènt

opgeroepen te helpen, net zoveel burens als er nodig waren. Bij een eerste kalf waren ze wel eens met vijf man flink aan het kalf aan het trekken. Degene met de meeste deskundigheid nam de leiding op zich. Nadat de klus geklaard was, werd bij een goede afloop nog een tijdje nagebuurt onder het genot van een kopje koffie of een borreltje.

Als er bijvoorbeeld een dier in de problemen kwam, dan sprongen de burens bij. Soms was hulp nodig om koeien naar een andere wei te brengen. Even koffiedrinken en napraten hoorde erbij.

Ploegen deed je met twee paarden. Iedere boer had iemand in de buurt waar hij een paard kon lenen. Men had altijd een vast adres, omdat de paarden aan elkaar gewend moesten zijn. Tegenwoordig heeft iedereen het druk en de bedrijven werken met grote machines. Nu wordt in nood professionele hulp ingeschakeld.

Noodslachting

In de veehouderij komt het soms voor dat dieren door een ongeval breken of spierscheuringen oplopen. Om welzijnsredenen kan en mag zo'n dier dan niet meer vervoerd worden. Het is zonde om zo'n dier dan in zo'n situatie te doden en vervolgens af te voeren. Als het mogelijk is, wordt er dan een noodslachting gedaan, of op het eigen terrein of in een slachthuis.

Een noodslachting mag pas worden gedaan, als het dier op het moment van het ongeval gezond is en geen wachttijd heeft voor vlees. Met wachttijd wordt hier bedoeld de tijd dat het vlees niet verwerkt of gegeten mag worden, omdat het dier medicijnen zijn toegediend. Ook moet het dier gedood worden binnen 72 uur na het ongeval.

De noodslachting dient in nauwe samenwerking te gaan met een geborgde dierenarts. Een geborgde dierenarts voldoet aan het reglement

dè is ópgesteld dūr de Stichting Geborgde Dierenarts (SGD). De reegeling gift invulling aon de maatskappelek verantwoorde umgang mi rundveegezondheid. De veejarts stelt dan vâst óf 'r ók ècht un ongeval is gebeurd èn keurt 't bist óp gezondheid.

Sommigte veejartse meuge zèèlef skieete, mar dik doen ze dè nie, umdè ze 't nie hebbe geleerd èn ditte ècht un hel sekuur wèèrek is. Dan wordt dus de slachter gebeld die 't vonnis zal outvoere. Óp dè oogenblik kunde nog zegge óf ge 't vùr konsumsie wilt hebbe óf nie.

Un bist dè bevùrbeld unne gebrooke poot hi, mâng wel naor unne klieniek vervoerd worre as unne veejarts temènste 't been vâst li èn daorbe ók nog un verklâring afli. Vervoer naor un slachthous mag nie, want be aonkomst in 't slachthous moet 't bist óp vier poote/been staon èn mâng 't nie óp drie poote/been staon óf ligge.

Hoe wisse ze vrúger wanneer 'r un noodslachting wâr? Dūr un avvertensie in 't dūrrepskrèntje óf dūr den dūrrepsumroeper óf dūr den booj van de gemente óf gewoon, umdè 't in de búrt wier rónidgezid.

Mènse krigge dan de muggelekheid un pòr kilo vlis tigde unne leggere prijs dan gangbâr wâr te koope. Vùr 't outponde van dè vlis ('t in klènder porsies verdeele) wier dik hullep ingeroepe van de búre, die zèèlef ók tów koop kósse óvvergòn. Óp dees manier wier 't verlies vùr d'n eigenâr toch nog wa drâgleker gemakt.

'n Vèèreke slachte

I nne of twee kirre per jaor dinne de boere, mar ók zat mense in de straot, un vèèreke slachte. De mense in de straot kòchte vrúger vrúg int jaor smòndes óp de Újese baggemèrt unnen bag diesse zèèlef af dinne meste. As ge nie vùl gèld hâd, dan kòchte unnen âchterblijver of inne wòr wa òn wâr. Mi wa meer zùrg èn

opgesteld door de Stichting Geborgde Dierenarts (SGD). De regeling geeft invulling aan de maatschappelijk verantwoorde omgang met rundveegezondheid. De dierenarts stelt dan vast of er daadwerkelijk een ongeval heeft plaatsgevonden en keurt het dier op gezondheid. Sommige veeartsen mogen zelf schieten, maar vaak doen ze dat niet, omdat ze het niet hebben geleerd en dit echt een heel precies werk is. Dan wordt dus de slachter gebeld die het vonnis gaat uitvoeren. Op dat moment kun je nog bepalen of je het voor consumptie wilt hebben of niet.

Een dier dat bijvoorbeeld een gebroken been heeft, mag wel naar een kliniek worden vervoerd, mits een veearts het been stabiliseert en een verklaring aflegt. Vervoer naar een slachthuis mag niet, want bij aankomst in het slachthuis moet het dier op vier poten/benen staan en mag dus niet op drie poten/benen staan of liggen. Hoe wist men vroeger wanneer er een noodslachting was? Dit gebeurde via een advertentie in het dorpskrantje of door de dorpsomroeper of door de bode van de gemeente of gewoon, omdat het in de buurt werd rondgezegd. Mensen kregen dan de gelegenheid een aantal kilo's vlees tegen een lagere prijs dan normaal te kopen. Voor het uitponden van dat vlees (het in kleinere porties verdelen) werd vaak een beroep gedaan op de buren, die natuurlijk ook zelf tot koop konden overgaan. Op deze manier werd het verlies voor de eigenaar toch nog wat draaglijker gemaakt.

'n Varken slachten

E en of twee keer per jaar werd bij veel boeren, maar ook bij burgers een varken geslacht. Burgers kochten meestal in het voorjaar een big op de maandagse biggenmarkt in Uden. Als je weinig geld had, kocht je een slechte of gehandicapte big die er door een goede verzorging meestal wel weer boven op

goei voejer kóste zò'nen bag wèl wa oplappe. Diejen bag krig wa van de toffel overblif, wa grúnigheid out den hof èn wa vèerrekesvoejer. In un goei hallef jaor groeiden ie zòveul dètter zat òn zât umum te slachte. Boere slachte dik un zóg die niemer drâgend wò worre of un birgelt die nie werd waor um mi dur te fokke. Tigge de winter mi kèldig weer kwâm unne slachter tous ut vèèreke slachte. 't Wâr dan kaauw zat um vèèrekessvliis goed te haauwe tot 't aon de kant wâr. Hel vrúger moes al ut vliis nog in d'n peekelbak, mar goouwèèchtig dornoo hoefde alleen de hamme èn ut spek in de peekel èn kóste de rest vórt inmâke. Unnen boer waor gruts assie un hil zwaor vèèreke óp de leer ha hange mi veul spèk d'r òn. Wòn de boere ùrst 't liest 'n zwaor vèèreke slachte mi veul spèk, mi 't klèèner worre van de houshaauwes, wier 't te slachte vèèreke aleen mar lichter. Dè ha minder spèk en

kwam. Met wat van de tafel overbleef, groente uit de moeshof en wat krachtvoer groeide het varken in een half jaar uit tot het gewenste gewicht. Boeren slachtten meestal een zeug die niet meer drachtig werd of een jonge zeug die toch niet geschikt bleek voor de fokkerij. Tegen de winter, als het koud werd, werd het varken geslacht. Het was dan koud genoeg om het varkensvlees goed te houden tot het aan de kant was. Heel vroeger moest al het vlees in de pekelbak om het goed te houden, maar later alleen de hammen en het spek en werd het andere vlees geweekt. Het was de trots van een boer, als hij een uitzonderlijk zwaar varken op de ladder had hangen met veel spek eraan. Wilden de boeren aanvankelijk het liefst een zwaar varken slachten met veel spek, met het kleiner worden van de gezinnen werd het te slachten varken steeds lichter. Dat had minder spek en de behoefte daaraan werd ook veel

dè hán ze ók nie mer zòveul noddig in d'r klèèn houshaauwe, umdèsse vórt gesneeje gerèij in de winkels góngé koope. 'n Por dâg vùr ut slachte moes 't vèèreke livvend gekeurd worre dur de vliskeuringsdienst. Ne kurmister kwâm. Die sloeg mi 'ne neggelhammer tusse de skoouwerblaor wa gòtjes in de zwaort èn dan waor ut vèèreke goeedgekeurd. Smèères vrúg kwâm de slachter óp z'n fietske òngereeje. De sokittel zât dan al vol mi heet wòtter.

De slachter hòlde ut vèèreke mee out z'n kojke. D'n boer hattum un toouw òn de poot gedòn, dan kóssie 'm wa better haauwe. Óp un plòtske âchter 't hous skoot de slachter ut vèèreke 'n pinneke in zonne kop, wòróp ut vèèreke kèij kepot nerviel.

Mee stook de slachter ut vèèreke zoo dèttie goeed outbloeide. Ut bloed wùrde in un kóm ópgevange, want daor kóste bloedwòrst af mâke. D'r wùrde 'n por immers heet wòtter óvver ut vèèreke gegoote, zò dètter de haor hèndiger af te krabbe wâre. De skoentjes èn de kootjes wiere dùr de slachter er dan afgetrokke.

Wâr dè klaor, dan moes ut vèèreke mi zonne rug óp de leer getrokke worre èn mi de achterste poote òn de leer vâstgebonde worre. Ternoo moes de leer mi ut vèèreke d'róp mi un por man óvverend tigge de muur gezet worre. Ze zinne dan: "t Vèèreke wùrdt geleerd."

Now kós de slachter ut vèèreke oope snêje um de ingewande erout te haole. De dun dèèrem moesse apart. Die moesse skón gemaakt worre, umdè daor ut wòrstvlis in moes. De slachter kapte ut vèèreke wijer oope mi un hieep èn spúlde ut mi kaauw wòtter skón. As ut glijk klaor wâr, kwâm ut vèèreke in de geut of ut stookhok te stòn, dan kósse d'n hónd èn de kat er nie bē. Nen dag lóttter kwâm de kurmister trug um ut vèèreke te keure. As ie goeed wâr, zette de kurmister 'n pòr bloouw stèmpels óp 't vèèreke èn dan kós 't verwerkt worre. Dan kwâm de slachter 'm afsnêje as ie wa verstùrreve wâr.

minder door de kleinere gezinnen en omdat men vleesbeleg in de winkel ging kopen.

Een paar dagen voor het slachten moest het varken levend gekeurd worden door de vleeskeuringsdienst. Er kwam een keurmeester die met een spijkerhamer een paar gaatjes maakte tussen de schouders in de huid en dan was het varken goedgekeurd. 's Morgens vroeg kwam de huisslachter op zijn fiets aangereden. De fornuisketel zat dan al vol met heet water.

De slachter haalde het varken uit het hok, nadat de boer een touw aan zijn poot had bevestigd. Zodoende kon hij het varken beter in toom houden. Op de slachtplek achter het huis aangekomen kreeg het varken een pen in de kop geschoten, waarna het dood neerviel.

Meteen werd het varken gestoken, zodat het goed uit kon bloeden. Het bloed werd opgevangen in een kom om er bloedworst van te maken. Het varken werd overgoten met heet water, zodat de slachter de haren er goed af kon krabben. De kootjes en de teentjes werden ook verwijderd door de slachter.

Hierna werd het varken met de rug op een ladder gelegd en met de achterpoten aan de ladder vastgebonden. Daarna werd de ladder met het varken erop met een paar man tegen de muur omhoog gezet. Men zei dan wel: het varken wordt geleerd.

Nu kon de slachter het varken open snijden en de ingewanden gaan verwijderen. De dunne darmen werden apart gehouden om schoon te maken en later met worstvlees te vullen. De slachter kapte met een kapmes het varken verder open en spoelde het met koud water schoon. Als alles klaar was, werd het varken op de ladder in de bijkeuken of het stookhok gezet, zodat de hond en de kat er niet bij konden komen.

Een dag later kwam dan de keurmeester om het varken te keuren. Bij goedkeuren zette de keurmeester op een paar plaatsen een blauwe stempel op het varken en dan kon het verwerkt

Meepesant dinnie de hamme èn ut spek in de peekelbak. De kermenèij linnie nètjes apart, want die moes in unnen handoek in de kerbas nòr de pastorie.

Dan wùrden ut 'n bietje fist in hous as de loos èn de leever gebakke wâr. De tóng, ut hart èn de leever kóste ut bêste kooke èn óp d'n bótram snêje. De loos wier smiddes gegeete. De pótjes èn de start wâre goed vùr in de èrtesoep. Ut vet van de reuzel gónk in de stinne pot èn de koikes die dorvan overbleeve wâre grúwelek lèkker. De herses waore ók lekker, as ge dòr af hield. De niere dòr dinne ze ók soep af kooke, want weggojje wâr sund, mar lèkker wâr anders. Van de kop èn de kinnebak kóste merâkels lèkkere brêj mâke.

De verrels spek dinde reuke. 't Ânder spèk mi un rëndje vlis wâr gekókt hil lèkker óp d'n bótram. Skón stukke vlis wiere ingemakt. Van de klèdjes dinde wôrst mâke, wòrvan er wa in de skoouw kwâm èn wa in d'n inmâk. Ge hátter die hán wel hónderd flesse inmâk èn dòr wâre ze grúwelek gruts óp. Vroouwvolk in de lapmând, die mooge nie mee hèllepe, dan góng de flesse los.

De pizzerik wâr goed um de zâg èn ânder geridskap in ut vet te zette. D'n blaos hóngde bóvve de kachel um te dreuge. Die hádde mi d'n vastenaovend noddig um unnen foekepot af te mâke. Nò un week wâr ut vèereke òn de kant èn begós d'n dâgelekse sleur wer. Lòtter kóste nen diepvrieskluis huure in 'r dùrrep èn daor góng dan 't òlling vèereke in. Toch wùrden 't tous slachte minder èn minder. Ge kóst ók 'n hallef geslacht vèereke koope èn hel veul mènse kóchte vùr derèege 'n diepvrieskist.

worden. Dan kwam de slachter het varken in stukken snijden. De hammen en het spek werden door hem ingepekeld. De karbonade werd apart gelegd, in een handdoek gedraaid en in een mandje naar de pastorie gebracht.

Dan was het een klein feestje in huis, want de longen en de lever werden gebakken. De tong, het hart en de lever werden gekookt om op de boterham te doen. De longen waren voor bij het middagmaal. De pootjes en de staart waren goed voor in de erwtensoep. De reuzel werd uitgekookt en het vloeibare vet in een Keulse pot opgeslagen, de kaantjes bleven over en waren ontzettend lekker. De hersenen waren een delicatess, voor diegenen die er van hielden. De nieren gingen ook in de soep, want weggoeien deed men ze niet, maar lekker was anders. De kop en de kinnebak werden gekookt om er heerlijke balkenbrij van te maken.

De vier delen spek werden gerookt. Het andere spek met een rand vlees eraan werd gekookt voor een lekkere boterham. Grote stukken vlees werden geweekt. Van het restvlees werd worst gemaakt. Een deel hiervan hing men in de schouw en een deel in de weckfles. Vol trots werd dan verteld, dat er wel honderd weckflessen nodig waren om al het vlees te wecken. Vrouwen die ongesteld waren mochten niet mee helpen, want dan bleven de weckflessen niet dicht. De pezerik was goed om de zaag en ander gereedschap in het vet te zetten. De blaas werd boven de kachel gedroogd om er met vastenavond de rommelspot van te maken. Na een week was het varken weggewerkt en begon de dagelijkse sleur weer. Later kon men een diepvrieskluis huren in het dorp en ging het hele varken in de diepvries. Toch raakte het thuis slachten uit de mode. Je kon ook een half geslacht varken kopen en steeds meer mensen kochten zelf een diepvrieskist.

W. Rovers van de Lagenheuvel in Volkel met zijn stier. (Het Uden-archief van Bressers)

Stierhauwerêj

De stierhauwerij “Ons Belang” in Úje bestù vanaf 1914. D’r wier begónne mi twee stiere, enne stón er óp Loo en d’n andere óp de Mòsstraot. Daor kèurde d’n boer dan mi uw ków hinne. Dòrvùr hadde boere die unne stier hán wòr de búrt terèècht kós, as ge de ónkòste betòlde. Diejen boer moes van de Geminte vùr dieje stier ’n vergunning hebbe. Mar of dieje stier van un goei ków kwâm, dòr worde nie nor gekeeke. Toch gónge nog veul boere mi de koe in de búrt, umdè dè veul korter bē wâr. Pas in de twintiger jòrre, tów ze zâge, dè unne goeie stier better maole fokte, dinne ze mi d’r ków nor de verinnigingsstier èn hán de boere zèèlef ginne stier mer.

Stieren houden

De stierhouderij “Ons Belang” werd in Uden opgericht rond 1914. Begonnen werd met twee stieren, één stier op Loo en één op de Maasstraat. Daar ging de boer met zijn koe naar toe. Voorheen waren er particuliere stierhouders die wat bij wilden verdienen. Stierhouders hadden wel een gemeentelijke vergunning nodig. De vererving van deze stieren was onvoldoende, maar als deze stier korter bij de boerderij stond, was de verleiding groot om daar toch met een koe naar toe te gaan. Pas in het midden van de twintiger jaren zagen de Udense boeren het voordeel van de verenigingsstieren en verdwenen de particuliere stierhouderijen.

't Bestuur kôcht de stiere in 't Land van Cuijk èn umtrek. Daor zât meer fokkerij âchter. Ze zâge gêr unne stier die veul rood waor èn ie moes van 'n ków zen die veul romme gâf mi goei vêt.

Begin jôrre fiftig kóste ók vort lid worre be KI "De Meijerij" in Keldonk. Zútjesaon wûrde dè zòveul gedòn, dè de verinningsstiere nie mer nòddig wâre. Ge hoefde mi ouw ków niemer van hous af èn ge hát ók minder kans óp ziektes.

D'r wâr 'n nêj beroep be gekomme: d'n insimmenâter. As ge smèères 'n briefke mee gâft òn de romboer, kwâm óvverdag iemeste òn, um de ków te insimeneere. Umdè d'n insimenâter óp unne bromfiets reej, zinne de boere spottend: "Daor kùmt d'n blekke stier wer òn".

Vèèrekesfokkerêj

In 1930 hán ze in Úje 'n vèèrekesfokverinniging ópgericht; ze hèitten um "De vùruitgang". Ze hán bepròt dèsse goei birre òn zòn skaffe. Tot diejen tijd góngze ze de zeug laote dekke d'r unnen beer die be unnen boer in de búrt stón. Diejen boer reej mi d'n beer rón, mar mee èn dan din nen boer mi de zóg d'r zèèlef hinne. 't Fokke wâr nie zò bêst. As de zóg mar genoeg bagge ha, dè telde.

Mar tów d'n Engelsman niemer al dè spèk moes èn vórt liever de hamme ha, moes de kwalitijt umhóg èn durrum hán ze in Úje de fokvereeniging nòddig. Ze dinne ók fokdâg haauwe wòr elken boer kós zien welk sórt vèèreke ze gêr zâge.

De bêste vèèrekes kreege óp de fokdag 'n medollie. De fokverinniging din enkelde birre óvver Úje verdèele be boere die 'r gêr inne hán. Hij hoefde dè nie vùr niks, hij krig voejer èn stalgèld, mar hij moes wel âlt klaor ston.

De meeste stieren werden door het bestuur in het Land van Cuijk en het daaromheen liggende gebied aangekocht, omdat de fokkerij daar al op een veel hoger peil stond. Bij de aankoop werd gekeken naar de haarkleur, (liefst veel rood), melk, vetvererving en bevleesdheid.

Begin vijftiger jaren kwam de Kunstmatige Inseminatie (KI). Uden was aangewezen op K.I.-station "De Meijerij" in Keldonk. Langzaamaan werd daar zoveel gebruik van gemaakt, dat de verenigingsstieren niet meer nodig waren. Je hoefde met je koe niet meer op pad en er werden praktisch geen ziektes meer overgebracht. Er was een nieuw beroep bij gekomen, de inseminator. Als je 's morgens een briefje meegaf aan de melkboer, kwam hij in de loop van de dag de koe insemineren. In de beginjaren werd hij wel eens spottend "den blikken stier" genoemd, omdat hij op een bromfiets naar de boeren reed.

Varkensfokkerij

In 1930 werd in Uden varkensfokvereniging "De vooruitgang" opgericht met als doel goede fokberen aan te schaffen. Tot die tijd hadden enkele varkenshouders een beer waarmee ze op pad gingen om zeugen te laten bevruchten. De boer kwam soms ook met de zeug naar de varkenshouder toe om het dier te laten dekken. De fokwaarde was verre van optimaal; als de zeug maar genoeg biggen kreeg, daar ging het om. Maar toen de Engelsen liever vleesvarkens hadden dan de spekvarkens van hier, moest de kwaliteit omhoog en werd in Uden met dat doel de Varkensfokvereniging opgericht. Er werden fokdagen gehouden waar de boeren de juiste eigenschappen voor de varkens konden zien. De beste varkens werden op de fokdagen bekroond met een medaille. Verspreid over Uden werden beren gestald bij boeren die zich hiervoor beschikbaar stelden en die boeren kregen van de vereniging voer en stalgeld. Ze moesten wel altijd paraat zijn.

Out 't zicht van de weg ha d'n birboer âchter z'n boerderêj 'n wèike afgemakt mi gaos èn sleetè èn dè wâr d'n birretuin. Daor wiere de zeug van de boere zonder teng te geeve èn out 't zicht bevrucht. Bê Tinus Broek óp d'n Eikenheuvel èn bê Manders óp de Velmeule stónne die birre èn durrum zinne ze: d'n birboer. Ge kóst 'r van smèères tot sooves terèecht, mar sóndes wûrden er nie gebeerd.

As ge vèèrekes had die nie birrig wòn worre, kóste ze bê Manders stalle. Hij voeierde ze zò wijinig dèsse in de kortse kirre birrig wûrde. 't Wûrde âchteraf vórt drukker mi wâges èn vrachtwâges èn ge góngt vórt mi skrik nor d'n

Ze hadden achter de boerderij een weijtje afgemaakt met gaas en boomstengels, de zogenaamde berentuin. Daar werden, zonder afspraak en verplicht uit het zicht, de zeugen van de leden bevrucht. Die beren stonden bij Tinus van den Broek op de Eikenheuvel en bij Manders op de Velmolen. Dat waren de beerboeren. Je kon hier van 's morgens tot 's avonds terecht, behalve op zondag: dan werd er niet gebeerd! Bij Manders kon je varkens die niet berig konden worden ook stallen. Ze kregen er weinig te eten, dan werden ze eerder berig. Doordat steeds meer gemotoriseerd verkeer door het buitengebied reed, werd het te gevaarlijk, als

birboer mi oew zóg. Toen de boere vórt meer vèerekes gónge haauwe, kôchte ze zèèlef unnen beer, ók wel 's unne zwarte.

Vùr enkele klèèn boere gónk Jan Wijdeven nog mi 'n Volkswâgebuske rónnd. Daor kósse twee birre nivve mekâre in stòn. Ge moest 'm wel efkes laote weete, dèttie moes komme. Nog lötter lieete ze de fokbeer nie mer komme.

Tiggeworrig doen de boere de zeug insimeneere. Dè kanne ze zèèlef. Ze hebbe alleen nog unnen beer um de vèerekes out te zuuke die geïnsimeneerd moete worre.

Zândfigúre óp de vloer van d'n herd

Vrúger spulde 't leeve óp de boerderêj zich vùral af in de woonkeuke, d'n herd. D'r wâr wel un goei kâmer, maar dòr zâte hòst nòjt. Mistentijds kwâmde mee d'n herd binne, want ne gang hán ze nie. Ge vieelt zoo gezyd mee mi de deur in huis.

Dòrdur lieepe de mènse vanèèges ók veul smerrigheid van de misse èn de stalle mee nòr binne. In 't ooste van óns lând wâr dè nog èrreger, umdè in wa daor 'n los hoes hèitte, 'r niks tusse de wunning èn de stal zât.

Mar de boere (èn vural boerinne) hán d'r iets op gevónde wa eeve goeiekoop às prakties wâr. Um de vloer van d'n herd iet of wa prooper te haauwe, strójde ze um de zòvul tijd wit zând. Dè zând nam 't vooul óp èn ins in de zòvul tijd wier alles bin geveegd èn nòr buite gewerrekt. Veul vloere in aaup boerderêje in Brâbant wâre van vèldkèikes die duk in skòn petroone wiere gelid. Dè kón nie alleman z'nèège permeteere. Auwer boerderêje hán nog 'n leeme vloer èn dan wier 't zând strooje al stik wa lastiger. Af èn tów wier d'r un bezunder zândtapijt gelid. Bevùrbeld be fisteleke geliggenigheej of be

je al lopende met de zeug naar de beer ging. Naarmate er meer varkens werden gehouden, gingen steeds meer boeren over tot het aanschaffen van een eigen beer, soms zelfs illegaal. Op het laatst reed Jan Wijdeven van Moleneind nog met een Volkswagenbusje, waarin maar twee beren pasten, op afspraak naar de kleine zeugenhouders. Nog later was er geen behoefte meer aan de reizende fokbeer. Tegenwoordig worden de meeste zeugen geïnsimeneerd, meestal door de boer zelf. Een zoekbeer ruikt of een zeug berig is en spoort zo de te insemineren zeugen op.

Zandfiguren op de vloer van de woonkeuken

Vroeger speelde het leven op de boerderij zich voornamelijk af in de woonkeuken. Er was wel een "goei kamer", maar daar zat men zelden.

Meestal kwam je direct de woonkeuken binnen, want er was geen gang of voorportaal. Je viel als het ware meteen met de deur in huis. Daardoor liepen de mensen vanzelf ook veel vuil van het erf en de stallen mee naar binnen. In het oosten van ons land was dat nog erger, want in dat zogenaamde los hoes was geen scheiding tussen woongedeelte en stal.

Maar de boeren (en vooral boerinnen) hadden een even goedkope als praktische oplossing voor het probleem. Om de vloer van de woonkeuken enigszins proper te houden strooiden ze regelmatig wit zand.

Dat zand absorbeerde het vuil en eens in de zoveel tijd werd alles bijeen geveegd en naar buiten gewerkt.

Veel vloeren in oude boerderijen in Brabant waren van veldkeitjes die vaak in mooie patronen werden gelegd. Dat kon niet iedereen zich veroorloven. Oudere boerderijen hadden nog een lemen vloer en dan werd het zand strooien

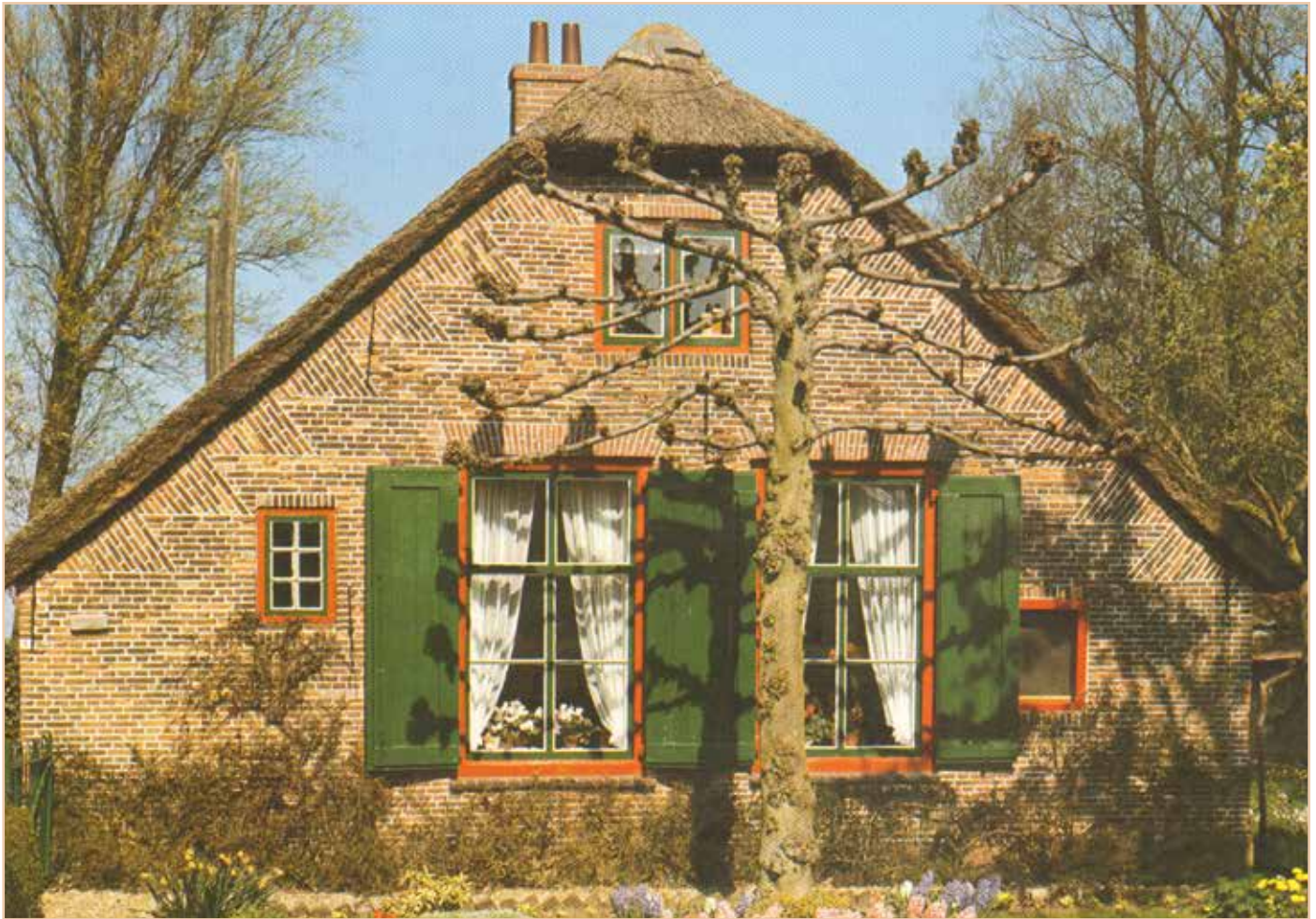

hoog bezoek. Mar ók wiere 'r duk skón petroone gestrójd dâgs vùr de zóndeg. Dè dinne ze mi ne puntzak èn 'n pepiere vùrbild.

Mistentijds wier de vloer mi zând bestrójd dur de mèid, às die d'r wâr. Bè bezondere geliggenigheej din de boerin 't zèèlef.

al wat ingewikkelder. Soms werd er een bijzonder zandtapijt gelegd. Bijvoorbeeld bij feestelijke gelegenheden of bij hoog bezoek. Maar ook werden vaak mooie patronen gestrooid vóór de zondag. Men gebruikte een puntzak en een sjabloon

Meestal werd de vloer met zand bestrooid door de meid, als die er was. Bij speciale gelegenheden deed de boerin het zelf.

Kleur óp de boerderêj

In Úje dinne de boere zèèlef de skurdurre vèrreve. Hil vrúger dinne ze dè mi rooie koppernaftenaat, mar lötter dinne ze dè vórt mi kerbeleejum, d'n inne gruune en d'n andere bruine, nèt wa ge zèèlef wòt. Ge zàgt dè boere die secuur waore 't dik gruun makte en roouw boere dik bruin.

't Vurhous din dik ne skilder. Ónder tigde de zulder smeerden ie ossebloed rood. Dè wòs dègge nie goeod zàgt dè't glijk ònslag waor van de rook. De durre en kezijne din de schilder dik houte, dè leek dan net eikehout.

Kleur op de boerderij

In Uden was het gebruikelijk de deuren van boerderijen en schuren zelf te schilderen. Eerder werd dit gedaan met rode koppernaftenaat, maar later gebruikten de boeren Carbolineum, soms groene en bij een andere boer weer bruine naar gelang de voorkeur. Secure boeren kozen meestal groen en slordige boeren bruin. Het woongedeelte werd bijna altijd gedaan door een schilder. Voor de zolder werd ossenbloed rood gebruikt, dan viel het verkleuren door de rook niet zo op. De deuren en kozijnen werden gehout. Dan werden houtnerven op de deuren geschilderd.

De múre moese elk jaor gewit worre, want die waore ók geel van de rook, net as de múre van de stal die vol mès-patters zâte. Behalve d'n ónderste meeter, dòr dinne ze silolak óp.

De luike dinne ze donkergruun vèrreve, de raome wit èn de kozijne ookergeel.

Zòtterig poetsdag

Sòtteres smiddes dinde de misse opskârze, dè wâr toen nog een en al zând. Dan wârde klaor mi mès versjouwe, stroouwe èn voeier klaor legge. D'r viel âlt wa van de kreuge èn dordur belde d'n hille misse vol.

Griesele moesse de jóng dik doen, die kósse dè al hèndig as ze 'n jaor of âcht, neege waore. Wa in de weeg stón, moesse ze ók mee óp z'n plòts zette èn de kâresporre moesse ók mee gif getrokke worre. Kreedde ònloop sòndes, dan zâg 't ur wer glijk skón out.

Sotteres dinde ók klompe wâse, dè din de meid in unnen teil mi wòtter. Ze din ók mee de skoeen èn de fietse poetse. Saoves moesse de jóng allemòl in d'n teil mi loouw wòtter èn zeep.

De skónste moog ut úrste èn die 't vould wâr kós tot 't lêste wâchte. As ze allemòl gewist waore, dinde mi 't wòtter out d'n teil de stoep nog skróbbe.

De aauw lui dinne d'r èège sòtteres ók wa better wâsse as dur de week, zodèsse d'r sòndes wer goeed skón outzâge. Meepesant trokke ze un skón hemd èn ónderbóks òn, dè kós wel vórt nò 'n week. Tun lêste moes d'n herd gezând worre mi zând out d'n Bedafsen bèrg.

De muren werden elk jaar gewit, omdat die ook geel werden van de rook. Zo ook de muren van de stal die vuil waren geworden door mestspatten. De onderste meter van de muren in de stal werd met zwarte silolak gedaan. De vensters werden donkergroen geschilderd, de ramen wit en de kozijnen okergeel.

Zaterdag poetsdag

Op zaterdagmiddag werd het erf, dat vroeger helemaal niet verhard was, netjes aangeharkt. Dan zat op de boerderij het gesleep met mest, stro en voer over het erf erop. Er viel altijd wel wat van de kruiwagen, waardoor het hele erf smerig werd.

Meestal was harken een klusje voor de kinderen, zodra ze acht of negen jaar oud waren. Al wat op het erf rondslingerde, moest ook opgeruimd worden, zodat op zondag het hele erf er netjes bijlag. Tevens werden de karrensporen dicht geharkt. Als je op zondag bezoek kreeg, zag alles er weer mooi uit.

's Zaterdags kregen ook de klompen een schoonmaakbeurt. Dit was een werkje dat meestal door de meid gedaan werd in een grote teil water, evenals het poetsen van de schoenen en de fietsen. 's Avonds kwamen de kinderen aan de beurt. Iedereen moest in de teil gewassen worden met lauw water en zeep.

De schoonste het eerst en wie zich het meest vuil had gemaakt kon achter aansluiten. Nadien werd de stoep geschrobd met het overgebleven water uit de teil.

De volwassenen hielden ook hun wekelijkse schoonmaakbeurt, want iedereen wilde er op zondag schoon en verzorgd uitzien. Dan werd er schoon ondergoed aangetrokken, geen overbodige luxe na een week. Tenslotte werden er in den herd ware kunstwerkjes van zand gemaakt dat van de Bedafse bergen werd gehaald.

Vóre slichte

As ge vrúger 'n stuk lând mi sleuj d'r umhinne moest ploege, dinne ze dè mi pêrd. Óp de zândgrónde be óns wûrde in 't vûrjaor geploegd mi twee pêrd vûr de ploeg, umdè 't vûr een perd te zwaor wâr. Umdè de miste boere mar een perd hán, wier d'r 'n perd in de búrt gelind.

De lêste voor van de plak blif oope èn be ne plak mi 'n gier kwâm 'r ók nog 'n voor in de plak ligge die oope blif. In de hoeke van de plak konde ók nie mi de ploeg komme.

Umdè elk stukske grónd gebruikt moes worre, wiere de hoeke mi de skup umgezet. Ók de vóre wiere mi de skup dicht geslicht èn dan kwâm d'n ollinge plak eeve hóg te ligge èn dan hádde daor be d'n ógst gin lâst af.

As 'r ginne sloot um de plak lâg, kónde wel 's ojt uitploege óp de plak van d'n búrman. Sommigte boere zâgen 't nie zó naauw mi de hoeke èn de vóre èn die wiere dan dÛr de ânder boere as ne roouwe boer bestempeld. Tiggeworrig worre de hoeke nie mer gebruikt, want die groowte mesjieens kanne in de hoeke toch nie ógste. Vóre kanne mi die groowte mesjieens van nou hèndig èn vlug gedicht worre.

Zeegegèld

't Geeve van zeegegèld be 't verkoope van 'n pêrd of unne pònnie is 'n aauw gebruik. DÛr 't geeve van zeegegèld liet de verkooper zien, dèttie vûr de koper hópte dè 't goed zò gòn mi d'n aonkoop.

Óp veemèrte, die sijns de middeleeuwe wiere gehaauwe, wâr 't de gewónte dè de verkooper zeegegèld gâf èn dè kós óp twee maniere. Óf de verkooper trakteeerde óp unne borrel of 'n pilske

Hoeken spitten

Als je vroeger een perceel omgeven door sloten moest ploegen, werd er gebruik gemaakt van paarden. Op onze zandgronden werd in de lente geploegd met twee paarden voor de ploeg, omdat het voor één paard te zwaar was. Omdat de meeste boeren maar één paard hadden, werd er een paard in de buurt geleend.

De laatste voor van het perceel bleef open en bij een perceel dat geerde, kwam ook nog een voor in het perceel liggen die open bleef. In de hoeken van het perceel kon je met de ploeg ook niet komen.

Omdat elk stukje grond werd benut, werden de hoeken met de schop omgewerkt. Ook de voren werden met de schop dicht geëgaliseerd, zodat het hele perceel op gelijke hoogte kwam liggen, want anders kreeg je bij de oogst problemen.

Als er geen sloot om het perceel lag, kon je soms uitploegen op het perceel van de buren. Sommige boeren namen het niet zo nauw met de hoeken en de voren en werden door collega's als ruwe boer bestempeld. Tegenwoordig worden de hoeken niet meer benut, omdat de grote machines in de hoeken toch niet kunnen oogsten. Voren kunnen met de grote machines van tegenwoordig gemakkelijk en snel gedicht worden.

Zegengeld

Het geven van zegengeld bij de verkoop van een paard of pony is een oud gebruik.

Door het geven van zegengeld, liet de verkoper merken, dat hij voor de koper hoopte, dat het goed zou gaan met de aankoop. Op veemarkten, die sinds de middeleeuwen werden georganiseerd, was het gebruikelijk dat de verkoper zegengeld verstrekke. Dit kon in twee vormen: bij het afrekenen trakteeerde de verkoper

(de kefeejs dinne goei zâke, as ´r unne veemèrt wier gehaauwe) èn in de plòts van “proost” zinnie dan: “De zeege.”

As ´r nie gedrónke wier, gâve ze unne gulde of unne daolder as zeegegeld.

Óp dees menier wier de koop âlt “bezeegeld” èn mi dees munt wier dan nog ´s duidelek aongegivve dè ´t nie allennig um gèld góng, mar dè ge ók de goei zùrrege vùr ´t bist óvverdroegt aon de koper.

Tiggeworrig wor ´t nog âlt gedaon. Bè de verkoop van ´n perd of unne pònne gift de verkooper zeegegèld zòas vrùger, mar nou ´n pòr euro’s of ´n gelukstientje. Ditte zeegegèld wùrdt diksintjids bè de skèts van ´t bist gestopt. Want d’r wùrdt gezid, dè outgeevve van ditte gèld óngeluk brengt.

op een borrel of een biertje (de kroegen deden dus goede zaken, wanneer er een veemarkt werd georganiseerd). In plaats van 'proost' sprak de verkoper dan de zegen uit.

Als er niet werd gedronken, gaf men een gulden of een daolder als zegengeld. Op deze manier werd de koop altijd 'bezegeld' en met het overhandigen van deze munt werd dan benadrukt, dat het niet alleen een financiële transactie was, maar dat men ook de goede zorg voor het dier overdroeg aan de koper. Tegenwoordig vindt dit gebruik nog steeds plaats. Bij de verkoop van een paard of pony verstrekt de verkoper zegengeld, net zoals vroeger, maar nu een paar euro’s of een zogenaamd gelukstientje. Dit zegengeld wordt meestal in het paspoort van het dier gestopt. Er wordt namelijk gezegd, dat het uitgeven van dit geld ongeluk brengt.

Kattelieke gewóntes Katholieke gebruiken

Udense mensen op bedevaart in Kevelaer. (HKKU)

Úje óp Beevert

Óp beevert gòn wil zegge, dè ge óp reis gòt nòr 'n plòts wòr Maria, Jozef, nen hijlige of 'n relikwie wùrdt vereerd. Daor doede hinne um te bidde, ne gunst af te smeeke of um te bedanke. Beeverte zen van alle têtj èn van d'n òllinge wirreelt. Lourdes is zò'n beevertplòts in Europa wòr bekant alleman wel 's van gehurd hi. In Brabant góng de pelgrims toch vùrral nòr de plòtse die nie te wijt eweg wâre.

Ók in Úje wier al in d'n dèrtiende eeuw Onze Lieve Vrouw vereerd aon 't tiggeworrigge Lievenvrouwenplein in unne lijnebóm. Dè zò gòn um 'n Mariabeldje dè dùr 'n mierâkel in diejen bóm terèecht wâr gekomme. In d'n achtiende èn niggentiende eeuw wâr de Mariavereering óp z'n

Bedevaarten en Uden

Óp bedevaart gaan is het reizen naar een plaats waar Maria, Jozef, een heilige of een relik wordt vereerd. Men gaat er naar toe om te bidden en gunsten af te smeken of om dank te brengen. Bedevaarten zijn van alle tijden en van alle werelddelen. Lourdes is een van de bekendste bedevaartsoorden in Europa. In Brabant bezoeken de pelgrims toch vooral de plaatsen die niet ver van huis gelegen zijn. Ook in Uden werd reeds in de dertiende eeuw Onze Lieve Vrouw aan het huidige Lieve Vrouwenplein vereerd in een lindeboom. Het zou om een Mariabeeldje gaan dat door een mirakel in die boom terecht was gekomen. In de achttiende en negentiende eeuw beleefde

hógst. D'r wâre jòrre dètter suvventig percèssies Úje aondinne. Ók in de úrste helft van de twintigste eeuw blif de Mariaverering bloeje mi as hógtepunt de krooning van Maria in 1938. Nao d'n twidde wirreldórlog wier 't stik wa minder èn zutjesaon wâr 'de Mariaverering alleen nog mar 'n plòtselek gebeure.

D'r zen nou in dees provinsie nog 'n dikke 65 beeverplòtse wòr mènse nog hinne doen, zòas Boxmeer, Hòndel, Den Bosch, Mariahout èn Kòllik. Vrúger góng ze mestal te voet nòr 'n beeverplòts, dè wâr nog 's 'n aongaon! De percèssie te voet van Valkenswaard nòr Hòndel is er nog âlt èn 't skjint dètter ieder jaor meer mènse aon meedoen. Mar dees percèssie is wel 'n bietje wirrelds geworre.

Rini de Groot uit Úje vertelt ók, dèttie as jungske mi hullieje vòdder smèères um half vier mee nòr Hondel góng èn ge hùrret goed: te voet! De Petrusparochie hi in 2012 nog ne beevert nòr Hòndel gereegeld, mar dan vanuit Huize Padua.

In Brabant hedde vùrral Mariabeeverte Die zen dan mestal in mèij of oktoober. Di is dan nie mer mi groowte hoope vollek, mar alleen of in klèen grúpkes. We weete dètter in 1966 nog Újese beevertangers mi de hermeniej nòr Kevelaer zen gegòn. Èn nou nog dúter alle jòrre 'n fietsclub óp de reesfiets nòr Kevelaer, mar um dè nog ne beevert te noeme?

Ók zen 'r in vrúger jòrre vanuit de parochies beeverte gehaauwe nòr de gróter plòtse as Lourdes èn Fatima. De groowte man van de beeverte wâr Willem van den Elzen. Mi busse van Van Dongen uit Zilland dinne ze dan nòr Banneux èn Beauraing. Jammer genoeg stierf Willem tijdes nen dur humzèèlf gereegelde tocht nòr Beauraing. Hij higget boek "Ter bedevaart naar Fatima" geskrivve.

de Mariaverering een hoogtijperiode. Er waren jaren dat zeventig processies Uden bezochten! Ook in de eerste helft van de twintigste eeuw bleef de Mariaverering bloeien, met als hoogtepunt de kroning van Maria in 1938. Na de Tweede Wereldoorlog zakte de grootschalige Mariaverering terug en langzamerhand werd dit een zuiver lokaal gebeuren.

Er zijn nu in deze provincie nog ruim 65 min of meer "levende" bedevaartplaatsen o.a. Boxmeer, Handel, 's-Hertogenbosch, Mariahout en Koolwijk. Vroeger ging men meestal te voet naar een bedevaartsoord, dus een echte reis! De voetprocessie van Valkenswaard naar Handel en terug bestaat nog steeds en er schijnen zelfs elk jaar meer deelnemers te zijn! Deze processie komt overigens wel erg werelds over!

Rini de Groot uit Uden beschrijft hoe hij als kind met zijn vader om half vier ter bedevaart ging naar Handel. Inderdaad: te voet!! De parochie St. Petrus heeft in 2012 nog een bedevaart naar Handel georganiseerd, maar dan vanuit Huize Padua.

Brabant kent inderdaad vooral Mariabedevaarten. Men gaat meestal op bedevaart in mei en oktober. Dit gebeurt, zoals gezegd niet meer met massale groepen, maar meestal individueel of in kleine groepjes. Bekend is dat er in 1966 toch nog een groep Udense bedevaartgangers met de harmonie naar Kevelaer gegaan zijn. Een fietsclub gaat ook elk jaar op de racefiets naar Kevelaer, maar om dit nou een bedevaart te noemen. Ook vanuit de parochies zijn er in het verleden bedevaarten georganiseerd naar de grotere bedevaartplaatsen, zoals Lourdes en Fatima. Een bekend organisator van bedevaarten was Willem van den Elzen. Met bussen van Van Dongen toog men dan naar Banneux en Beauraing. Helaas overleed Willem tijdens een door hem georganiseerd tocht naar Beauraing. Hij heeft het boek "Ter bedevaart naar Fatima" geschreven.

De Blasiuszeege

Blasius is nen hijlige in de kattelijke kerk die, dè denke ze, biskop wâr van de stad Sebaste in Armenië. Lichelek is ie rond 't jaor 315 de marteldood gesturreve. Blasius is bekend as beskermhijlige van mènse die iets aon d'r keel hebbe.

Dùrrum wûrde in de kattelijke kerk óp zunne naomdag drief fibrewarrie nao de mis de Blasiuszeege gegivve. Dan kwâmde nao de mis nòr vurre, ge knielde vùr de priester èn die hiel dan twee karse kruislings vùr oew keel. Zoo wârde beskermd tigge keelziektes.

In Engeland is Blasius de patroonhijlige van de wolwerkers, hij is de beskermhijlige van Dubrovnik èn in Bèls èn Nederland zen kerke aon 'm gewèijld, zòas Heinkenszand, Delden èn de basieliek van Made in Brabant. In de orthodoxe kerk viere ze zunne naomdag óp elf fibrewarrie.

De kerrekgang nao 'n bevalling

In de kattelijke kerrek wâr de kerrekgang hónderde jòrre 'n vâst rieteweel; d'n úrste gang van 'n moeder nòr de kerrek nò de gebórtte van 'n kijnd. De úrste tien dâg nò de bevalling wiere dùr de kerrek vùr 't vrommes gezien as "onrein". Ze móg die dâg nie d'n oopenbâre weg óp of unne winkel in èn al hellemaol nie nòr de kerrek gaon. Nò dees dâg wier ze verzôcht um de kerrekgang te doen.

Ze góng daorvùr óp unne werrekendag de kerrek in as de kerrekgangers van de vrúgmis al out de kerk wâre gegaon. Ze wâchte dan in de leste

De Blasiuszegen

Blasius is een heilige in de katholieke kerk die vermoedelijk bisschop was van de stad Sebaste in Armenië.

Hij is waarschijnlijk rond het jaar 315 de marteldood gestorven. Blasius is bekend als beschermheilige van mensen die lijden aan keelaandoeningen.

Daarom werd in de katholieke kerk op zijn naamdag 3 februari na de mis de Blasiuszegen gegeven. Je ging dan na de mis naar voren en knielde voor de priester. Hierbij werden twee kaarsen kruislings voor iemands keel gehouden. Zo was men beschermd tegen keelziektes.

In Engeland is Blasius bekend als de patroon van de wolwerkers en tevens is hij beschermheilige van de stad Dubrovnik. In België en Nederland zijn verschillende kerken aan hem gewijd, zoals Heinkenszand, Delden en de basiliek van Made in Noord-Brabant. In de orthodoxe kerk viert men zijn naamdag op 11 februari.

De Kerkgang na een bevalling

In de katholieke kerk was de kerkgang eeuwenlang een vast ritueel; de eerste gang van een moeder naar de kerk na de bevalling. Gedurende de eerste tien dagen na de bevalling bestempelde de kerk de vrouw als onrein. Ze mocht in die dagen niet de openbare weg op of een winkel in en al helemaal niet de kerk bezoeken. Na deze periode werd ze uitgenodigd om de kerkgang te doen.

Ze ging daarvoor op een door-de-weekse dag de kerk in, als de kerkgangers van de ochtendmis de kerk verlaten hadden. Ze wachtte daarna in

Laat ons bidden:

Almachtige eeuwige God, die door de baring van de heilige Maagd Maria de weeën der moeders in vreugde hebt veranderd, zie goedgunstig neder op deze uw dienaar die naar uw heiligdom komt om U blijde te bedanken, en verleen haar dat zij na dit leven, eveneens door de verdiensten en de voorbede van de heilige Maagd Maria, te zamen met haar kind tot de vreugde van de eeuwige zaligheid verdiene te geraken. Door Christus onze Heer. Amen.

De vrede en de zegen van de almachtige God, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, dale over u neder en blijve altijd. Amen.

Imprimatur G. Hartmann, Censor a.b.d. Driebergen,
17 December 1949

*Uitgave van de Nat. Federatie „Het Wit-Gele Kruis”
Heerenstraat 35 - Utrecht*

banke tów de priester kwâm.

De priester góng dan nòr 't vrommes tów, dè âchter in de kerrek zât, in zonnen albe (wit kleeed) èn mi unnen witte stola um. 't Vrommes knielde dan èn wier besprenkeld mi wêjwötter. Ók hásse'n brandende kars in d'r hând. Daornoo làs de priester psalm 23 vùr.

Hiernoo lin de priester 't linkse èènd van de stola in de hând van 't vrommes èn lèijde ie ze, ónderweeges biddend, nòr 't Maria-altâr. Daor knielde 't vrommes ópnijt èn bidde 'n dankgebed. Naodè de priester heur ópnijt krousgewêjs ha besprenkeld mi wêjwötter wâr de sirremoonie vùrbè èn wâr 't vrommes wir "rein" tów de gebórtē van wir 'n kijnd. As lêste stopte 't vrommes dan nòg wa gèld in de oope hând van de priester.

de laatste banken op de komst van de priester. De priester kwam dan naar de vrouw, die achter in de kerk was, toe, gekleed in albe (wit kleeed) en witte stola. De vrouw knielde dan en werd besprenkeld met wijwater. Ook droeg ze een brandende kaars in de hand. Vervolgens las de priester psalm 23 voor.

Hierna legde de priester het linker uiteinde van de stola in de hand van de vrouw en leidde haar al biddend naar het Maria-altaar. Daar knielde de vrouw opnieuw en bad een dankgebed. Nadat de priester haar opnieuw kruisgewijs met wijwater had besprenkeld was de ceremonie afgelopen en was de vrouw weer rein tot de geboorte van een volgend kind. Ter afsluiting stopte de vrouw dan nog wat geld in de geopende hand van de priester.

De Sacremèntspresèssie

Dees presèssie wier in Úje gehaauwe óp Sacremèntsdag, oftewel óp 't Hoogfeest van 't Allerheiligst Sacrament. Di Hoogfist binne de Kattelieke kerk velt óp d'n twidden dónderig nao Pinkstere. Tiggeworrig viere ze 't binne de kattelieke kerk óp de zóndig d'r nao, sacramentszóndig.

Óp di fist wúrdt gevierd, dè Jezus Christus zenèige ónder de gedónte van brood èn wijn òn de geleuvige wil geeve as voedsel èn âlt mar ónder de mènse wil blijve dÛr z'n zen in de gewèijde hijlige hostie.

Van de vier precèssies die 'r tot wijt nao d'n órlog in Úje wâre, wâr de sacremèntspresèssie d'n belangriekste. D'r wier veul wèèrek af gemakt. De kijnder wâre al weeke van te vùrre gekleurd pepier in stukskses aon 't knippe èn de dÛrskes makte de skónste pepiere reuskes. In de straote wòr de presèssie dÛr trok wùrde eerebooge ópgericht. Vùr 't raom wùrde óp d'n dag zèèlef 'n Heilig Hartbeld nirgezet mi aon werskante kandelaars mi brandende karse.

Óp de mèrt be 't Prilleke wier 'n rustaltâr geboouwd. Óp de trappe van d'n altâr wiere palleme nirgezet.

De presèssie begós nao de lèèste Mis rónde te trekke. Úrst wùrde de presèssie dÛr de ordecommisârisse ópgesteld èn dan trokke ze dÛr de Kerkstraot, Kapelstroat, d'n Bùrgemister Buskesstraot èn de Sacremèntsweg nòr de mèrt. D'r lieepe veul leej van de standsorganiesâsies mee: d'n Boerenbónd, de arbeidersbeweeging èn de middestand. Wijter nog de Mariacongregâsie, 't kerkkoor, 't mannekoor, sportvereniginge, de hermeniej èn jeugdvereniginge. Èn dan nie te vergeete: de nunnekes van de Újese klósters, de Kruishirre èn de studènte.

Veul vlagge èn vaondels wiere meegedrâge. Die zùrregde vùr 'n kleurrijk gezicht.

De Sacramentsprocessie

Deze processie vond in Uden plaats op Sacramèntsdag oftewel op het Hoogfeest van het Allerheiligste Sacrament. Dit hoogfeest binnen de Katholieke Kerk valt op de tweede donderdag na Pinksteren. Tegenwoordig wordt het binnen de katholieke kerk gevierd op de zondag erna, Sacramentszondag.

Op dit feest wordt gevierd, dat Jezus Christus zichzelf onder de gedaante van brood en wijn aan de gelovigen wil geven als voedsel en voortdurend onder de mensen wil blijven door middel van zijn tegenwoordigheid in de geconsacreerde heilige hostie.

Van de vier processies die er tot ver na de oorlog in Uden waren, was de sacramentsprocessie de belangrijkste. Er werd veel werk van gemaakt.

De kinderen waren al weken van tevoren gekleurd papier in stukjes aan het knippen en de meisjes maakten de mooiste papieren roosjes. In de straten waar de processie door kwam werden erebogen opgericht. Voor het raam werd op de dag zelf een Heilig Hartbeeld neergezet, met aan weerszijden kandelaars met brandende kaarsen. Op de markt bij het Prilleke werd een rustaltaar opgebouwd. Op de trappen van het altaar werden grote palmen neergezet. De processie begon na de laatste mis rond te trekken. Eerst werd de processie door de ordecommissarissen opgesteld en dan trok men door de Kerkstraat, Kapelstraat, de huidige Burgemeester Buskensstraat en de Sacramentsweg naar de Markt. Er liepen veel vertegenwoordigers van de "standsorganisaties" mee: de boerenbond, de arbeidersbeweging en de middenstandsbeweging. Verder nog de Mariacongregatie, het kerkkoor, het mannenkoor, sportverenigingen, de harmonie, jeugdverenigingen. En dan niet te vergeten de nonnen van de diverse kloosters, de kruisheren en de studenten. Vele vlaggen en vaandels

Sacramentsprocessie in Volkel. (Het Uden-archief van Bressers)

Hil skón wâre de engele mi pallemtakke in de hând, ne goouwe rieem um èn ne goouwe kroon óp durre kop. Dan kwâme 'n por groowte bruide in 't wit èn hil veul klèèn bruidjes mi d'r mèndjes mi gesnipperd pepier.

Tot slot wâre d'r dan de misdienders mi rammelende bèlle, um aon te geeve dè de mènse moese kniele. De pestoowr kwâm 'r aon mi 't Allerheiligste, loopend ónder nen baldakijn, die dūr mènse in dèftige zwarte klirre wūrde gedràge. D'r nao hadde nog d'n Eerewacht, in hil skón tooga's èn barette óp èn óp 't èènd d'n bürgermeister mi z'n wethaauwers.

werden meegedragen. Ze zorgden voor een kleurrijk geheel. Een mooie scene was die van de engelen met palmtakken in de hand, gouden band om het lichaam en een gouden kroon op hun hoofd. Dan kwamen enkele grote bruiden in het wit en talloze kleine bruidjes met hun mandjes met gesnipperd papier. Tot slot waren er dan de misdienaars met rammelende bellen, ten teken dat de mensen moesten knielen. De pastoor kwam eraan met het Allerheiligste lopend onder een baldakijn, dat door mensen in deftige zwarte kleren werd gedragen. Daarna had je dan nog de Erewacht gekleed in prachtige toga's en baretten op en tot slot de burgemeester met zijn wethouders.

Óp de mèrt stelde de pestoowr de monstrans mi de Híjlige Hostie bóvve d'n tabbernâkel uit. D'r wûrde 'n por liederre gezónge èn de pestoowr hiel ne korte preek.

Ónder 't geluij van de kerkklokke trok de presèssie dan dûr de Mèrtstraot trug nor de Petruskerk.

Di hi zoo tientalle jòrre geduurd. Mar in de twidde helft van de vijftiger jòrre begós be veul parochiejâne de "geloofsijver" stik wa minder te worre. De hónderde jòrre aauwe tradiesie van de precèssies verdween. De Sacramèntsprecèssie wâr de lêste die gehaauwe wier. In 1965 wâr de lêste keer. Van 't plein vûr de Josefskool, wor d'n rustaltâr stón ópgesteld, trok de presèssie nòr de PiusX-kerk.

D'r nao wûrde nog enkele jòrre 'n oopeluchtmis ópgedrâge óp 't Piusplein, mar ók hier kwâm 'n èènd aon.

De H. Femieliè èn de Congregâsie

De Femieliè is vrúger gesticht dur ne militèèr die Henri Belletable hèitte. We proote dan óvver 1844. Hij vón, dè de mènse in d'r haushaauwe moesse leeve as Jezus èn Jozef èn Maria. Veul mènse dinne teveul pruuve èn zagen 't nie zo naauw. De Femieliè wâr er alleen vûr mânsvolk. In Úje begósse ze pas mi de Femieliè in 1856.

Um de virtien dâg góngde sódnessmiddes nòr de kerk um un úrke te bidde, zinge èn nòr de preek te loustere. As ge lid wòt worre, keek d'n dirkteur, mistal de pestoowr, of ge d'r be pâste èn nao 'n wijl kóste oew ópdracht doen èn kreedde 'n diploma èn wârde lid. Als lid kóste meer aflaote verdieene. De parochie wâr in seksies verdeld, elken outhoek wâr 'n seksie èn ha unne prefect èn unnen ónderprefect. Alle seksies èn ók alle

Op de markt stelde de pastoor de monstrans met de H. Hostie boven het tabernakel uit. Er werden een paar liederen gezongen en de pastoor hield een korte preek.

Onder het gelui van de kerkklokken trok de processie dan door de Marktstraat terug naar de Petruskerk.

Dit heeft zo tientallen jaren geduurd. Maar in de tweede helft van de vijftiger jaren begon bij veel parochianen de "geloofsijver" te tanen. De eeuwenoude traditie van de processies verdween. De Sacramentsprocessie was de laatste die gehouden werd. In 1965 ging ze haar laatste gang. Van het plein voor de St.Jozefschool, waar het rustaltaar stond opgesteld, trok de processie naar de Pius X-kerk. Er werd nog wel enkele jaren een openluchtmis opgedragen op 't Piusplein, maar ook hieraan kwam een eind.

De Heilige Familie en de Congregatie

De Aartsbroederschap der Heilige familie werd gesticht door de militair Henri Belletable in 1844 en had tot doel de aandacht voor een beter godsdienstig leven in het gezin terug te brengen, alsmede losbandig leven en drankmisbruik te beteugelen naar het voorbeeld van Jozef en Maria en Jezus hun zoon. Alleen mannen konden lid zijn. In 1856 werd in Uden een afdeling opgericht.

Elke twee weken was er op zondagmiddag een bijeenkomst met gebed, zang en een preek. Na een proefperiode werd je aangenomen door de directeur (meestal de pastoor) en dan kreeg je een diploma uitgereikt. Als lid kon je extra aflaten verdienen.

De parochie werd in secties verdeeld. Elke buurtschap was een sectie en had een prefect en een onder-prefect. Elke sectie en elk lid hadden

leej hán vâste plôtse in de kerk die elk jaor gewisseld wiere, umdè alleman eveveul wâr. As ge zòvvul jaor lid wârt, kreedde un medollie mi un lint eraon.

Mi Allerziele in november wâr in de kerk 'n Mis èn unne kruisweg vùr de gestùrvene van 't lêste jaor. Ge kreeg dan un bidprentje mi de naome van de leej die 't lêst jaor wâre gestùrre. Nao 'n hónderd jaor zôchte de mènse 't nie mer.

Veul ginge al tweej kirres op unne zóndig nòr de kerk en daorbe nog de Femielle en of 't Lof bezuuke, dè waar toch wa teveul van 't goeie.

een vaste plaats in de kerk welke jaarlijks werd gewisseld, omdat iedereen gelijk was. Aan een jubilaris werd een medaille met een lint uitgereikt. Op Allerzielen in november werden de overleden leden herdacht in een H. Mis en Kruisweg. Er werd een gedachtenisprentje uitgegeven van de leden, die het afgelopen jaar overleden waren. Na ongeveer honderd jaar nam de belangstelling af. Velen gingen al twee keer op een zondag naar de kerk en daarbij nog de Familie en of het Lof bezoeken, dat was toch teveel van het goede. Je wilde ook nog tijd over hebben om te

Want d'r blif sòndes hòst ginnen tijd mer óvver um te biljèrte of te kaorte èn te búrte. Vur 't óngetroouwd vrouuwvolk wâr d'r de Congregâsie van de Allerheiligste Maagd Maria. Die waor d'r al in 1563 in Rome. In Úje begósse ze d'r mi in 1894 en wier kortweg de Congregâsie genúmd.

Die vròllie kwâme ók sòndessmiddes um de virtien dâg be mekâre, um te zinge èn te bidde vùr 't Lof. Umsten andere keer 't mânsvolk van de Femieliè èn dan wir 't vrouuwvolk van de Congregâsie zodè ut mânsvolke én ut vrouuwvolk out mekâre blif.

De reegels waore veulal 't zèllefde as be de Familie wor ge oewèège as goeie kattelièk aon diende te haauwe. Ók hier kóste aflaote verdieene, mar alleen as ge goed óppâste.

't Rózenhuujke

t Bidde wâr vrúger hil wa in 't leeve vanalledag van de mènse. Smèères vrúg hadde 't ochtendgebed, vùr èn nao 't eete wier d'r gebid, vùr 't sloope dinde 't aovendgebed. Èn in 't begin van d'n aovend wier 't Rózenhuujke gebid. 't Rózenhuujke is 'n òlling rêj van gebeeje nao mekâre. 't Begint mi 'n Krousteeken, inne Onzevader èn drij Weesgegrootjes. Dan kumt 'r vijf kerres 'n rêj van tieen Weesgegrootjes, 'n "Eer aan de Vader", een van de "Gehijme van d'n dag" èn 'n Onzevader.

Ditte is zò'n lîng gebed dè ge daor wa be nòddig het um d'n tel nie kwijt te raoke. Dùrrum gebruikte ze 'n sort krallesnoer, 'n gebedssnoer dè Rózekrans of Paoternoster hèit. Wùrdt 't gebedssnoer inne keer rónnd gebid dan is 't 'n Rózenhuujke, wùrdt 't drij kerres rónnd gebid dan is 't ne Rózekrans.

biljarten of te kaarten en te buurten.

Voor de meisjes en jonge vrouwen was er de Congregatie van de Allerheiligste Maagd Maria. Deze was ontstaan te Rome in 1563. In Uden werd de Congregatie pas opgericht in 1894 en kortweg de Congregatie genoemd.

Ook de jonge vrouwen hadden tweewekelijkse bijeenkomsten met zang en gebed op zondagmiddag voor het Lof. De ene zondag kwamen de leden van de Heilige Familie mannen bij elkaar en de andere zondag de leden van de Congregatie om zodoende contact tussen mannen en vrouwen te vermijden.

Net als bij de leden van de Heilige Familie waren er veel regels waaraan men zich als goed katholiek diende te houden. Ook hier konden de leden extra aflaten verdienen als ze vrij waren van zonden.

Het Rozenhoedje

Het bidden nam vroeger een belangrijke plaats in in het dagelijkse leven van de mensen. 's Morgens vroeg het ochtendgebed, voor en na de maaltijden werd er gebeden, voor het slapen deed je het avondgebed. En in het begin van de avond werd het rozenhoedje gebeden. Het rozenhoedje bestaat uit een serie van verschillende gebeden. Na een begin van een Kruisteken, één Onzevader en drie Weesgegrootjes kwam er 5 keer een serie van 10 Weesgegrootjes, een "Eer aan de Vader", een van de "Geheimen van de dag" en een Onzevader. Dit is zo'n lang gebed, dat je daar een hulpmiddel bij nodig hebt om de tel niet kwijt te raken. Daarom gebruikte men een gebedssnoer dat Rozenkrans of Paternoster genoemd werd. Wordt het gebedssnoer één keer rond gebeden, dan noemt men het een Rozenhoedje; wordt het drie keer rond gebeden dan is het een Rozenkrans.

Be 't bidde van 't Rózenhuujke of de Rózekrans wâr d'r eman die góng vûrbidde. Umdê 't zò'n grúwelek lîng gebed is, snapte wêl, dêsse dôrvûr iemeste vieete die hil vlug kós bidde.

In hil veul houshauwes dinne de vròllie gewoon wijter mi zittend wèèrek as sokke stoppe of brêje. Tiggeworrig nuume ze dè óp z'n Engels "multi-tasking".

As er iemeste bediend wâr, kwâm 't mânsvollek van de femielie èn de búrt driej aovende 't Rózenhuujke bidde. De vròllie èn de kijnder dinne dè óvverdag. As iemeste gestûrreve wâr, wier d'r driej aovende gebid be de gestûrvene die bôvvên êrde stón.

Be kerkeleke fisdâg wûrden 'r in de kerk 'n Rózenhuujke of ne Rózekrans gebid.

Bij het bidden van het Rozenhoedje of Rozenkrans was er één persoon die ging voorbidden. Omdat het zo'n enorm lang gebed is, is het begrijpelijk, dat daarvoor een persoon werd gekozen, die heel snel kon bidden.

In heel veel gezinnen werkten de vrouwen tijdens het bidden gewoon verder met zittend werk zoals sokken stoppen of breien. Tegenwoordig zou je dat op z'n Engels multi-tasking kunnen noemen.

Als er iemand bediend werd, kwamen de mannelijke familieleden en buurtgenoten drie avonden het Rozenhoedje bidden. De vrouwen en kinderen kwamen dat overdag doen. Bij een overlijden werd drie avonden gebeden bij de opgebaarde overledene.

Bij kerkelijke feestdagen werd in de kerk een Rozenhoedje of Rozenkrans gebeden.

Krous mâke óp brood

Asse vrúger góngge koffiedrinke, dan stón 'r hil wa minder óp toffel as tiggeworrig. Sesambrood, meergrâne brood, spèltbrood, beegels, kresants, doonuts èn noem mar óp, die kende ge nie. Óp toffel kwâm mik (witbrood), tèrwebrood èn brood (roggebrood). Ge hòlde die bè d'n bakker èn dik brocht die ze ók bè oew tous.

Mar ne mik moes wèl dÛr moeder de vrouw zèelef gesneeje worre. Èn dè dinne ze òlling anders as nou. De mik wier hil zútjes tigge d'n boezem gehaauwe èn dan wier d'r 'n sneej afgesneeje richting 't hart. 't Wâr dus nie verkeerd, um bè 't lêste stukske van de sneej

Kruis maken op brood

De broodmaaltijden van vroeger waren van een eenvoudiger samenstelling dan tegenwoordig. Sesambrood, meergranenbrood, speltbrood, bagels, croissants, donuts en noem maar op, waren onbekend. Op tafel kwam mik (witbrood), tarwebrood en brood (roggebrood). Je haalde die bij de bakker en vaak bracht de bakker ze ook bij je thuis. Maar een brood moest wel door de moeder des huizes zelf gesneden worden. Het werd op een totaal andere manier gesneden dan nu. Het brood werd liefdevol tegen de boezem gedrukt en dan werd er een snee afgesneden richting het hart. Het was dus niet verkeerd om het laatste

heel zútjesaon te doen.

Mar vùr dèsse gónge snêje, moes wèl de zeegen óvver de mik worre afgeroepe. Dùrrum makte ze vùr 't snêje mi 't mes drij kruisteeke op d'n ónderkant van de mik.

Tis bekant zeeker dè ditte kumt van 't lêste aovendmâl. Christus zin toen dè dè brood 'n gewêjd teeken wâr van hum zèèlef: "Neem èn eet, want dit is mijn lichaam."

D'r wâre ók moeders die vùr 't zeegene mi de drij kruisteeke úrst de kôrst van de mik sneeje, want dan kós d'n dúvel d'r uit.

Missiebuskes

'N Missiebuske is 'n kollèktebuske vùr de missie. Missiebuskes wiere dùm reeligieuze geminskappe uitgedild be winkels, bedrijve, skoole, mar vùrral be mènse tuis um gèld vùr 't missiewèèrrek óp te haole. Missie beteekent het versprèije van 't kristelek geleuf in 'n ânder kultuur.

D'r zen verskillende maksels van 't missiebuske. 'n Kerk in Poeldijk hi 'n hil skón verzâmeling van 282 missiebuskes. De miste buskes zen eenvoudig gemakt. Aon de boovekant van 't buske zit mestal unnen deksel mi in 't midde 'n gleuf, waarin 't gèld gedoouwd kan worre. Aon de achterkant van d'n deksel zit 'n skarnier. Dik wâr d'n deksel dichtgemakt mi 'n slùtje. Soms stù boove de gleuf de worde: "Dank oew" of "Dè God oew loone".

Aon de achterkant is mestal 'n gètje gemakt um 't buske óp te hange. Aon de vùrkant van 't buske stónne dik tekste: van welleke klósterorde 't buske is èn vùr welleke missie 't gèld bedoeld is. Aon de binnekant van 't deksel is dik 'n konstruksie, zoodè 't gèld nie trug dùm de gleuf kan valle.

Mistal ziede ók skón plòtjes aon de vùrkant, lik as rèechtstaonde spirre, Maria mi Kijnd,

stukje van de snee brood zeer voorzichtig te doen! Maar voorafgaand aan het snijden moest wel de zegen over het brood worden afgeroepen. Daarom maakte men voor het snijden met het mes een drietal kruistekens op de onderkant van het brood.

Dit gebruik komt waarschijnlijk uit het Laatste Avondmaal. Christus zei toen, dat dat brood een gewijd teken was van hemzelf. "Neem en eet want dit is mijn lichaam".

Er waren ook moeders die voor het zegenen met de drie kruistekens eerst de korst van het brood afsneden, zodat de duivel eruit kon.

Missiebusjes

Een missiebusje is een collectebusje ten behoeve van de missie. Missiebusjes werden door religieuze gemeenschappen verspreid onder andere bij winkels, bedrijven en scholen, maar vooral bij particulieren om geld voor het missiewerk te verzamelen. Missie is het verspreiden van het christelijk geloof in een andere cultuur. Er zijn verschillende uitvoeringen van het missiebusje. Een kerk in Poeldijk heeft een bijzondere collectie van 282 missiebusjes. De meeste busjes zijn eenvoudig van opbouw. Aan de bovenzijde van het busje zit meestal een deksel met in het midden een gleuf, waarin het geld gestopt kan worden. Aan de achterzijde van de deksel zit een scharnier. Vaak was het deksel afgesloten met een slotje. Soms staan boven de gleuf de woorden "Dank u" of "Dat God u lone". Aan de achterzijde is meestal een gaatje gemaakt om het busje op te hangen. Op de voorzijde van het busje staan vaak teksten: van welke kloosterorde het busje is en voor welke missie het geld bedoeld is. Aan de binnenkant van het deksel bevindt zich vaak een constructie waardoor het geld niet terug door de gleuf kan vallen. Meestal zie je ook fraaie afbeeldingen aan de voorkant, zoals rechtopstaande speren, Maria

Twee missiebusjes van verschillende kloosters. (Jos Peters)

ne jâgende Eskimoo, geboouwe mi dâke van stroy èn pallembeum.
't gèld out 'n buske wier gereegeld ópgehòld dÛr ne paoter-propagandist of 'n zeelatriese.
Enkele skòn tekste aon de vùrkânt zen:

- Doet vùr bruur èn zusje unne sènt int buske
- Mi hart èn hând vùr 't missielând
- Aon de missie gegeeve is aon God gelind
- Hèllep ons hijdene bringe tot 't H.Hart

met kind, een jagende Eskimo, gebouwen met daken van stro en palmbomen.
Het geld uit een busje werd regelmatig opgehaald door een pater-propagandist of een zelatrice.
Enkele fraaie teksten aan de voorzide zijn:

- Doe voor broer en zusje een cent in het busje
- Met hart en hand voor het missieland
- Aan de missie gegeven is Gode geleend
- Help ons heidenen brengen tot 't H. Hart

Do en Jules, kinderen van dokter Kirch. (Het Uden-archief van Bressers)

Onneuzele kijnder

Op d'n 28 ste dizzember viere ze be de kristene èn dan in 't bezunder in de kattelijke kerrek 't martelaarskap van de onskuldige jungskes van Bethlehem èn wêj umstreke, die, ùmdè kunning Herodes dè ha verordeneert, wiere vermoord. Hij wâr ummers bang, dèttie z'n mât aon de nêje Jódse kunning af zò moete geeve.

't Fist van de "Onneuzel kijnder", ók wel "Onskuldige kijnder" genoemd, wier vùr 't úrst gevierd in Carthago in Noord Afrika èn stamt af van 'n hil aauw Romeins kijnderfist, 't "festum puerorum", 'n verkleedfist waarin Ósterse, Romeinse èn Keltiese bestandeel vùrkwâme, mar dè in 't begin dùr de kerrek verbooje wier. In laoter têje wier "Onneuzele kijnder" toch wir 'n kerrekelik kijnderfist. Vruuger han de kijnder 't óp "Onneuzele kijnder" vùr 't zegge èn trokke dan as groowte mense gekleejd langs de durre um geld

Onnozele kinderen

Op 28 december viert men in het Christendom en met name in de katholieke kerk het martelaarschap van de onschuldige jongetjes van Bethlehem en wijde omgeving, die op gezag van koning Herodes werden vermoord. Hij was namelijk bang dat de komst van de nieuwe Joodse koning het einde van zijn macht zou betekenen.

Het feest van de "Onnozele kinderen" ook wel "Onschuldige kinderen" genoemd, werd voor het eerst gevierd in Carthago in Noord Afrika en stamt af van een oud Romeins kinderfeest, het "festum puerorum", een verkleedfeest waarin oosterse, Romeinse en Keltische elementen waren opgenomen, maar dat aanvankelijk door de kerk verboden werd. Later werd "Onnozele kinderen" toch weer een kerkelijk kinderfeest. Op "Onnozele kinderen" waren vroeger de kinderen de baas en trokken zij als volwassenen gekleed

èn snúpkes te vraoge.

Nog nen lange tijd vierde ze vùral in Zuid-Nederland ditte kijnderfist nog èn mag in veul houshaauwes 't jóngste kijnd kieze wátter diejen dag óp toffel kumt èn die is dan ók d'n bòs in 't houshaauwe. In Spònstálige lânde worre óp dizzen dag streeke outgehaold zòas be òns óp d'n úrsten april.

Róndelum d'n dood

Ditte is in 't kort wa Bernard van Dam uit Deerd allemòl hi geskrivve óvver bedieene èn de begraffenis. 't Gù óvver alle gebruike um de begraffenis zòas 't wijd vùr d'n twidde wirreldórlog wâr.

As iemeste hil èrg ziek wâr, dan kwâm de pestoowr of de kappelaon de Sacramente van de stèèrevende tówdieene. De ziekekaomer wier úrst nètjes ingericht. Nivven 't bed kwam 'n tuffelke te stòn mi nen witten doek d'róvver. Daoróp kwâm 'n krousbild, twee kandelârs mi

langs de deuren om geld of snoep te vragen. Lange tijd vierde men vooral in Zuid-Nederland dit kinderfeest en mocht in veel gezinnen het jongste kind kiezen wat er die dag werd gegeten en die was dan ook de baas in het gezin. In Spaanstalige landen worden op deze dag grappen uitgehaald zoals bij ons op 1 april.

Overlijdensrituelen

Dit is een samenvatting van uitgebreide verhalen over bediening en begrafenis van de hand van Bernard van Dam uit Eerde. Het is een beschrijving van de begrafenisrituelen van ver voor de Tweede Wereldoorlog.

Een ernstig zieke werd vaak voorzien van de Sacramenten der stervenden, toegediend door de pastoor of kapelaan. De ziekenkamer werd eerst zorgvuldig in orde gemaakt. Naast het ziekbed werd een tafeltje geplaatst met daarover een witte doek. Daarop kwamen een kruisbeeld,

karse, wêjwötter èn 'n tèkske gewêjde pallem.

De búrt wier gevraagd ónder 't bedieene in de ziekekâmer te komme bidde. Dan wûrden 'r ók afgepròt wie de Rózekrans moes gòn aonzegge. Driej aovende lang wier dan de Rózekrans gebid. As de zieke kwâm te stèereve, dan moes de búrt wir ópnijt de Rózekrans gòn aonzegge. Dan wier d'r in het huis gebid. Be 't stèereve wiere mee alle vênsters òlling of half dichtgemakt.

D'n úrsten aovend nao dè de Rózekrans gebid wâr, wâr de òlling búrt in 't stèerefhuis. Dan wier afgepròt wie wa zò doen dètter allemol gedòn moes worre. Wie zòn 'r gòn wâke, wie zòn gòn lijkbidde. Di lêste hiel in dè dÛr femielie èn ânder in èn buite 't dÛrrep 't nêjs van 't stèereve wier òngezit. Meepesant wiere dan al die mênse verzôcht óp de begraffenis. Dè lijkbidde is al lîng geleeje afgeschaft.

Be 't wâke wûrden aon wirskante van 't lijk 'n kars aongestókt. Ónder de nachtwâke dinne ze enkele Rózzenhujkes bidde vÛr de zielrust van de gestÛrrene. De wâkers krigge snâchs koffie èn wa bótteramme, mar soms ók wel 's wa borreltjes. Óp de mêerege van de begraffenis kwâm de familie èn de búrt bin in 't stèerefhuis. De kist wûrde nog ne keer oope gemakt, wòrnao vijf Onze Vaders èn vijf Weesgegrootjes wiere vÛrgebid. Nòr de kerk góng ze te voet of mi de hoogkâr. Óp 't kerkplein wier de kist van de kâr óp 'n bâr nirgezet èn de kerkklokke luijde totdè diejen bâr in de kerk wâr. Nao de begraffenis óp 't kerkhof góng de stoet wir nòr 't stèerefhuis wòr mèidjes uit de búrt of ne plòtseleke kastelij n vÛr allemòl vÛr 'n koffietâfel hân gezÛrregd.

't Mânsvollek ha allemòl zwarte dinge aon. 't Vroouwvollek van bówve de 18 droeg 'n mutske

twee kandelaars met kaarsen, wijwater en een takje gewijde palm.

De burenen werden gevraagd om tijdens de bediening in het ziekenvertrek te komen bidden. Men sprak ook af wie de rozenkrans moest gaan "aanzeggen". Gedurende drie avonden werd dan de rozenkrans gebeden. Mocht de zieke te komen overlijden, dan moest de buurt er ook weer voor zorgen, dat de rozenkrans weer opnieuw werd "aangezegd". Er werd dan altijd in het sterfhuis gebeden. Bij overlijden werden onmiddellijk alle vensters geheel of gedeeltelijk gesloten. De eerste avond nadat de rozenkrans gebeden werd, was de voltallige buurt in het sterfhuis aanwezig. Daarna werden de taken verdeeld die bij een overlijden hoorden. Wie gingen er "waken" en wie gingen er "lijkbidden". Dit laatste hield in dat door familieleden en anderen in en buiten de woonplaats het nieuws van het overlijden werd "aangezegd". De bezochte mensen werden tevens op de begrafenis uitgenodigd. Het "lijkbidden" is al heel lang geleden afgeschaft. Bij het waken werd aan weerszijden van het lijk een kaars aangestoken; in de loop van de nachtwake werden enige rozenhoedjes gebeden voor de zielenrust van de overledene. De wakers kregen 's nachts koffie en wat brood, maar soms ook wel een paar borrels. Op de morgen van de begrafenis kwamen de familieleden en burenen in het sterfhuis bijeen. De doodskist werd nog een keer geopend, waarna vijf Onze Vaders en vijf Weesgegrootjes werden voorgebeden. De tocht naar de kerk werd te voet of met de hoogkar afgelegd. Op het kerkplein werd de kist van de kar op een baar geplaatst en de kerkklok luidde tot die baar in de kerk was. Na de begrafenis op het kerkhof ging de stoet weer naar het sterfhuis, waar iedereen kon deelnemen aan een eenvoudige koffiemaaltijd. Deze werd verzorgd door buurtmeisjes of een plaatselijk kastelein. De mannen waren in het zwart gekleed. De vrouwen van boven de 18 jaar droegen een

èn hil lang geleeje daoróvver nog ne zwarte fâlie die dobbel gevaauwe òlling óvver 't gezicht viel. De fâlie wâr ne groowte zwarten doek mi aon werskante franjes, wòrin 'n vrouw derèège òlling kós wegstoppe.

Lòtter dinne ze, um te laote zien dèsse in de roouw wâre, ne zwarten bând um de linksen èèrem, zò lîng as de roouw duurde. Die duurde be oew nòste femielie 'n jaor èn zes weeke, èn be ânder 'n jaor.

In de dûrrepe, dus ók in Úje, hán ze dik 'n wiebertje, 'n stukske stof in de vûrm van 'n ruitje, dèsse óp de linkse moouw vâstmakte. Ók di gebruik is in de twidde helft van de vùrrige eeuw verdweene, 't úrst be 't jóngvollek.

Pesjonkele

Pesjonkele is 'n gebruik in de kattelijke kerrek out d'n tijd van 't Hellig Roomsche Leeve. 't Kunt van 't Latijnse "Portiuncula", wòrmi 'n klèèn Mariakepèèl aon de rând van 't Italiaanse Assisi wordt aongeduid. Franciscus van Assisi, de gróndlegger van de kappesiene, lieet de kepèèl ópknappe èn iederendeen die unne keer die kepèèl bezôcht, kós unnen aflât verdiene. Unnen aflât is 'n kwijtskèlding van straffe, waarvûr de gleuvige, assie in 't hiernaomâls kwâm, nog moes boeete. Lòtter kós diejen aflât ók in ânder kerreke verdiend worre.

't "Spaore" van aflâte èn die verzilvere um 't verblijf van iemest int vâgevuur te bekorte, kós worre bewerrekstelligd dûr óp Allerziele (d'n twidde november) nòr de kerrek te gaon èn daor dan 6 Ónze Vâders, 6 weesgegrootjes èn 6 kerres Eer aon de Vâder te bidde. Dan góngde nòr boutte um efkes lòtter wir ópnijt de kerk in te gòn. Zoo wier er dus gedúrrig unnen aflât verdiend. Aon 't begin van de sestigger jorre van de vùrrige eeuw is aon dees tradiesie 'n èènd gekomme.

mutse en heel lang geleden daarover een zwarte falie die dubbelgevouwen het hele gezicht bedekte. De falie was een grote zwarte doek met aan beide kanten franjes, waarin een vrouw zich geheel kon verstoppen. In latere tijden ging men als teken van rouw om de linkermouw een zwarte band dragen gedurende de rouwperiode. Deze duurde bij directe familie 'n jaar en zes weken en anders een jaar.

Op het platteland, dus ook in Uden, had men vaak een zogenaamd zoute dropje, een in ruitvorm uitgeknipt stukje zwarte stof, dat op de linkermouw werd bevestigd. Dit gebruik is in de tweede helft van de 20e eeuw weer verdwenen, het eerst bij de jeugd.

Pesjonkele

Pesjonkele is een gebruik in de katholieke kerk uit de tijd van het Heilig Roomsche Leven. Het is een verbastering van het Latijnse Portiuncula, waarmee een kleine Mariakapel aan de rand van het Italiaanse Assisi wordt aangeduid. Franciscus van Assisi, de grondlegger van de kapucijnen, herstelde de kapel en eenieder die een bezoek bracht aan deze kapel kon een aflaat verdienen. Een aflaat is een kwijtschelding van straffen die de gelovige in het hiernamaals nog moet uitboeten. Later kon de aflaat ook verdiend worden in andere kerken.

Het "sparen" van aflaten en die verzilveren om het verblijf van een persoon in het vagevuur te bekorten kon worden bewerkstelligd door op Allerzielen (2 november) naar de kerk te gaan en daar dan 6 Onze Vaders, 6 Weesgegrooten en 6 keer Eer aan onze Vader te bidden. Daarna ging men naar buiten om even later weer naar binnen te gaan. Iedere keer werd er dus zo een aflaat verdiend. Aan het begin van de zestiger jaren van de vorige eeuw kwam aan deze traditie een einde.

Huis èn rog palleme

Be de kattelijke boere in Brabant, Limburg, Zilland èn de Bèlse Kempe, wâr 't de gewónte um de vèlde mi rog te palleme óp de lêste zóndig vùr Pòsse um unne goeie ógst te krijge.

Mi Palmzóndig (Pallempòsse) góng de òlling femielie úrst nòr de plèchtige Hógmis. In diej mis wùrde dan mi veul sirremoonie de pallem gewêjd dùr de pestoowr. Di wâre netúrlek gin èchte pallemtakke, want die groeie hier hillemòl nie.

Huis en rog palmen

Bij de katholieke boeren in Noord Brabant, Limburg, Zeeland en in de Belgische Kempen was het een traditie om de roggevelden te "palmen" op de laatste zondag voor Pasen om een overvloedige oogst te verkrijgen. Op Palmpasen, zoals die zondag genoemd werd, toog het hele gezin allereerst naar de plechtige hoogmis. Daar werd met veel ceremonieel de "palm" gewijd door de pastoor. Uiteraard waren het geen echte palmtakken,

't Wâre tèkskes van de buxus die óvveral be de boerderêje groeide.

Nao de mis dinne ze mi 't hil houwhaauwe nòr de plakke mi rog èn wier d'r óp alle hoeke van de plak 'n tèkske in de grónd gestooke. D'r wier tot d'n Heer gebid vùr 'n goei ógst, ze sloege 'n krous èn ze dinne nòr de vollegenden hoek. Nèt zò lang totdè ze alle plakke mi rog gehad hán. Lötter, as d'n ógst begós, stooke ze dik 'n tèkske in d'n úrste skoof um d'n ógst te beskerreme.

De palmtak wier ók gebruikt be bedieene. De tèkskes wâre ók um te beskerreme teege ziektes, d'n dood èn d'n dúvel.

De houshaauwes wâre groowt in diejen tijd èn ze han allemòl mi Pallempòsse 'n gewêjd tèkske meegekrigge. Ze hán dus takke zat um óvveral in de boerderêj óp te hange. Be al de krousbilde wier 'n tèkske achter 't lichâm van Jezus gestooke. Ók be ellek wêjwötterbèkske kwamp 'r een te hange.

De stal wùrde nie óvvergeslagge. Ók aon de deur van de skuur hóngze ze 'n tèkske.

Nao 'n jaor ha 't tèkske z'n krâcht verlorre. De aauw takke wiere verbrand èn de âse gebruikte ze vùr askruiskes óp aswoenzig.

De pallemtèkskes hielepe ók teege d'n bliksem. Be onweer dinde mi un palmtèkske dègge sopte in wêjwötter rónelum ut hous um te zeegene. Òn d'n binnekant van de linkse kabetdeur zât d'n houszeegen mi pinnekes vâstgestooke. Dòr stón 'n gebed óp dègge kóst bidde èn as 't lang onweerde, dinde ók nog 't rózenhuujke bidde. 's Nâchs zât de òlling femielie mi de dinge aon beneeje èn wâchte gespanne tot 't noodweer óvvertrok. De skrik vùr brând wâr toen groowt, ók al wâr 't gezegde: in d'n brând uit d'n brând. Ge moest oew bed uit, ge moocht nie vùr 't raom gòn staon èn alle messe èn vùrreke moese van de toffel, want die trokke werlicht aon. D'r waoren

die groeien nou eenmaal niet in onze contreien. Het waren takjes van de buxusstruik, een struik die overal bij de boerderijen groeide. Na de plechtige mis ging het hele gezin naar de roggevelden en werd er op elke hoek van het perceel een takje in de grond gestopt. Er werd tot de Heer gebeden voor een goede oogst, men sloeg een kruis en ging naar de volgende hoek. Net zolang tot alle roggevelden "gepalmd" waren. Later, tijdens de oogst, werd er vaak een takje in de eerste korenschoof gestoken om zodoende de oogst te beschermen. De palmtak werd ook gebruikt bij het bedienen. Deze takjes werden ook gezien als middel om het gezin te beschermen tegen ziekte, dood en de duivel. De gezinnen waren in die tijd vrij groot en elk gezinslid had met Palmpasen een gewijd takje meegekregen. Men had dus genoeg takken om ze op diverse plaatsen in de boerderij neer te hangen. Bij de vele kruisbeelden in huis werd het palmtakje achter het lichaam van Jezus gestoken. Ook bij elk wijwaterbakje klemde men zo'n takje. De stal werd niet overgeslagen; zo werd er bijvoorbeeld ook een takje aan de deur van de schuur vastgemaakt. Na een jaar had het takje zijn kracht verloren. De oude takken werden verbrand en de as werd gebruikt voor askruisjes op Aswoensdag.

De palmtakjes beschermden ook tegen blikseminslag. Bij onweer werd een palmtakje in wijwater gedrenkt en werd het huis of de boerderij gezegend om onheil te voorkomen. Een ieder had aan de binnenkant van de kabetdeur de huiszegen bevestigd welke ooit gekocht was op een bedevaartplaats. Tijdens het onweer werd het gebed gebeden zoals op de huiszegen beschreven was. En bij langdurig onweer werd ook de rozenkransgebeden. 's Nachts zat het hele gezin aangekleed en in spanning te wachten tot het noodweer overtrok. Men was erg bang voor brand, ook al was het spreekwoord: in den brand uit de brand. Iedereen moest bij een

er die hán 'n bild van Donatus van Munstereifel, d'n dónderhijlige, óp 'n trontje stòn wòr 'n kars vùr stón die mi onweer òngestókt wier.

D'r góngé d'r ók veul d'n twidde of dèrde zóndig van juli óp beevert nòr Lósbroek. Daor hán ze nog 'n rillekwie van hum. Ze góngé daor nòr de Mis mi drie hirre um Donatus genojje te vraoge mi onweer.

Vâstetrummelke

Dè de carnaval èigelek de vùrberijding óp de vâstetijd is, dòr ziede tiggewòrrig hillemol niks mer van. Nò die drij daog fiste, gùgget wir gewoon wijter as alle ânder dâg. Dè wâr tot de jørre '50 èn '60 van den vùrrigen ùw wel anders. Vanaf smèères vrùg óp Aswoenzig kridde niks anders te heure as dètter nou ne rustige èn seriejeuze tijd begós as vùrberijding óp 't hoogfist van Pòsse. Dè wâr tów nog nie verworre tot 'n lèntefist mi èèr mi zuute klurkes. 't Wâr 't ernstige hógtepunt van 't kerkelek jaor. Een van de teekene van diejen tijd van bezinning wâr 't vâstetrummeleke. Ge moogt d'n òllinge vâste gin snúpkes eete. Alle zuut gerèij dè ge krigt, moes in dè blekke ding, dè dùr ùllie moeder wier bewaord. As ge dè zèèlef zòt moete doen, dan wâr 't lichelek vùl te lastig um 'r af te blijve. Dè trummelke wier bietje bè bietje dùr de kruidenier volgemaakt. De bódschappe wùrde daor alle dâg gehòld èn in de vâstetijd nog wel 's dikker. As ge ne bruine tuut hât gekrigge mi 4 èijer (gewoon èikes? klèèn èikes? skarrel? 4-grâne? bende gèk, gewoon: èèr) èn 'n óns gesneeje kees (beleege? jóng? komijn? Milner? Ècht nie. Gewoon: kees) krigge de kijnder zómar 'n snúpke. Dè moes thous mee in 't trummelke èn dè wâr sund zat.

onweersbui 's nachts het bed uit. Je mocht niet voor het raam gaan staan en alle messen en vorken moesten van de tafel, want die trokken de bliksem aan. Had men een beeld van de heilige Donatus van Munstereifel, ook wel de donderheilige genoemd, dan werd een kaars voor hem opgestoken. Voor velen was het de gewoonte om op de tweede of derde zondag van juli ter bedevaart naar Loosbroek te gaan. Daar is een relikwie van hem aanwezig. De H. Mis met drie heren werd bijgewoond om Donatus zijn zegen af te smeken.

Vastentrommeltje

Dat Carnaval eigenlijk een voorbereiding is op de vastentijd valt heden ten dage niet meer waar te nemen. Na het driedaagse feest is het leven weer net zo als ervoor. Dat was tot de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw wel anders. Vanaf de prille ochtend van aswoensdag werd je ingeprent, dat er nu een rustige en serieuze tijd aanbrak, als voorbereiding op het Paasfeest, toen nog niet verworpen tot een lentefeest met eieren in pasteltinten, maar het ernstige hoogtepunt van het kerkelijk jaar. Een van de symbolen van die tijd van bezinning was het vastentrommeltje. Je werd geacht de hele vastenperiode niet te snoepen, maar alle ontvangen zoetwaar op te slaan in zo'n blikken geval, dat door je moeder werd bewaard. Als je dat zelf zou doen, was 't veel te moeilijk om er van af te blijven. Het trommeltje werd stukje bij beetje gevuld door de kruideniers. Boodschappen werden daar dagelijks gedaan en in de vastenperiode wat vaker. Na het verkrijgen van een bruine puntzak met 4 eieren (Middel? Klein? Scharrel? 4-Granen? Welnee, gewoon eieren) en een ons gesneden kaas (Belegen? Jong? Komijn? Milner? Welnee, gewoon kaas!!) kregen kinderen bij wijze van toegift een snoepje, dat thuis met enige teleurstelling in het trommeltje moest verdwijnen.

Nie alle snúpkes wâre verpakt en dûr de natte hêndjes van de kiendjes wâr óp Pòszötterig hil 't trummelke ne groowte klónt zútigheid geworre.

Vûr dè ge aon 't trummelke kóst beginne, hadde úrst de Goei Week, de strengste week van de vâste, mi daorin as hógtepunt Goeie Vrijdig. Um driej úre smiddes zât de òlling skool in 'n halfdonker kerk en wiere alle virtien stâsies dûr de pestoowr en de misdienders aongedaon en bezónge. Nen èchte lijdensweg, vûrral ók dûr 't droevige lied "O Hoofd vol bloed en wonden."

En dan Pòszötterig... de zötterig der zötterdâg: smèeres óp skool wier 't lêste plôtje van d'n vâstekalender ingekleurd, ge krigt oew pòsrapport

Niet alle snoepjes waren verpakt en de klamme handjes van de kindjes hebben er wel eens voor gezorgd dat de inhoud op Paaszaterdag was verworpen tot een grote samengekoekte klont zoetigheid.

Voordat het trommeltje aangesproken kon worden, stond de Goede Week op het programma, eigenlijk een soort supervasten, met als hoogtepunt de Goede Vrijdag. Om drie uur 's middags zat de hele school in een duistere kerk en werden alle 14 staties door pastoor en misdienaars bezocht en bezongen. In meerdere opzichten een lijdensweg, vooral ook door het droevige lied "O, hoofd vol bloed en wonden". En dan Paaszaterdag... de Zaterdag der Zaterdag: 's morgens op school werd het laatste plaatje van de vastenkalender ingekleurd,

èn dan kós alleman beginne aon de pòsverkansie
èn 't ópeete van al die tumtummekes, drùpkjes,
bèllekes èn toffees. Dè wâr lèkker èn 't duurde
nog lang ók.

Gelukkig hán de miste kijnder óp de moment
nog nie in de gaoter, dè ditte be de kontrôle van
d'n tandarts nog wel 's nen teegevaller zò kanne
worre.

't Vissersmiske

Wie kennet nie? 't Landskap van
Nederland mi al die riviere èn wèije èn
buskes, de pèdjjes, 't wòtter èn hier èn
daor ne visser. Zónder te veruure zittie nivven 't
wòtter nòr d'n dobber te gâpe. Wanneer zal de
vis nou 's bijte?

Gòn visse dinde alleen mar óp de zóndig, want
de ânder daog moeste gòn werreke. Mar as ge
sóndes góngt visse, dan wò dè nie zegge, dè ge
nie nòr de kerk hoefde um oew zóndagsplicht
te vervulle. As ge wòt gòn visse, moester vrúg
uit, want smèères in de griebelgroouw hadde de
miste kans um 'r inne te vange. Èn as ge dan
rónnd twèèlef úre tous kwâmt, dan wâre d'r gen
misse mir.

Um dees lastige keus uit de weeg te gòn, wier
d'r in veul plòtse de vissersmis ópgedragge. In
Úje gónk óp zóndegemèerege de kepèèl van
de Kruishirre um vijf úre oope vùr dees mis. De
vissers kónne dan daor terèècht um de mis be te
woone èn toch te kanne visse.

De vissersmis wâr 'n geleeze mis, d'r wùrde nie
in gezónge. Ók wier d'r nie in geprikt. Zòdoende
stónne de vissers zò'n twintig minúte lòtter, nao
't "ite missa est", alwer buite. De visgêrde èn
de nette moese òn de fietsstange vâstgebónde
worre èn dan kós 'r 'n plòtske aon 't wòtter
gezôcht worre.

het paasrapport uitgedeeld en kon iedereen
beginnen aan de paasvakantie en het verorberen
van die tumtummetjes, dropjes, balletjes en
toffees; toch een aangename en ook langdurige
bezigheid.

Gelukkig wisten de meeste kinderen op dat
moment nog niet, dat dit bij het controlebezoek bij
de tandarts nog tot een tegenvaller zou leiden.

De vissersmis

Wie kent het niet? Het weidse uitgestrekte
Nederlandse rivierenlandschap. Bomen
en struiken, paadjes, weilanden, de
rivier en her en der een visser. Doodstil zit hij
langs het water naar de dobber te turen. Wanneer
zal de vis bijten?

Vissen gebeurde bijna uitsluitend op zondag,
want de rest van de week moest er gewerkt
worden. Maar op zondag gaan vissen betekende
niet dat de zondagsplicht verviel. Als je ging
vissen, moest je wel vroeg uit de veren, want de
vroeg e uurtjes waren veruit het beste om een
vis te verschalken. En als je dan rond 12 uur 's
middags thuis kwam, dan waren er geen missen
meer.

Om dit dilemma op te lossen werd op vele
plekken de vissersmis opgedragen. In Uden
ging op zondagmorgen om 5 uur de kapel van
de Kruisheren open voor de vissersmis, zodat
vissers hun zondagsplicht konden vervullen en
toch te kunnen vissen.

De vissersmis was een gelezen mis, er werden
dus geen liederen gezongen. Evenmin werd
er een preek gehouden. Dit had tot gevolg dat
zo'n 20 minuten later, na het 'ite missa est', de
vissers zo'n alweer buiten stonden. De hengels
en schepnetten konden aan de fietsstangen
gebonden worden en het plekje langs de
waterkant kon opgezocht worden.

Vruchte der ârde

Al hil vrúg hán ze, vùrral in de lânde, waarin ze 't van d'n boerestand moesse hebbe, in de gaoter, dè alles wâr geleege án Gods zeegen. Krèk in de zèèjtijd èn in de weeke d'rnao wit d'n boer hil goeed be zenèige dè ne goeien afloop van d'n ógst afhankelek is van veul zâke dietie nie in de hând hi.

Out ditte besêf is de gewónte van de Krousdâg óntstòn: drij dâg achter mekâre trokke ze

Vruchten der aarde

Al zeer vroeg besepte men vooral in landen, waarin men van de landbouw afhankelijk was, dat aan Gods Zegen alles was gelegen. Juist in de zaaitijd en in de weken daarna is de boer er zich van bewust, dat de goede afloop, de oogst, afhankelijk is van veel factoren die hij niet in de hand heeft.

Uit dit besef is de gewoonte van de Kruisdagen ontstaan: drie dagen op een rij trok men biddend

biddend en zingend in presèssie dūr de vèlde. Dees gewónte is al hil aauwt; óp sommige plòtse in Frankrijk bestón ze al rónđ 't jaor 475. Vanouds zen de Krousdâg de drie dâg vūr Himmelvârt: mōndig, dijnzig en woensig. De naam skijnt te komme van 't feit, dē de priester, die de leiding ha, 'n krous in z'n hând hiel. Bē ditte bidde vūr de vruchte der aarde draoge 't lieturgies gebruik, zòas de littenie van Alle Hijlige en de daorbē behurrende gebeeje, blijkbaar 't karakter van smeekbeeje. De presèssies van tów wiere vortgezet en 't li vūr de hând, dē de krouse in 't veld, óp de wegkrousinge en óp de grēnze van de perochies óf van kerkegrónd daorbē as rustplòts diende. Daor de pestoowr of kappeloon dan unne korte preek of toesprâk hiel en bidde vūr 't slâge van den ógst. Meetrekkende mense gâve òn enkele krouse, die óp diej krousdâg bezôcht wiere, de naam van "hagelkruis". Hâgelbuije zūrregde duk vur ógstrampe. Hier en daor wūrdt de tradiesie nog vórtgezet.

Ziekelof

As er iemeste óp unnen outhoek of in de straot hil ziek wūrde, dâcht er al goouw iemeste in de búrt of van de femielie òn um nor de Kroushirre te goon um te vraoge 'n Ziekelof te haauwe. Driej dâg óp rêj smiddes um half twee din unne Krousheer dan 'n klēn half úrke in de Mariakepèèl bidde dē de zieke wir óp móg knappe. Alle houshaauwes wūrde òngezit um mee te komme bidde en as ge wòt kóste ók nog un karske ònstooke. Sâme mi de femielie van de zieke kwâm er out elk houshaauwe wel iemeste en mi de bekende d'r bē kwâm er hil wa volk óp af.

en zingend in processie door de landerijen. Deze gewoonte is al heel oud; op sommige plaatsen in Frankrijk bestond ze al rond het jaar 475. Vanouds zijn de Kruisdagen de drie dagen vóór Hemelvaart: maandag, dinsdag en woensdag. De naam schijnt te zijn ontsproten aan het feit, dat de priester een kruis in de handen hield. Bij dit bidden voor de vruchten der aarde hebben de litanie van Alle Heiligen en de daarbij behorende gebeden blijkbaar het karakter van smeekbeden. De processies van toen werden voortgezet en het ligt voor de hand, dat de kruisen in het veld, op de wegkruisingen en op de grenzen van de parochies of van de kerkelijke goederen daarbij als rustplaats dienden. Daar hield de priester dan een kort homilie of toespraak en bad hij voor het welslagen van de oogst. De meetrekkende parochianen gaven aan bepaalde kruisen, die op die kruisdagen bezocht werden, de naam van hagelkruis. De hagelbuien waren immers dikwijls de oorzaak van oogstrampen. Hier en daar wordt de traditie van de processies nog voortgezet.

Ziekenlof

Wanneer iemand ernstig ziek werd in een uithoek of in het dorp, dan werd door de Kruisheren op verzoek van een buurtgenoot of de familie een ziekenlof gehouden. Drie dagen op een rij werd er dan 's middags om half twee bij de Mariakapel van de Kruisheren onder leiding van een Kruisheer een klein half uurtje gebeden voor beterschap van de zieke. De hele buurtschap werd gevraagd om mee te komen bidden en tevens werd er dan een kaarsje aangestoken. Samen met de familie kwam er uit elk gezin wel iemand en met de bekenden erbij waren er heel wat mensen aanwezig.

Boerderij van de familie Van der Logt in de Bitswijk. (Het Uden-archief van Bressers)

Wit gekalkt krous óp de boerderêj

Boove 't keldergat of nivve de zêldeur van 'n boerderêj dinne ze vrúger 'n wit kruit kalleke. Dè dinne ze um d'n dúvel boutte te haauwe umdè ze mende dèttie daor wel 's dur binne kós komme.

Ók hán ze in veul boerderêje óp 't kabenet hekseballe óp 'n pòr pottle gelit um d'n dúvel af te skrikke. Kwâm d'n dúvel toch binne èn hij zâg z'n èige in die blinkende balle, dan verskoot ie zò, dèttie mee weg din.

Ditte wâr iets dè alleen de kattelijke dinne.

Wit gekalkt kruit op de boerderij

Boven het keldergat of langs de deur naar de stal werd vroeger vaak een wit kruit gekalkt. Dit werd gedaan, omdat men geloofde dat de duivel anders door het keldergat naar binnen zou kunnen komen.

Ook had men in veel boerderijen op de kast heksenballen op een paar potten gelegd om de duivel af te schrikken. Kwam die toch binnen, dan schrok hij zo van die blinkende ballen, dat hij meteen rechtsomkeer maakte. Het was een gebruik dat alleen bij katholieken voorkwam.

Zieketriediejum in Úje

Úje is een van de wijnige plòtse in Brabant wor nou nog 'n zieketriediejum gehaaue wùrdt. Vrúger hadde dè in alle plòtse rón delum Úje. Tiggeworrig komme de mènse van wíjt eweg nòr Úje, Volker of De Peel. 'n Ziekentriediejum duurt, zoas ge al aon de naam kant zien, drierj dâg. Óp diej dâg komme zieke, de wa auwer mènse èn ânder belangstellende bin um in alle rust tot bezinning te komme, ânder mènse teege te komme èn te óntspanne. In Úje wâr 't in 2019 al vùr de suvventigste keer! In 2020 is 't trieditiejum nie dùrgegòn vanweege de coronacriesis.

Ziekentriduüm Uden

Uden is een van de weinige plaatsen in Brabant waar nu nog een ziekentriduüm gehouden wordt. Vroeger had je dat in alle omliggende plaatsen. Nu komen de deelnemers uit de wijde omtrek naar Uden, Volkel of Odiliapeel toe. Een ziekentriduüm beslaat, zoals de naam al aangeeft, een periode van drie dagen. Op die dagen komen zieken, ouderen en andere belangstellenden bijeen om in alle rust tot bezinning te komen, andere mensen te ontmoeten en te ontspannen. In Uden was het in 2019 al voor de 70e keer! In 2020 is het triduüm niet doorgegaan vanwege de coronacrisis.

Ziekentriduüm 2012 in Terra Victa, Odiliapeel. (Mevr. Jo Geurts)

In 1939 wûrden 't ziekentriediejum vûr d'n úrste keer gehaaue en 't stón zèlfs in 't landeleke tijdskrift De Tijd. Ze kwâme tów bin in de kepèel van de Kruishirre.

't Triediejum begós tientalle jørre elleken dag mi 'n mis. Dan wâr 't tijd vûr bezinning en gebed. Dûr d'n órlog duurden 't 'n por jaor vûr 't twidde triediejum gehaaue wier en dè wâr pas in 1952. Vanaf dè jaor dinne ze ók meer aon cultuur en óntspanning.

Tot 1961 kwâme ze bin bē de Kruishirre; lötter wâr 't te doen in 't Wit-Gelekruisgebouw, búrthous De Schalm, gemenskapshous De Schouw, durrepshous Terra Victa in De Peel en de lêste jørre in De Schakel in Volker.

't Ziekentriediejum kan alleen mar bestòn dûr 't wèèrek van de tientalle vrijwilligers. Dees mènse zúrrege d'r vûr, dè de deelneemers van alles zat hebbe. De gaste krijge koffie, thee, cake, hil goed én veul te eete en 'n borreltje. Dè eete wier jørrelang verzúrregd dûr de Vliegbasis Volkel. Mar d'r moes ók veul gedòn worre wa ge nie zâgt.

Dûr al dè wèèrek van die vrijwilligers gû nog ieder jaor di unieke ziekentriediejum dûr. De mènse hebbe dan efkes iet anders aon durre kop en ze zien nog 's iemente.

In 1939 werd het ziekentriduüm voor de eerste maal gehouden en het werd zelfs aangekondigd in het landelijk tijdschrift De Tijd. De bijeenkomst geschiedde toen in de kapel van de Kruisheren. Het triduüm begon tientallen jaren lang elke dag met een mis. Daarna was het tijd voor bezinning en gebed. Door de oorlog duurde het een paar jaar tot in 1952 weer een nieuw triduüm georganiseerd werd. Vanaf dat jaar werd er ook steeds meer tijd besteed aan cultuur en ontspanning.

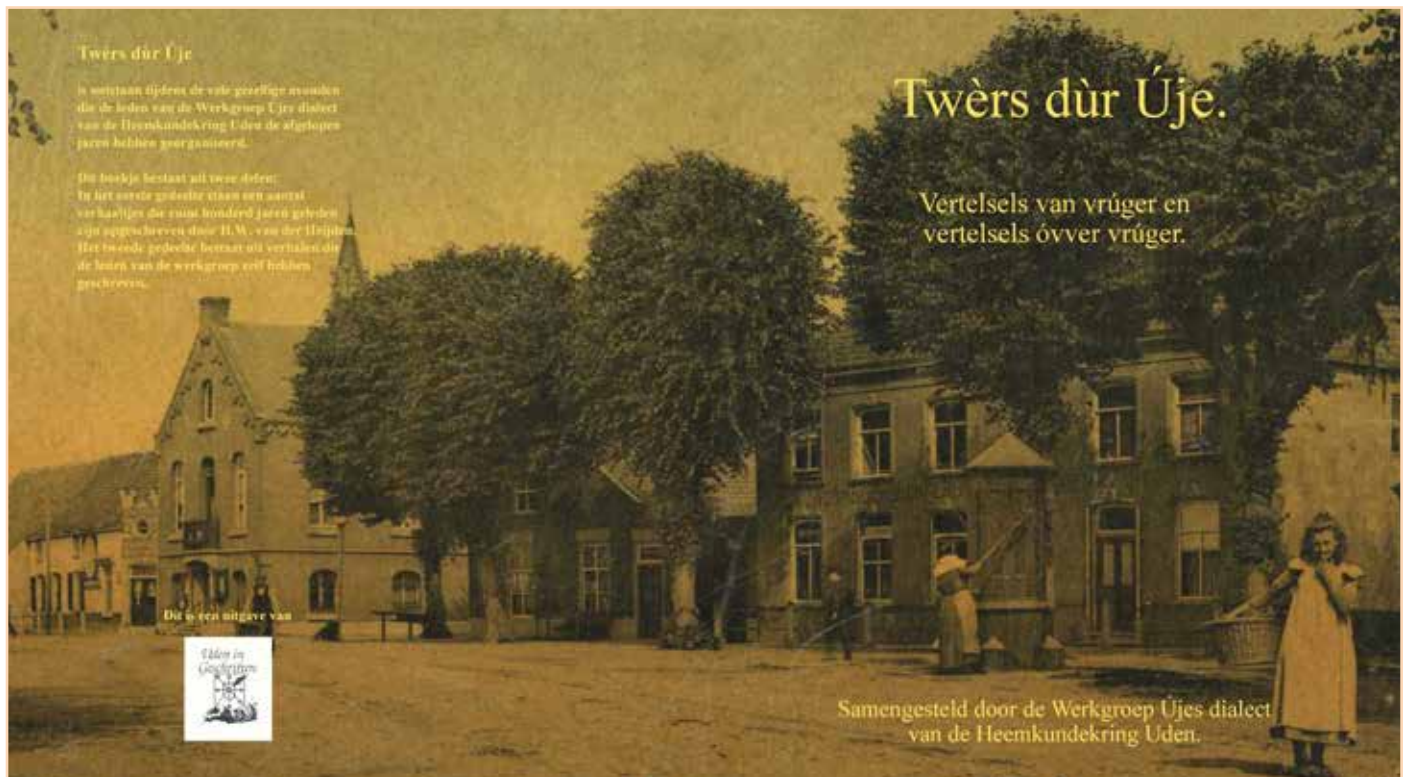
Tot 1961 waren de bijeenkomsten bij de Kruisheren; daarna kwamen de deelnemers bijeen in het Wit-Gele-Kruisgebouw, buurtgebouw De Schalm, gemeenschapshuis De Schouw, dorps huis Terra Victa in Odiliapeel en de laatste jaren in De Schakel in Volkel.

Het ziekentriduüm heeft zijn bestaan vooral te danken aan de tientallen vrijwilligers. Deze mensen zorgen er voor dat het de deelnemers aan niets ontbreekt. De gasten krijgen koffie, thee, cake, een 3-gangenmaaltijd en een borreltje. Die maaltijd werd overigens jarenlang door Vliegbasis Volkel verzorgd. Maar ook achter de schermen moet er natuurlijk veel gebeuren. Dankzij de inzet van deze talloze vrijwilligers is het nu nog steeds mogelijk dit unieke ziekentriduüm te organiseren. De deelnemers zijn dan even uit de dagelijkse sleur en hebben weer wat andere sociale contacten.

Inder zen 'r al drij bukkes uitgekemme be de Stichting Úje in Geskrifte, die dūr de leej van 't dialektgrúpke van de Heemkundekring Úje zen geskrivve:

Eerder verschenen bij de Stichting Uden in geschriften nog een drietal boekjes die samengesteld zijn door de leden van de Werkgroep Újes dialect van de Heemkundekring Uden:

Van grooht nòr klèèn in ut Újes

is ontstaan tijdens de maandelijkse
bijeenkomsten die de leden van de
Werkgroep Újes dialect van de
Heemkundekring Uden de afgelopen
jaren hebben gehouden.

Dit boekje bestaat uit twee delen:
In het eerste gedeelte wordt uitleg
gegeven over de tientallen klank-
varianties van de verkleinwoorden
in ut Újes.

In het tweede gedeelte vindt u een
uitgebreide woordenlijst van de
verkleinwoorden in ut Újes,
geordacht op klank.

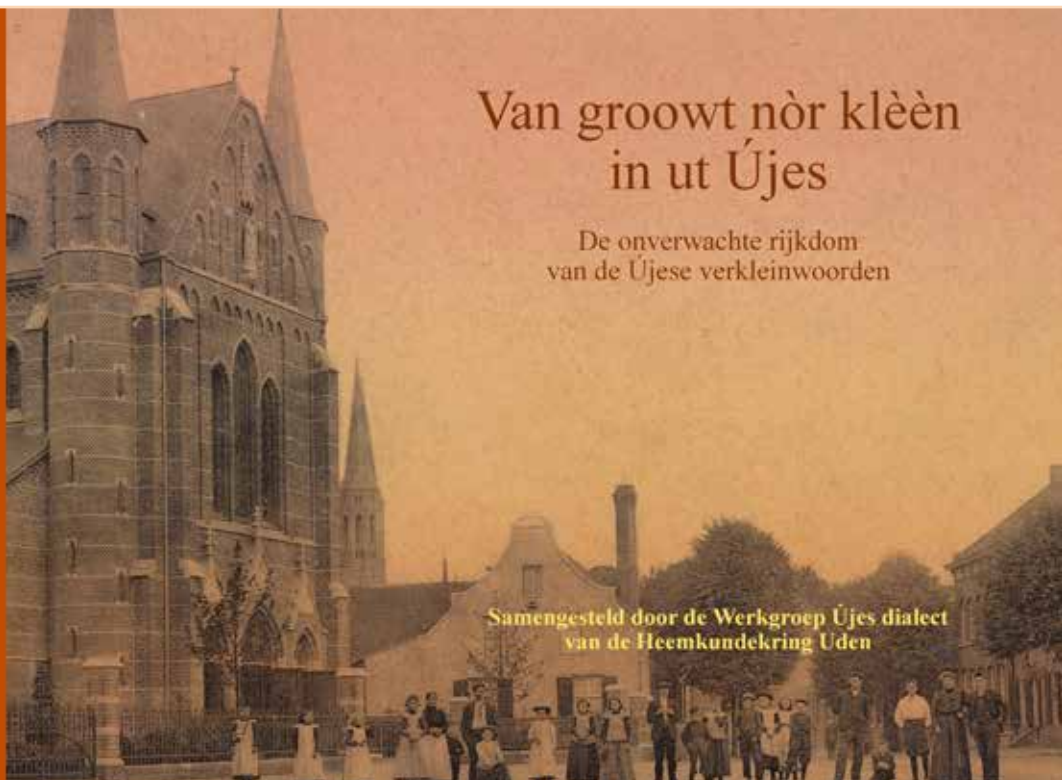
Dit is een uitgave van

Van grooht nòr klèèn in ut Újes

De onverwachte rijkdom
van de Újese verkleinwoorden

Samengesteld door de Werkgroep Újes dialect
van de Heemkundekring Uden

Újese vènters mî negòssie

is ontstaan tijdens de vele gezellige avonden die
de leden van de "Werkgroep Újes dialect" van
de Heemkundekring Uden de afgelopen jaren
hebben georganiseerd.

Wie heeft ze in het verleden niet meegemaakt, de
winkeliers en andere ondernemers die hun ronde
door Uden deden om hun waren te verkopen?
Nog niet zo lang geleden waren de vrachtwagens,
de kruiwagens en het paard niet weg van de
vervoermiddelen die gebruikt werden om door
weer en wind de Udenaren te voorzien van eten,
drinken, kleding en brandstoffen.
Een aantal verhalen is tot stand gekomen
door het interviewen van familieleden van
de personen. Een ander deel is gebaseerd
op overlevering of uit herinneringen van de
redactieleden aan vroeger tijden.
Naast de teksten in het Újes dialect is de
Nederlandse vertaling geplaatst, zodat het voor
iedereen is te begrijpen.

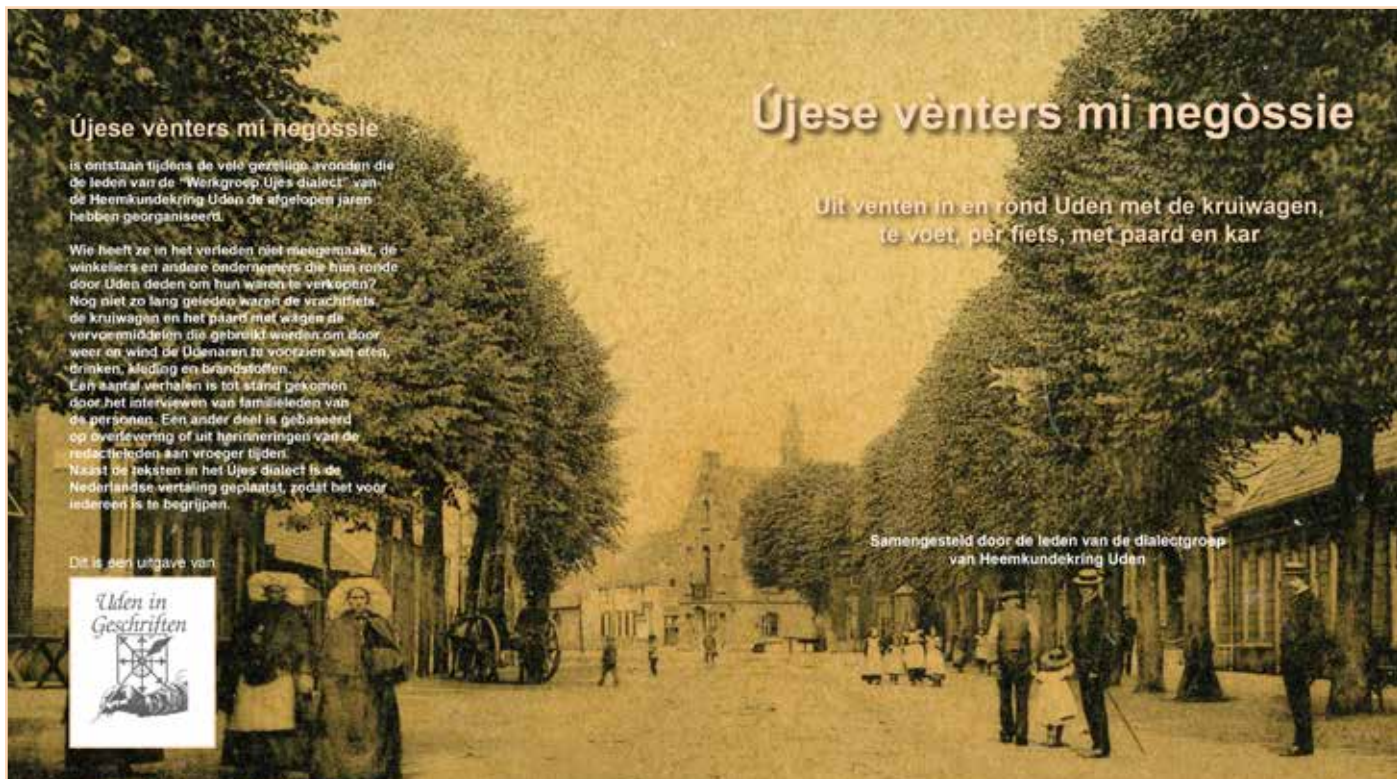
Dit is een uitgave van

Újese vènters mî negòssie

Uit venten in en rond Uden met de kruiwagen,
te voet, per fiets, met paard en kar

Samengesteld door de leden van de dialectgroep
van Heemkundekring Uden

Colofon:

Uitgave: Stichting Uden in Geschriften

2e verbeterde druk, mei 2021

Vormgeving: Wilson Design Uden, Ad van den Broek

Drukwerk: Drukkerij Peter der Kinderen Uden

ISBN/EAN: 978-90-77471-26-5

© 2021 Stichting Uden in Geschriften

Dit boek is mede tot stand gekomen dankzij een bijdrage van Jumbo de Laak.

De 2e verbeterde druk is mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage van Stichting Udenfonds.

Foto omslag: Boerderij aan de Canadasweg in het buurtschap De Rakt. (HKKU)

Disclaimer: De redactie heeft getracht alle rechthebbenden van de teksten en afbeeldingen in dit boekwerkje te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat rechten zijn geschonden, dan kunnen zij zich wenden tot het bestuur.

Gewòntes en Tradiesies in Úje

Dit boekwerkje over gewoontes en tradities in Uden is samengesteld door de Werkgroep Újes dialect van de Heemkundekring Uden. Het boekje sluit mooi aan op de drie reeds verschenen boekjes van de dialectgroep waarin ook vele verhalen werden opgetekend over diverse facetten van het dagelijkse leven in onze streek.

De ruim veertig verhalen in dit boek zijn opgebouwd rond drie hoofdthema's:

1. Gebruiken door het jaar heen
2. Rond de boerderij
3. Religie

Het boekje is "tweetalig": naast de teksten in het Újes zijn de teksten ook in het Nederlands afgedrukt, zodat de inhoud voor iedereen te begrijpen is. Een veertigtal foto's en afbeeldingen verluchtigt de verhalen.

Oudere lezers zullen zich zeker bepaalde beschreven gebruiken uit het verleden nog goed voor de geest kunnen halen; jongere lezers kunnen zich waarschijnlijk amper voorstellen dat bepaalde gewoontes toentertijd bij het leven van alledag behoorden. De werkgroep spreekt de wens uit, dat u aan dit vierde dialectboekje veel lees- en kijkplezier zult beleven!

Dit is een uitgave van

